

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Руслан КАЦАВЕЦЬ

Українська мова: професійне спрямування

*Затверджено
Міністерством освіти і науки України
підручник для студентів
вищих навчальних закладів*

Київ – 2007

УДК 821.161.2'27(075.8)

ББК 81.2УКР-9

К 30

Затверджено

*Міністерством освіти і науки України
підручник для студентів вищих навчальних закладів
(Лист №1.4/18-Г-144 від. 23.01.20007 р.)*

Рецензенти:

О. Б. Олійник – академік, доктор філологічних наук, професор Інституту післядипломної освіти при Київському національному університеті імені Тараса Шевченка;

Л. М. Паламар – доктор педагогічних наук, професор Київського національного університету імені Тараса Шевченка;

Н. І. Пащенко – кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри українознавства Київського національного університету будівництва і архітектури.

Кацавець Р.С.

К 30 Українська мова: професійне спрямування. Підручник. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 256 с.

ISBN 978-966-364-500-1

Підручник висвітлює теоретичний і практичний матеріал відповідно до чинної програми курсу з української мови професійного спрямування. Він допоможе майбутнім фахівцям оволодіти навичками усної і писемної професійної мови, піднести загальний рівень мовної культури.

Наголошується на особливостях усного мовлення, зокрема, засобах переконуючої комунікації.

Подаються питання фонетики, лексикології, фразеології, морфології та пунктограми сучасної української мови.

Пропонуються найуживаніші зразки ділових паперів, що функціонують у різних професійних сферах. Додаються навчальні, контрольно-тренувальні завдання, що сприятимуть виробленню мелодики мови, етичних особливостей; розумінню сутності змісту; осмисленню певних дій і закономірностей.

Для студентів вищих навчальних закладів. Також стане у нагоді викладачам, аспірантам і всім, хто прагне вдосконалити знання з усної і писемної мови.

ISBN 978-966-364-500-1

© Кацавець Р.С., 2007

© Центр учбової літератури, 2007

Серце людини обмірковує свій шлях,
але Господь керує ходою
(Книга притч Соломонових).

І все чого ви в молитві попросите
з вірою, то одержите
(Євангеліє від Матвія 21:22).

МОЛИТВА ПЕРЕД НАВЧАННЯМ

*Милосердний Господи, пошли нам
ласку Духа Твого Святого,
що подає нам розум і
зміцнює духовні сили наші,
щоб ми, уважно переймаючи науку,
виросли Тобі, Творцеві нашому,
на славу, батькам нашим на
радість, Церкві й Україні на користь*

ї аѡаі ° њей аі

Покоління людей проходить одне за одним, але результати життя кожного покоління залишаються в мові...

К. Ушинський.

Мова — це процес пізнання світу; засіб усного і писемного інформаційного зв'язку в суспільстві та спілкуванні між людьми. Міра володіння мовою формує особистість людини, її інтелект, буття. Для цього треба знати закони і принципи української мови, зокрема, її фонетичні, граматичні й орфоепічні норми; уміти слугуватися ними у різних сферах функціонування.

На це й орієнтує підручник. У ньому висвітлюється теоретичний і практичний матеріал під кутом вимог, які ставлять вищі навчальні заклади до мовної підготовки майбутніх фахівців різних професійних напрямків.

Підручник написаний відповідно до чинної програми курсу з української мови професійного спрямування. Система подачі матеріалу підпорядкована принципу виділення основного й необхідного, переведення його у міцні знання й навички.

Перший розділ знайомить з розвитком словникового складу української мови, її функціональними стилями, мовними й стилістичними нормами, лексичними засобами. Звертається увага на слово та його функції у мові, речення як основну одиницю спілкування, текст як структурно-граматичну єдність речень. Подається тематика з питань риторичної майстерності мовця. Зокрема, йдеться про комунікативні якості мовлення, що створюють гармонію думки і слова.

Другий розділ наголошує на складні випадки правопису. Це написання префіксів; відмінкових закінчень іменників, прикметників, числівників, займенників; прислівників і прислівникових сполучень; часток, сполучників, прийменників. Додаються вправи. Робота над ними спрямовує студентів на творче опрацювання мовного матеріалу, активізує його засвоєння.

Третій розділ ілюструє зразки найвживаніших ділових паперів (з описами їх форм, видів та навчальними і контрольно-тренувальними завданнями).

Зважаючи, що курс вивчають студенти різних фахових напрямків, окремі документи, що відбивають глибоко специфічну сферу діяльності, пропонуються лише для читання і обговорення. При цьому слід урахувати мовленнєві особливості, осмислити певні дії і закономірності. Обов'язковим є мовний коментар ділових паперів. Це допоможе краще відчувати специфіку мови, що вирізняється своєрідною термінологією, структурою побудови речень і тексту; зрозуміти стилістичні і морфологічні можливості, синтаксичні структури мови; навчитися правильно користуватися лексичними засобами і термінами.

Слід знати, що будь-яка професійна діяльність здійснюється на основі етичних норм і принципів, які сформувались у суспільстві. Тож ділові папери відображають не лише виробничі показники, а й базуються на етичних, логічних, психологічних міркуваннях. Бо в них також зосереджується інформація про події, явища, приватні стосунки між людьми, відбивається характер суспільних відносин. Саме такими є зразки поданих ділових паперів.

Доповнюють розділ словнички професійної термінології; слововживання.

Четвертий розділ містить висловлювання відомих людей про слово, мову, красномовство. Його мета — показати лексичне багатство, стилістичну виразність і красу слова; виробити чуття до нього; сформувати мовний смак.

Для студентів вищих навчальних закладів. Також підручник стане у нагоді викладачам, аспірантам і всім, хто цікавиться питаннями усної і писемної мови професійного спрямування та культурою мови взагалі.

Руслан Кацавець.

Доçäïë 1

МОВА У СУСПІЛЬНОМУ ЖИТТІ

СТИСЛІ ВІДОМОСТІ З ІСТОРІЇ ПИСЬМА

Без письма мова залишалася б тільки миттєвим засобом спілкування. Письмо — необхідне доповнення мови ... без нього неможлива ні достовірна історія, ні наука

Я. Грот

 исемність у східних слов'ян виникла ще до утворення давньоруської держави. Письмо, як допоміжний засіб спілкування людей між собою, виникло з потреб суспільства і розвивалося разом з ним. Історія письма нерозривно зв'язана з історією мови. Історично письмо пройшло декілька етапів розвитку.

У слов'ян було дві азбуки — кирилиця і глаголиця.

У зв'язку з офіційним прийняттям Київською Руссю в X ст. християнства на території східних слов'ян набула великого поширення кирилиця, що була упорядкована на зразок уставного письма в другій половині IX ст. в Болгарії і пристосована для передачі на письмі звуків старослов'янської мови. Поступово кирилиця стала у східних слов'ян єдиною азбукою як для старослов'янської, так і для давньоруської літературної мови.

Як у південних, так і в східних слов'ян кириличне письмо пройшло такі три етапи у своєму розвитку: устав, півустав, скоропис.

Устав — це повільне і урочисте письмо: букви майже прямокутні, однотипні, старанно виведені, одна від одної на однаковій віддалі, між собою не з'єднані. Устав характеризує епоху, коли писемність мала переважно церковний характер. Саме цим і пояснюються його зовнішні риси: чіткий архітектурний характер ліній і незначна кількість скорочень.

Устав старіших давньоруських рукописних пам'яток не є копіюванням старослов'янського письма, а оригінальний, самобутній. Уставом писали приблизно до кінця XIV ст.

Півустав. У зв'язку з широким вживанням письма в побутових потребах з другої половини XIV ст. застосовується півуставне письмо. У півуставі букви менші проти уставних, лінії букв менш точні, не завжди прямі, часто похилені вправо, вужчі, витягнені, нерідко деякі букви виносяться над рядок.

Півустав характеризує епоху, коли писемність стала надбанням широких мас населення. Зі зростанням попиту на книги півуставом користувалися як переписувачі, так і перші друкарі. У півуставі поєднується зручність письма і виразність висловлювання.

Одночасно з півуставом розвивався і скоропис. Скорописне письмо було розраховане на швидкість писання, а не на збереження краси і правильності букв. У скорописному письмі букви дрібніші, іноді прикрашаються різними додатковими лініями, закрутками, хвостиками.

Скоропис характеризує епоху, коли письмо вже стало надбанням широких мас народу, коли воно почало використовуватися не лише для потреб вищої культури, а й для потреб в міжнародних і правових стосунках, в державному управлінні і для особистих потреб у приватному листуванні.

Кирилиця в трьох стилях (устав, півустав, скоропис) проіснувала без особливих змін до початку XVIII ст. Лише деякі букви в зв'язку зі змінами у звуковій системі української мови стали позначати інші звуки. Наприклад, буква *є* позначала звук *e* (*дерево* — суч. *дерево*) і звукосполучення *йе* (*твое*); моментальне *г* передавалось то буквосполученням *кг* (*кгрунт*), то латинським *g*, а з 1591 року — буквою *г*.

На початку XVIII ст. Петром I була здійснена реформа письма. Кириличне письмо замінено новим типом письма — гражданкою (гражданським алфавітом). Гражданка являє собою новий шрифт, в якому буквам надано простішого, округлішого накреслення, близького до латиниці. Деяких змін зазнав і алфавіт. З алфавіту (півуставу) було вилучено діакритичні (надрядкові) знаки (титло, ерики, оксії, наголос тощо), було знято вісім рідко вживаних букв: юси великий і малий, зело, кси, пси, *i* з крапкою, омега, іжиця і введено нову букву — *Э*. Цією спрощеною азбукою почали друкувати книги цивільного змісту, тому вона і дістала назву гражданської азбуки. А кирилиця залишалася тільки в церковному вжитку.

На початку XVIII ст. з'явилися книги, надруковані гражданською азбукою, і нове гражданське письмо стало загально-вживаним у Росії. У XIX ст. гражданку перейняли болгари і серби.

На українському ґрунті російська гражданська азбука, яка була створена відповідно до російської системи, почала пристосовуватися до звукової системи української мови. У зв'язку з цим окремі букви в українському алфавіті з часом набули нового значення. Так, замість російської букви *ѣ* стали послідовно вживатися сполучення букв *йо, во* (*його, літнього*); проривне *г* передавалось частіше буквою *г*, рідше латинською буквою *g*.

У процесі історичного розвитку в кожній із східнослов'янських мов з'явилися нові відмінності у морфологічній структурі і фонетичній системі. Тож виникли і певні відмінності у правописі російської, української і білоруської мов.

1818-го року вийшла перша у XIX ст. українська граматика, автор Олександр Павловський. Він перший звернув увагу на багатство української мови.

Правопис О. Павловського відіграв позитивну роль, хоч і приживався досить повільно в силу міцних традицій попередніх віків.

В українському письмі також використовуються так звані неалфавітні знаки (ідеографічні засоби — хімічні формули, математичні умовні знаки, арифметичні тощо). Важливе місце займають цифрові знаки: арабські і рідше — римські. Вони переважно вживаються у науково-технічній мові.

Найбільш досконалою системою цифр є арабська (була створена в Індії близько V ст.; в Європу занесли араби тому й має таку назву). Цією системою цифр ми слугуємося і тепер.

До початку XIX ст. існувала слов'янсько-кирилична система цифр, що слугувала нашим предкам. Вона запозичена з грецького письма. У ній 27 літер кириличного алфавіту, які мали ще й цифрове значення. Кожна літера вживалася у цифровому значенні і над нею ставився знак титло (~), що слугував також на позначення скорочених слів.

До окремого виду письма належать: стенографія — система знаків швидкісного запису; ноти — система графічних знаків для запису музики.

Сучасна українська абетка (алфавіт, азбука) створена на основі старослов'янської кирилиці. Вона має 33 літери. На письмі вживається апостроф ('), ставиться знак наголосу (/), а також — м'який знак (ь).

В українську абетку повернуто літеру (г), що була вилучена раніше з мовного вжитку. Вона зустрічається у небагатьох власне українських і давньозапозичених словах. Наприклад: *грунт, обґрунтувати, танок, тлей, гноття, терлита, тешефт, талаган, тава, тав'ячий, гречний, тердан, тетка, таблі, тедзь, тазда, плятанка, телгіт.*

“... Лише письмо надає міцності летючому слову, перемагає простір і час”

(*Я. Грот*).

Ї ã ì è ò ã í í ÿ ä ë ÿ î á â ï â ð á í í ÿ

1. Коли виникла писемність у східних слов'ян?
2. Коли з'явилася кирилиця? Які етапи у своєму розвитку пройшло кириличне письмо?
3. Що таке скоропис? Для яких потреб він слугував?
4. Коли з'явився новий тип письма — гражданка? Чому він мав таку назву?
5. Що означає неалфавітне письмо?
6. На основі чого створено сучасну українську абетку? Скільки вона має літер?

РОЗВИТОК СЛОВНИКОВОГО СКЛАДУ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Мова — дивосвіт, духовна планета,
на якій живе виплекана людиною
незліченна кількість слів

І. Вихованець.

До словникового складу української мови входять усі слова, що вживаються в ній. Лексичне багатство української мови виявляється у величезній кількості слів. Їх налічується кілька сот тисяч.

Словниковий склад мови дуже рухливий. Це характеризується появою нових слів, що з'являються у житті суспільства і виходом з ужитку застарілих.

З розвитком зовнішньо-економічних та ринкових відносин, культури, побуту, науки, техніки, мистецтва — сучасна лексика постійно поповнюється новими словами, специфічними термінами. Тож у словниковому складі безпосередньо відбиваються всі зміни в житті суспільства. Мова лексично постійно збагачується й оновлюється. Однак не всі слова зникають назавжди. Часом во-

ни повертаються до активного вжитку, набувши нового значення. Новостворені слова поступово засвоюються і поширюються в мові. Вихід застарілих слів також відбувається не відразу. Тому у мові завжди існує активна й пасивна лексика.

Активна лексика — це слова повсякденного слугування, що є життєво необхідними для всіх членів суспільства в процесі їх діяльності. Це слова, що мають загальнонародне значення і є зрозумілими для всіх, хто користується даною мовою, незалежно від фаху, віку, статі. Також сюди належать й ті слова, що вживаються в різних галузях науки, виробництва, мистецтва і зрозумілі тільки окремим верствам населення. Цим і пояснюється їх стійкість у мові. А стійкість слів обумовлюється стійкістю понять, що їх означають слова.

Головна ознака активної лексики — систематичне використання її в якійсь сфері діяльності людини.

У процесі стрімкого сучасного розвитку нашої держави, зокрема, її професійного буття, культурно-освітнього рівня з'являються нові поняття, що стають загальноновживаними, згодом закріплюються в мові і входять до активної лексики, так званого основного словникового фонду. Наприклад: *гросбух, банкнота, аваізо, баланс, менеджер, рієптор, реконверсія, облігація, факторія, рента, рантьє, альпарі, акція, акредитив, демаркетинг, сальдо, ембарго, своп*.

Пасивна лексика — становлять слова, котрі ще не ввійшли до активного вжитку, і ті, що виходять з мови, поповнюючи розряд застарілих. Тож розглянемо їх.

Неологізми — нові слова, словосполучення, фразеологізми покликані до життя потребами суспільства, що відбивають сучасність. Неологізми живуть доти, поки в них відчувається їх свіжість і новизна. Як тільки предмет, явище, дія входять у побут людини, той саме слово, що його означає перестає бути неологізмом. Наприклад: *промоутер, гендерн, рефант, саміт, інгредієнти, рецепція, дроїфінг, макдрайв; земельний сервітут, екологічний моніторинг, букмекерський клуб*. Такі слова і словосполучення ще недавно були неологізмами, сьогодні стають загальноновживаними. Неологізми дуже рухлива група лексики.

Однією з причин появи неологізмів є бажання предметів, явищу, що вже існує в мові й має назву, дати іншу назву, образнішу, таку, що більше відповідає світосприйманню людини. Це, як правило, індивідуально-авторські неологізми. Вони творяться окремими людьми (письменниками), надовго зберігають забарв-

лення авторської образної індивідуальності й рідко переходять в загальноповживану лексику.

“Завжди треба мати певний такт і глибоке мовне чуття при творенні нових слів”, — пише великий мовознавець *І. Огієнко*.

Чимало неологізмів з’являється в мові у період великих суспільних змін, докорінних перетворень у житті народу. Приміром, у мові нашої держави виникло багато слів у період суспільно-політичних подій в Україні. Неологізми виникають увесь час і не лише в галузі суспільно-політичної лексики. Це нові терміни з науки, освіти, літератури, мистецтва: *акредитація, ліцензування, кліпмейкер, йога-спорт*; юридична лексика: *біпатриди, варрант, оптація, корпорація, легітимація, легалізація*; економічна лексика: *багатоукладна економіка, монопольний надприбуток, вільне підприємство, одноосібна праця, конкуруюче виробництво*; банківська лексика: *депозитні вклади, банкова емісія, дисконт векселів, інтервенційний курс, банковий кліринг, фінансовий інжиніринг*, тобто слова і словосполучення, що називають нові поняття, які виникають у галузі культурно-побутового обслуговування.

Отже, неологізми є категорією історичною. А значить їхня належність до пасивної лексики не вічна. Поява й існування неологізмів виправдані лише тоді, коли є потреба у виконанні спілкувально-називної або художньо-зображувальної функції. Якщо ж такої необхідності немає, новотвір зайвий і позбавлений перспективи закріпитися у лексичному складі мови.

“... Кожний новотвір (неологізм — Р. К.) добрий, якщо ми його розуміємо, і витворений він не проти законів нашої мови” (*І. Огієнко*).

Пасивний запас української лексики також становлять слова, що вже застаріли і вийшли або виходять з ужитку. Вони теж різняться ступенем архаїзації. Є такі, що зовсім вийшли з ужитку і незрозумілі в мовній практиці на її сучасному рівні розвитку. Наприклад: *терниця, жердка, півміток, запічок, жлукто, шаплик, ступа, скриня, коромисло* (специфічно-побутова лексика).

До іншої групи застарілої лексики входять слова, що іноді вживаються у сучасній літературній мові, вони зрозумілі її носіям. Наприклад: *агітатор, революція, профспілка, активіст, ударник, радгосп, висуванець, бульдозерист, автолавка*.

У пасивному запасі української лексики збереглися історизми й архаїзми.

І с т о р и з м и — це назви осіб за соціальним станом та сферою діяльності певного періоду, предметів старої культури, по-

буту: *губернатор, князь, боярин, лакей, гетьман, отаман; серебряник, золотник, гривня, гривеник, округ, повіт, волость.*

Історизми не мають синонімів у сучасній мові. Вони використовуються в наукових, публіцистичних, художніх творах; як терміни та не термінологічні назви понять для змалювання минулих епох.

Архаїзми — це застарілі слова, що виходять з ужитку. Але реалії, названі ними, залишаються й мають уже інші сучасні назви: *словеса (слова), регти (говорити), град (город), врата (ворота), глас (голос), вольний (вільний), творитель (творець).*

Як бачимо, архіізми можна замінити відповідними новими словами — синонімами.

Архіізми не вживаються в розмовній мові, побуті, але використовуються в літературі для відтворення фактів і подій минулого; створення реалістичного колориту при зображенні старовини.

Застаріла лексика вживається також як засіб гумору, іронії, сатири.

Словниковий склад української мови живе багато віків і приносить джерелом для появи нових слів, що творить народ в процесі історичного розвитку свого суспільства.

Çàì èðàí í ÿ äëü î áâî âî ðáí í ÿ

1. Як розвивається словниковий склад української мови?
2. Що є характерним для словникового складу української мови?
3. Що таке активна і пасивна лексика?
4. Що таке неологізми?
5. Як з'являються у мові неологізми та чи завжди виправдане їх існування?
6. З якою метою використовуються історизми та архаїзми в українській лексиці?

З ІСТОРІЇ СЛОВНИКОВОЇ СПРАВИ В УКРАЇНІ

Не бійтесь заглядати у словник:
Це пишний яр...
Збирайте, як розумний садівник,
Достиглий овоч у Грінченка й Даля

М. Рильський.

Словник — це зібрання існуючих у мові слів, розташованих у алфавітному порядку. Словники бувають понятійно-довідкового характеру — енциклопедичні і словники власне мовні — лінгвістичні (філологічні). Словники сприяють піднесенню

мовної культури; розвивають навички стилістичної майстерності; сповнюють влучними українськими словами, котрі не завжди можна почути спілкуючись один з одним. Тож і користь від них велика.

Словникова справа в Україні започаткувалася вже у XIII ст. Це були так звані “азбуковники” — словнички незрозумілих слів, що вживалися у церковних книгах. У другій половині XVI ст. з’явилися словники іншого типу — двомовні, перекладні. У них церковнослов’янські слова передаються “простою мовою”.

Перший з таких словників має назву “Лексисъ съ толкованіємъ мовъ просто”. Це перша українська лексикографічна рукописна праця невідомого автора. У ній відбиваються важливі явища культурно-історичного життя України і Білорусії.

Згодом “Лексисъ...” був використаний київським ученим Лаврентієм Зизанієм при складанні його словника “Лексис Сиреч Реченія вкратце собранны, и из словенского языка на простый русскій діалект істолкованы”, що з’явився у 1596 року у Вільні. Це був перший друкований словник. У цьому другою мовою, що пояснює церковнослов’янські слова, — українська. Словник містить 1061 слово. Тут уже є пояснення, що мають енциклопедичний характер.

В українській лексикографії є словник відомого Києво-Печерського архієпископа Памви Беринди “Лексиконъ словеноросскій и именъ толкованіє”, що вийшов у Києві 1627 року. У передмові до словника П. Беринда розповідає про великі перешкоди, що мали місце під впливом осіб, які були проти вживання “простої мови”. Словник П. Беринди мав велике значення. У 1653 році він перевидався в Кутейні (Білорусія). У 1961 році цей словник перевидало Інститутом мовознавства імені О. О. Потебні.

У другій половині XVII ст. був складений словник простої української мови “Синоніма славеноросская”, рукопис невідомого автора, монаха Києво-Печерської лаври. Це була перша спроба перекладного словника з реєстром слів старої української мови.

Важливим етапом у розвитку української лексикографії стало укладання українсько-російських словників при творах письменників. Це започаткувалося з твору “Енеїда” І. Котляревського (1798 р.). До твору було додано “Собраніє малороссійскіхъ...”, додаток містить тисячу українських слів, які тлумачаться російською мовою. Це була лише початкова праця, пристосована до даної книжки.

Українсько-російські словники були також при творах П. Куліша, Марка Вовчка. З часом з'явилися окремі збірки лексичного матеріалу — словники.

XIV ст. ознаменувалося появою цінних праць з діалектології та етнографії. Велося збирання матеріалів, були спроби укладання словників. Одним із таких був “Словарь малорусского наречія” О. Афанасьєва-Чужбинського, виданий у 1855 році. Видання цього словника припинилося на букві З.

У 1874 році у Києві вийшов перший російсько-український словник “Опыт русско-украинского словаря” М. Левченка. Ця невелика за обсягом праця (7.600 слів) відіграла значну роль у розвитку української літератури.

У 1893—1898 рр. у Львові вийшов у чотирьох томах “Словарь російсько-український” М. Уманця (М. Комар) і А. Спілки (тобто: Адеська Спілка). У створенні словника брала участь група інтелігенції Києва, Умані, Одеси. Під псевдонімами М. Уманця і А. Спілки — справжні імена великого колективу співпрацівників. Словник містить 37000 слів у російській частині. Український матеріал зібрано на основі записів живої народної мови та опрацювання художніх, наукових, публіцистичних творів. Словник перевиданий у 1925 році.

Наприкінці XIX ст. опубліковано “Русско-малороссийский словарь” Є. Тимченка. Повний словник української мови, упорядкований Б. Грінченком, виданий у 1907—1909 рр., подає близько 70 000 слів. Вони взяті з художньої літератури, фольклорних записів, усного мовлення. Словник поєднує переклади і тлумачення. У словнику багато прислів'їв, приказок, загадок. “Прочитав словник Грінченка і ледве не танцював на радісах — так багато відкрив мені цей блискучий твір”, — пише Григір Тютюнник.

У 1925 році словник Б. Грінченка перевидано. Його надруковано фотографічним способом. Додано невелику передмову та “Найголовніші правила українського правопису” Академії Наук (1921 рік). У 1958—1959 рр. видано новим виданням без змін.

Наступний етап ознаменувався створенням нових сучасних словників — і за рівнем лексико-графічного опрацювання і з погляду предметно-тематичної різноманітності, що відповідали потребам і вимогам життя.

Це словники перекладні й тлумачні, фразеологічні, орфографічні, орфоепічні, етимологічні, термінологічні (багатогалузеві); словники синонімів, антонімів, паронімів; правильності мови,

іншомовні, діалектні, історичні, топонімічні, частотні, морфемні, власних імен і прізвищ та ін.

Найвищим досягненням української лексикографії стало видання одинадцятитомного “Словника української мови”. Це перший тлумачний словник нашої мови, що подає найповніше найбагатше зібрання її лексики та фразеології. Словник видано протягом 1970—1980 рр., містить близько 135 000 слів.

Великим здобутком української лексикографії є створення “Етимологічного словника української мови”, який уклали учені Інституту мовознавства імені

О. О. Потебні. У словнику знаходять етимологічне висвітлення зафіксовані в XIX і XX ст. слова української літературної мови й українських діалектів, як здавна успадковані, так і запозичені з інших мов.

У 1989 році з’являється словник, в якому поєднуються відомості про написання, вимову з інформацією про особливості слововживання. Це “Словник-довідник з правопису та слововживання” С. І. Головащука за редакцією В. М. Русанівського. Того ж року вийшов і “Словник труднощів української мови” за редакцією С. Я. Єрмоленко, який пояснює написання й вимову слів, словотворення; дає граматичну і стилістичну характеристику слів; подає найбільш складні випадки, що викликають труднощі у мовленні.

У 1993 році вийшов “Фразеологічний словник української мови” у двох книгах. Тут зібрання найуживаніших сталих словосполучень з їхніми різноманітними функціональними характеристиками.

У зв’язку з деякими змінами у правописі сучасної української мови виникла потреба на укладання нових словників. Сьогодні вони з’являються відповідно до вимог часу, життя і справи.

“Кожен, хто зве себе письменним українцем, мусить конче мати в своїй хаті... українського словника й частіш заглядати до нього, бо без цього літературної мови не навчитися” (І. Огієнко).

Їаі єòаі і ү әөү і ааі аі ðаі і ү

1. Коли започаткувалася словникова справа в Україні?
2. Який вплив мав словник Памви Беридни на розвиток словникарства в Україні?
3. Яку значення має словник Б. Грінченка в наші дні? Як часто Ви ним користуєтесь?
4. Що сказав про словник Б. Грінченка відомий письменник Григор Тютюнник?

5. Коли був виданий 11-томний “Словник української мови”? Скільки він містить слів?

6. Які типи словників Ви знаєте? Якими з них Ви найчастіше користуєтесь?

ЛІТЕРАТУРНА МОВА В ЖИТТІ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

Добре знання літературної мови
набувається повсякчасним її вивченням

І. Огієнко.

Українська літературна мова — найрозвиненіша у світі. Це мова багатомільйонного народу. Вона виникла і зростала разом із самим народом і слугує йому знаряддям спілкування, боротьби і розвитку на всіх етапах історії.

“Українська літературна мова в основі своїй — жива народна мова... На наших очах ця літературна мова велетенськими кроками прямує вперед, всебічно розвиваючись. Давно вона перейшла вже з рамок мови селянської, але не рве з нею близьких стосунків, бо хоче бути не штучною мовою, але мовою живою, художньою мовою свого народу” (*І. Огієнко*).

Калиноюю, солов’їною називали прекрасну українську мову поети. Це неповторна мова Т. Шевченка, І. Франка, М. Коцюбинського, М. Старицького,

П. Тичини, В. Сосюри, М. Рильського, А. Малишка та інших представників красного письменства.

Окраса української літературної мови — милозвучність, яка досягається створенням великого лексичного фонду, різноманітністю граматичних форм і засобів.

Літературна мова — це мова державних, громадських, політичних установ та організацій; науки, преси, телебачення, радіомовлення, театру, художньої літератури, ділового листування — всіх галузей господарського й культурного призначення.

Літературна мова — це могутнє знаряддя духовної й матеріальної культури людського спілкування.

Літературна, писемна мова відіграла й відіграє надзвичайно важливу роль з погляду культури й необхідності її в суспільстві. Адже розвиток науки, техніки, літератури, мистецтва — немож-

ливий без літературної, писемної мови і як засобу істотного виявлення, і як чинника культури взагалі. А розвиток культури, відповідно сприяє вдосконаленню і збагаченню літературної мови. Отже, досвід і надбання народу в усіх галузях культури передається саме за допомогою літературної, писемної мови.

Така важлива роль мови у суспільному житті зобов'язує добре знати правила й закони її розвитку. Тому кожна свідома людина повинна дбати про високу культуру мови.

Сучасна українська літературна мова становить унормовану й оброблену форму національної загально-народної української мови.

Поняття “сучасна українська мова” — це мова українського народу від часів І. Котляревського.

Це сталося в 1798 році. Це був рік появи “Енеїди”. Він став поворотною історичною датою в розві української літературної мови.

І. Котляревський широко і майстерно використовував багатство української народної живої мови, українського фольклору, а також традиційні книжні старослов'янські елементи, які згодом увійшли до складу літературної мови. У своїх творах письменник відобразив переважно риси полтавського діалекту.

Наслідувачі І. Котляревського — Г. Квітка-Основ'яненко, П. Гулак-Артемівський, Є. Гребінка — теж у своїх творах відображали риси, властиві їх рідним місцевим діалектам.

Тоді ще не було визначеної мовностилістичної системи, загальноживаних, лексичних, граматичних та правописних норм.

На основний ступінь розвитку українська літературна мова піднеслася у творчості Тараса Шевченка. Його творчість вказувала шляхи розвитку української літературної мови на загальній основі. Мова Тараса Шевченка в історії української літературної мови має велике значення, бо власне його мова стала “наріжною підвалиною літературної мови”. У мові творів Тарас Шевченко всебічно використовував загально-народну мову, її лексику, синоніміку, засоби образності й експресивності, всі стилі народної розмовної й поетичної мови; синтезував усі компоненти загальнонаціональної мови і створив міцну мовностилістичну систему. У мові його творів виступають чіткі лексичні, фонетичні й граматичні норми, які загалом і характеризують сучасну українську літературну мову.

Шевченко свідомо уникав у своїй мові жаргону, що часто чується в живій народній мові. Це робило мову чистою й надавало їй ознак літературності. Так само уникав Шевченко й архаїзмів.

Правда, вони в його мові є, та завжди на своєму місці, як окраса стилю.

Мова творів Тараса Шевченка стала основою для побудови національної мови.

“... Шевченкова мова мала всі якості, щоб стати мовою літературною: вона була найчистіша серед мов усіх тодішніх письменників і походила з географічного осередку української землі із Звенигородщини, чому могла легко стати соборною мовою. І так це й сталося, і рік 1840-й, рік виходу першого видання “Кобзаря”, поруч з роком 1798-м, роком виходу “Енеїди”, став знаменним етапом в історії розвою української літературної мови”^{*}.

Багато нового в різні жанри української літературної мови вніс І. Франко. Він виступав проти засмічення української мови націоналістами й різними реакційними елементами.

У наукових і публіцистичних працях, у творах художньої літератури він вживав наукову й абстрактну лексику. І правильно вважав, що наукова термінологія є важливим і цінним джерелом збагачення лексики української літературної мови.

І. Франко перший почав вживати у своїх творах соціально професійну та виробничу лексику.

Його твори збагачені словесно-образними засобами — порівняннями, епітетами; складними синтаксичними конструкціями, майстерно побудованими своєрідними повторами.

Українська літературна мова формувалась переважно на художніх творах. Високого рівня розвитку вона досягла у творах Панаса Мирного, І. Нечуя-Левицького, П. Грабовського, І. Карпенка-Карого, М. Старицького,

М. Кропивницького.

Значний вклад у розвиток української літературної мови внесли сучасні письменники: О. Гончар, М. Стельмах, О. Корнійчук, А. Головка, Ю. Яновський, А. Малишко, П. Тичина, О. Десняк, Остап Вишня, В. Яворівський, Б. Олійник,

Л. Костенко, Григорій Тютюнник.

Особливо високого рівня розвитку досягла українська літературна мова в розширенні словникового складу, збагаченні стилістичних і образних засобів, удосконаленні орфографічних і орфоепічних норм.

Створення чітких, єдиних і загальнообов’язкових граматичних, правописних і лексичних норм — є величезним досягненням

^{*} *Огієнко І.* Історія української літературної мови. — К., 1995.

української літературної мови. Внаслідок незалежності України — державною мовою стала українська. На даному етапі українською літературною мовою (писемною і усною) для свого щоденного слугування може оволодіти кожна вихована людина.

Держава забезпечує всебічний розвиток і функціонування української літературної мови в усіх сферах суспільного життя, сприяє розвитку української нації, її традицій і культури. І це гарантує Конституція України.

“Через рідну мову стали ми на ноги, ввійшли в сім’ю просвічених Європейських народів” (М. Возняк).

Ї ãï è ò ãï í ÿ ä ë ÿ î á â ï â ð á í í ÿ

1. Що таке літературна мова та яка її роль в суспільному житті?
2. Що означає поняття “... мова українського народу від часів — I. Котляревського”?
3. Яка роль Т. Шевченка у створенні національної літературної мови?
4. Який вплив мала творчість І. Франка на формування української літературної мови?
5. Як розвивається і збагачується сучасна літературна мова?

СТИЛЬОВІ РІЗНОВИДИ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Мова — могутнє знаряддя...
і ораторського мистецтва, і поетичної
творчості, і ділового литування, і
дипломатичних переговорів

М. Рильський.

Лексичне багатство сучасної української літературної мови широко використовується в усіх її функціональних стилях. Кожний стиль мови має свою сферу вживання, характеризується відповідною лексикою та добром різних мовних засобів.

Стиль має суспільну природу. Він формується у процесі мовного розвитку нації і є невід’ємною частиною загальнонародної мови. Безперечно, кількість і структура функціональних стилів, особливості їх використання пов’язані з історичними умовами розвитку й функціонування самої української літературної мови.

Розрізняють такі основні функціональні стилі: офіційно-діловий, науковий, публіцистичний, художній, розмовний.

Залежно від мовленнєвих ситуацій та конкретних завдань у межах кожного стилю вирізняються підстили (жанри).

Офіційно-діловий стиль характеризується логізацією викладу; вживанням усталених конструкцій, зокрема, безособових та наказових; відсутністю емоційного забарвлення, мовної індивідуальності автора, двозначних слів та висловів. Це мова законів, розпоряджень, указів, постанов, наказів, звернень, звітів, інструкцій тощо.

Текст офіційно-ділового стилю має бути змістовним, точним. Він вирізняється чіткістю, стислістю та високою стандартизацією вислову. Для офіційно-ділового стилю характерні усталені мовні звороти (початок і закінчення документа), специфічні терміни, традиційні форми. Побудова речень відзначається лаконізмом.

Зразок стилю: *Освіта — основа розвитку особистості, суспільства, нації, держави, запорука майбутнього України. Вона є визначальним чинником політичної, соціально-економічної, культурної та наукової життєдіяльності суспільства.* (З Національної доктрини розвитку освіти).

Запам'ятаймо, офіційно-діловий стиль має такі підстили:

- законодавчий (закони, укази, постанови, статuti);
- дипломатичний (міжнародні угоди — конвенції, повідомлення — комюніке та ін.);
- адміністративно-канцелярський (заяви, довідки, накази, розпорядження, звіти, інструкції).

“Ясний стиль мусить бути і в мові науковій, щоб читач легко розумів автора...” (І. Огієнко).

Науковий стиль обслуговує різні галузі науки й техніки. Йому властиві складні речення, зокрема, складнопідрядні, що відтворюють причинно-наслідкові зв'язки між частинами тексту. Мета цього стилю — інформування про результати досліджень, доведення теорії, обґрунтування гіпотез, роз'яснення різних явищ. Характерною ознакою наукового стилю є точність, однозначність, послідовність, понятійність, узагальненість, переконливість, висновки.

Щодо мовних засобів, то тут використовуються терміни (часто іншомовні), абстрактні слова, наукова фразеологія (стійкі термінологічні сполучення), цитати, посилання. Текст наукового стилю вирізняється відсутністю всього того, що вказувало б на особу автора чи його уподобання, насамперед, емоційно-експре-

сивних синонімів, художніх троп, індивідуальних неологізмів. У тексті багато речень, що ускладнені зворотами. У реченнях переважають іменники й відносні прикметники.

Зразок стилю: *Мова є першоелементом культури, вона лежить в основі розвитку всіх інших видів мистецтва. І ті естетичні цінності, які ними породжуються, зумовлені значною мірою естетичними можливостями мови (театр, кіно, радіо, телебачення) (посіб.).*

Запам'ятаймо, науковий стиль має такі підстилі:

— власне науковий (з жанрами тексту — монографія, стаття, наукова доповідь);

— науково-популярний (виклад наукових даних для нефакхівців — книги, статті);

— науково-навчальний (підручники, посібники, лекції, бесіди).

До речі, кожен підстиль, зберігаючи основні ознаки стилю, характеризується своїми особливостями використання мовних засобів.

Публіцистичний стиль відображає факти даної дійсності, дає їм оцінку, формує громадську думку.

Він слугує у громадсько-політичній, суспільно-культурній, виробничій діяльності, у навчанні.

Характерною ознакою є поєднання логічності викладу, доказовості й переконливості з емоційно-експресивною образністю.

Мета публіцистичного стилю — пропаганда певних думок, переконань і агітація їх втілення у життя; політичні заклики, що можуть привернути увагу слухача або читача та вплинути на нього.

Тут використовується суспільно-політична лексика, залучаються емоційно оціночні засоби інших стилів. Тобто, можуть поєднуватися елементи наукового, офіційно-ділового, художнього стилю.

О мово українська! Хто любить її, той любить мою Україну (В. Сосюра).

Запам'ятаймо, публіцистичний стиль має такі підстилі:

— стиль засобів масової інформації (газети, журнали, радіо, телебачення);

— художньо-публіцистичний (памфлети, фейлетони, нариси);

— науково-публіцистичний (літературно-критичні статті, огляди).

Всі ці підстилі мають свої жанрові й мовні особливості.

Художній стиль найяскравіше виявляє лексичне багатство мови. Він засвідчує високий рівень розвитку сучасної української мови. І це ілюструється довершеністю художнього

мовлення, текстів художньої літератури. Цей стиль використовується у творчості письменників і слугує взірцем культури й естетики, багатством найрізноманітнішої лексики літературної мови взагалі.

Художній стиль має здатність впливати на розум, думки й почуття читачів, формувати моральні якості й естетичні смаки. Тому головними ознаками цього стилю є естетика мовлення, образність, зображуваність, поетичність. У художньому стилі (зокрема, в художніх творах) все подається через світобачення та відчуття автора і спрямовується на особистість читача. Тому тут, крім об'єктивності реального світу, існує і суб'єктивність сприйняття його людиною.

Основні мовні засоби, що вживаються в художньому стилі: емоційно-експресивна лексика; різні види синонімів, омонімів, фразеологізмів; історизми, архаїзми, діалектизми, просторічні елементи (слугують з стилістичною метою).

Тут використовуються всі типи речень; особливості інтонування, ритмомелодики. Зразок стилю: *Сонце вдарило з-за лісу червоним промінням на київські гори. Широка зелена Оболонь і Поділ вкрились тінню й потеплішали. Виразніше виступили високі смужки київських гір під ясным чистим небом, обсіпані збоку червонястим промінням. Тисячі вікон в домах, позолочені хрести та бані на церквах ніби зайнялись і запалали. Од їх посипались наче пучки золотих стрілок... Вигляд на Київ стає якийсь фантастичний* (І. Нечуй-Левицький).

Запам'ятаймо, художній стиль має такі підстили:

- епічні (роман, епопея, повість, оповідання, нарис);
- ліричні (поема, поезія, пісня, балада);
- драматичні (комедія, драма, мелодрама, водевіль);
- комбіновані (драма-фейерія, усмішка, ліро-епічний твір).

Тож кожен з них має свої мовні особливості.

Розмовний стиль характеризує розмовне мовлення, що задовольняє спілкування людей у повсякденному житті. Це стиль усного мовлення, складниками якого є інтонація, жести, міміка; короткі прості і неповні речення, просторіччя. Але невмотивоване вживання просторіччя, вузької територіальної лексики засмічує мову, призводить до естетичного збіднення. У писемному варіанті розмовний стиль використовується як діалогічне чи полілогічне мовлення в художніх творах.

Зразок стилю: *На початку серпня, коли в Ковбиші, велике село по обидва боки вузької річки в очереті та верболах, з'їжджа-*

ються до батьків усі колишні ковбишівці, що отам по війні подалися з дому шукати постійного заробітку і щонедільного вихідного, коли по дворах тільки й чути: “Папа, а как зараз навпростець дійти до лавки?”, а батько, намагаючись у всьому догодити дітям, отказує: “Та как? Отако грядками і йди. А там — низом. Хіба ти забув?”; або: “Мама, як у Вас нащот стірального порошка? Нет? Дак я пришло по приїзду” (Григір Тютюнник).

Функціональні стилі не є замкненими системами, фони перебувають у постійній взаємодії, тому кожен із них містить елементи іншого. Але основою кожного стилю є стилістично нейтральні засоби сучасної літературної мови.

Çàì èòàí í ÿ äëÿ î ááí âî ðàí í ÿ

1. Які основні функціональні стилі української мови?
2. Які характерні ознаки офіційно-ділового стилю?
3. Яке призначення наукового стилю?
4. Які мовні засоби використовуються в публіцистичному стилі?
5. Які особливі прикмети має художній стиль?
6. Яка сфера вживання розмовного стилю?

ІНШОМОВНІ СЛОВА

Найбільше і найдорожче добро
в кожного народу — це його мова

Панас Мирний.

Джерелом поповнення лексики сучасної української мови є іншомовні слова. Запозичення йшли усним і писемним шляхом в різні історичні періоди. Тому багато з них вже давно втратили ознаки своєї первісної мови і увійшли до активної української лексики. Наприклад: *майстер, менеджер, спонсор, вишня, огірок, юрист, академія, м'ята*. Від основ таких слів в українській мові творяться нові слова за допомогою різних словотворчих засобів. Наприклад: *академік — академія, академічний, академ-містечко*. Тут треба бути досить уважними. Адже є низка специфічних слів, що мають виразні ознаки іншомовних: *адажіо, фрикасе, ландшафт, шасі, тріо, піаніно* та ін. Вони не є загальноновживаними і не мають словотворчих форм.

У словниковому складі української мови особливе місце посідають запозичення грецького походження — грецизми. Це назви рослин, тварин: *кедр, мигдаль, кит, крокодил*; назви побутових предметів: *парус, миска, ванна*; поняття церковно-релігійні: *вівтар, ангел, ікона, ієрей, ладан, літургія, монастир*; терміни науки, культури, мистецтва: *граматика, логіка, філософія, кафедра, театр, бібліотека, комедія, хор, сцена, планета, іподром, гігант*.

В українській мові чимало слів латинського походження, вони належать переважно до понять науки, техніки, мистецтва, політичних і суспільних відносин, медичної, юридичної термінології. Наприклад: *індустрія, реакція, мотор, меридіан, аргумент, префікс, ординатор, консилиум, юстиція, юрист, прокурор, нотаріус, ректор, декан, екзамен, студент, університет, гумор, цирк, екскурсія, експедиція, депутат, консул, секретар, адміністрація*.

З французької мови запозичені слова, що стосуються побуту, предметів одягу, науки, техніки, мистецтва, суспільно-політичні, технічні та військові терміни. Наприклад: *люстра, абажур, маскарад, браслет, одеколон, пудра, порт'єра, мотив, сюжет, афіша, актор, партер, бюлетень, екіпаж, костюм, пальто, блуза, кабінет, сержант, гарнізон, корпус, маршал, комюніке, дебати, кур'єр, департамент, шосе, паркет, пансіон*.

З німецької в українську мову прийшли деякі адміністративні, технічні, медичні, торговельні, військові, виробничі терміни, назви предметів побуту, рослин, птахів, ігор тощо. Наприклад: *штат, шахта, стамеска, шtukатур, слюсар, цех, бухгалтер, вексель, масштаб, фельдшер, курорт, флейта, балетмейстер, офіцер, орден, кухня, бутерброд, фарш, папітет, квасоля, шпинат, галстук, фартух, страус, танці, кеглі*.

Англійські запозичення вживаються в українській лексиці, що стосується техніки, політики, спорту, мореплавства, транспорту, одягу, їжі, напоїв. Наприклад: *шоу, бізнес, тролейбус, комбайн, тунель, лідер, мітинг, бюджет, фініш, аут, бокс, спорт, яхта, танк, вокзал, рейс, світер, кекс, пуни, ром*.

З італійської прийшли до нас такі слова, як: *опера, інтермецо, лібрето, арлекін, дебет, кредит, банк, каса, валюта, банк*.

З голландської запозичені українською мовою переважно терміни мореплавства й суднобудування: *гавань, матрос, боцман, дамба, фарватер, руль*, а також слова *ситець, дюйм, картуз*.

Із скандинавських мов увійшла до української мови незначна кількість слів, зокрема: *дротик, оселедець, якір*.

З тюркських та інших східних мов українська мова запозичила слова: *гарба, сарай, могорич, чарка, балик, лапша, кавун, гарбуз, ізюм, халва, кабан, базар, торба, табун, кабан*.

Більшість сучасних українських імен осіб є також запозиченнями. Так, з грецької мови прийшли до нас імена: *Анатолій* (схід сонця), *Андрій* (сміливий, мужній), *Артем* (здоровий, повний сили), *Василь* (царський), *Євген* (благородний), *Зоя* (життя), *Настя, Анастасія* (воскресіння), *Галина* (спокій), *Катерина* (чиста), *Микола* (переможець), *Олександр* (захисник), *Петро* (камінь), *Тарас* (бунтар).

З латинської мови запозичено імена: *Валентин* (сильний), *Вікторія* (перемога), *Віталій* (життєздатний), *Марина* (морська), *Павло* (малий).

Особливу роль у нашій мові відіграють старослов'янізми. Вони належать до стилістично забарвленої лексики, створюють урочисто-піднесений колорит мовлення. Наприклад: *істинна, благословення, благо, злато, возрадуватися, премудрий, учитель, мислитель*.

Входячи в українську мову, іншомовні слова засвідчували чутливість лексики до змін у житті суспільства — політичних, економічних та культурних — і водночас збагачували словниковий склад нашої мови.

Іншомовні слова стрімко вливаються і в ділову мову. Вони поповнюють словник професійною термінологією, словами міжнаціонального спілкування. Багато їх у сфері української науки, юриспруденції, економіки, ринково-комерційної діяльності. Важливо уміти правильно слугуватися іншомовними словами. Насамперед, слід знати, якщо іншомовні слова можна замінити відповідними українськими, то їх вживання — недоречне. Наприклад: *брокер* — укр. *посередник*, *лімітувати* — укр. *Обмежувати*, *домінувати* — укр. *переважати*, *пріоритет* — укр. *першість*, *репродуктувати* — укр. *відтворювати* тощо.

Використовувати потрібно іншомовні слова тільки ті, що ввійшли до активного словника ділової мови. Це загальноновживана фінансово-економічна лексика: *банк, банко, тратта, камбіо, ажіо, авізо, демаркетинг, факсиміле, дебет*; торговельно-комерційна: *маркетинг, декор, джобер, інсайдер, наблісити, дискаут*.

Отож, слугуючись іншомовними словами, варто дотримуватися таких рекомендацій:

а) не ставити у текст іншомовні слова, коли є відповідники в українській мові;

б) вживання іншомовного слова у справочинстві допустиме лише в тому значенні, в якому воно зафіксоване у словниках;

в) не слід користуватися в одному і тому самому документі іншомовним словом і його українським відповідником на позначення того самого поняття. Бажано користуватися в таких випадках національною мовою, що значною мірою полегшить ведення справочинства.

Слід пам'ятати, що в будь-якому діловому тексті необхідно використовувати іншомовні слова лише тоді, коли вони потрібні.

“У світі не має такої мови, що не мала б у своєму словникові чужих слів. Справа тільки у тому, щоб не вживати їх непотрібно”
І. Огієнко.

Її єòаї і ү әөү і ааі аі ðаі і ү

1. Чи являються іншомовні слова джерелом збагачення української лексики?

2. Чому ряд іншомовних слів типу вишня, м'ята сприймаються як українські?

3. З яких мов найбільше запозичені терміни науки, культури, мистецтва?

4. Про що свідчать іншомовні запозичення в українській мові?

5. У яких випадках не рекомендується вживати іншомовні слова в ділових паперах?

ДІАЛЕКТНА ЛЕКСИКА: СТИЛІСТИЧНІ МОЖЛИВОСТІ

Діалект, а ми його надишем
Міццю духу і огнем любови
І нестертий слід його запишем
Самостійно між культурні мови

І. Франко.

Основу лексики української мови складають загальноновживані слова, які розуміють і вживають усі. Але є такі слова, що прислужують лише у певній місцевості. Вони називаються діалектними.

Діалектна лексика об'єднує слова, вживання яких властиве територіальним діалектам української мови.

Що таке діалекти і діалектизми?

Д і а л е к т и (або наріччя) — це підрозділ мови, що об'єднує групу говірок, пов'язаних між собою низкою спільних явищ, невідомих іншим говіркам.

Сукупність українських говорів за особливостями фонетичних рис, лексичного складу, морфологічних та синтаксичних відмінностей поділяється на три діалектні групи або наріччя: північне, південно-східне, південно-західне.

Д і а л е к т и з м и (або провінціалізми) — це слова, що вживаються в окремих говорах або наріччях і не поширені в мові всього народу. Це — територіальні (обласні) діалектизми та соціальні, що функціонують лише в певному соціальному угрупованні.

З погляду стилістики склад діалектизму неоднорідний. Це слова стилістично нейтральні і яскраво експресивні. Сфера функціонування діалектизмів — усне повсякденне мовлення людей певної території, де вони є засобом вільного невимушеного спілкування.

Окрім усного мовлення, діалектизми різними функціонально-стилістичними можливостями використовуються в науковому, публіцистичному й художньому стилях.

У наукових текстах (працях з мовознавства й етнографії) вони виступають об'єктом досліджень і виконують номінативну функцію.

У публіцистичному стилі діалектизми іноді можуть вживатися як експресивні синоніми до слів літературної мови для створення сатиричного ефекту; також з метою точного позначення предмета чи поняття, характерного для побуту представників певної етнографічної групи, регіону.

Активніше слугує діалектна лексика у творах художньої літератури. Зразки майстерного використання її з метою зображення місцевого колориту спостерігаються у творах Панаса Мирного, Лесі Українки, І. Франка, О. Гончара, М. Стельмаха, Д. Павличка та ін.

Ось як змальовує М. Коцюбинський картини життя і побуту гуцулів, використовуючи діалектну лексику: *“Тепер Іван був уже легінь, стрункий і міцний, як смерічка, мастив кучері маслом, носив широкий черес і тишину кресаню”*.

А так використовує діалектизми У. Самчук: *“... Мов залізни гравюри, стоять на тлі синяви велетенські, непорушні черешні, цвітуть дикі ружі у бгіжі, а довгий, зі стрішкою, частокіл простягнув свої рамена уздовж доріжки на схід і захід, зникаючи кінцями у зарослях бузнику та бозу”*.

Слід зазначити, що надмірне вживання діалектної лексики ускладнює читання творів. Треба дуже обережно ставитися до

використання діалектної лексики, дбати про те, щоб вона не засмічувала мову і не утруднювала сприймання творів читачами.

Вихована людина повинна стежити за своїм мовленням і користуватися загальноновживаними унормованими словами української мови.

У сучасній літературній мові діалектна лексика зустрічається дуже рідко. І зовсім не використовується в діловому мовленні, науковому та публіцистичному стилях.

Літературна мова обслуговує найвищі форми суспільно-політичних, культурних відносин, тому й багатша за своїм лексичним складом, граматичною будовою. Вона має унормований словник, граматичні форми й систему вимови, що є обов'язковими для всіх, хто нею користується.

В українській мові відбувається складний процес взаємодії між літературною мовою і діалектною лексикою, процес стирання відмінностей між літературною національною мовою і територіальними діалектизмами. Все застаріле, що є в територіальних діалектизмах, поступово відходить і замінюється загальнонародними засобами вираження. Але літературна мова не просто витісняє місцеві говори з мовної практики їх носіїв, а водночас убирає з них усе те, що може збагатити її новими засобами виразності, образності, експресивності; новими лексичними і граматичними елементами. Однак надмірне вживання діалектної лексики не збагачує мову, а тільки засмічує її непотрібними словами.

Отже, з одного боку, літературна мова вбирає в себе все найкраще, найцінніше, життєво важливе й типове з діалектної лексики і завдяки цьому збагачується, вдосконалюється. З іншого боку, елементи літературної мови проникають у діалектну лексику і наближають її до загальнонародної мови. Літературна мова дедалі сильніше впливає на місцеві говори і сприяє зближенню їх системи із загальнонародною національною мовою.

“Народна мова в своїй цілості — неоціненний скарб для збагачення мови літературної. Треба тільки вміти доцільно використати цей скарб” (І. Огієнко).

Çàì èðàí í ãëü î ááí áí ðáí í ü

1. Як розмежовуються поняття діалекти і діалектизми?
2. З якою метою використовується діалектна лексика?
3. В яких стилях мови найчастіше вживається діалектна лексика?

4. В яких стилях мови діалектна лексика не використовується?
5. Як відбувається зв'язок літературної мови з діалектною лексикою?
6. Які прийоми використання діалектизмів у текстах М. Коцюбинського і У. Самчука?

ФРАЗЕОЛОГІЧНЕ БАГАТСТВО УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Добірна національна фразеологія — душа кожної мови, сильно її красить і збагачує

І. Огієнко.

Українська мова славиться багатою фразеологією. Прислів'я, приказки, крилаті слова і вирази відбивають глибоку мудрість народу, його культуру, прагнення до справедливості, виражають ставлення до знань і науки; засуджують чванливість окремих індивідумів; навчають мистецтву говорити і слухати; звеличують людину. Наприклад: *Коли слово привітне, то все навколо квітне; Знаєш — кажи, не знаєш — мовчи; Стисло та ясно, тому й прекрасно; Правду говорить не язик, а душа; Від теплого слова і лід розмерзається; Бесіда дорогу скорочує; Сила та розум — краса людини; Людина світлого розуму.*

Джерелом виникнення фразеологізмів в українській літературній мові є:

— вислови з античної культури: *золотий вік* (щаслива пора, епоха розквіту); *золотий дощ* (несподіване багатство); *сіль землі* (кращі люди свого часу); *сади Семіраміди* (прекрасні місця); *самозакоханий Нарцис* (самозакохана людина); *обітована земля* (багатий край);

— крилаті вирази українських письменників: *Дабро твориться просто — ні за так* (І. Драч); *Закон життя: злякатися — кінець* (Л. Костенко); *Надмірне світло людям очі сліпить* (Д. Павличко); *Шукайте цензора в собі* (Л. Костенко); *Скорочуйте дистанції до істин* (Л. Костенко). *Кохання виліковують коханням;*

(Д. Павличко); Майбутнє спочатку почати ніколи не пізно (А. Кичинський); *Нам треба голосу Тараса* (П. Тичина); *Нехай не забувають люди, що дурень всюди дурнем буде* (Л. Глібов);

— переклади крилатих виразів російських письменників: *Народжений плазувати — літати нездатний* (М. Горький); *Любить*

книгу (М. Горький); *Сидіння між двома стільцями* (М. Салтиков-Щедрін); *Герой нашого часу* (М. Лермонтов);

— переклади крилатих виразів зарубіжних письменників: *Весь світ театр і люди в нім актори* (В. Шекспір); *Бути чи не бути* (В. Шекспір); *Синій птах* (М. Метерлінк); *Машина часу* (Г. Уеллс);

Багатий фонд прислів'їв та приказок — це велика книга життя, яка розкриває людські цінності, формує його життєвий і соціально-історичний досвід; свідчить про гострий розум народу; його духовний світ, етичні й естетичні почуття.

Характерні ознаки прислів'їв та приказок — їх ідейний зміст і висока художність, стислість вислову, метафоричність. Прислів'я та приказки багаті на протиставлення, епітети та інші засоби образного вислову. Не випадково І. Франко назвав прислів'я та приказки “скарбом нашої мови і народного досвіду”.

Прислів'я та приказки найчастіше використовуються в розмовній мові, у творах художньої літератури, в публіцистиці. За своїм змістом вони охоплюють майже всі сторони життя. Тут лише дешиця із золотої скарбниці народу, а саме:

— про силу знань: *Знання роблять життя красним; Хто знання має, той мур зламає; Пташка красна своїм пір'ям, а людина — знанням;*

— про корисність навчання: *Грамотний — видючий і на все тямущий; Грамоти вчиться — завжди пригодиться; Письменний бачить поночі більше, ніж неписьменний вдень;*

— про охочих вчитися: *Добре того вчити, хто хоче все знати; Шануй учителя, як родителя;*

— про нещирість людей: *Слова ласкаві, та думки лукаві; Дивиться лисицею, а думає вовком; Вовк прийшов в овечій шкурі; Ходить, як овечка, а буцькає, як баран;*

— про перевагу внутрішнього перед зовнішнім: *По одежі нас вітають, а по розуму проводжають; Гарна птиця пером, а людина — розумом; Борода не робить людину мудрою;*

— про думку і мову: *Не довго думав, а добре сказав; Що на думці, те й на язиці; Птицю пізнати по пір'ю, а людину по мові;*

— про красу і силу слова: *Коня кують уздами, а чоловіка — словами; Ласкаве слово, що весняний день; Красне слово — золотий ключ;*

— про єдність слова і діла: *Будь господарем своєму слову; Не кидай слова на вітер; Мовиш слово, треба бути йому паном; Кажи не кажи, а своє слово держи;*

— про засудження пустопорожньої балаканини: *Товче воду в ступі; Набалакав три мішки гречаної каші;*

— про влучність слова: *Народ скаже, як зав'яже; Чітко та мітко; Коротко і ясно;*

— про доцільність мовлення: *Треба знати, що де казати; Жарт місце має;*

— про відносини між словом і справою: *Більше діла — менше слів; Де слова з ділом розходяться, там непорядки водяться;*

— про перевагу слухання перед говорінням: *Менше говори — більше вчуєш; Вмієш казати, вмій і мовчати; Ви мовчіть, а я буду слухати; Людина має два вуха, щоб багато слухати, а один язик, щоб менше говорити; Сказане слово — срібло, а мовчання — золото;*

— про мистецтво вести розмову: *Не завжди говори, що знаєш, а завжди знай, що говориш; Красна мова наводить добрії слова; Добре тому жити, хто вміє говорити;*

— про тих, хто зневажає свою мову: *Хто своєї мови цурається, хай сам себе стидається;*

— про зазнайство, чванливість: *Пани мої дрібнесенькі, а воші як біб;*

Щодо використання фразеологізмів у професійній мові, то у письмовій мові (офіційних документах) вони не допускаються. Але добре прислужаються в усній мові. Прислів'я, приказки, афоризми вживаються у публічних виступах, під час бесід з метою підкреслити щось, а найчастіше — як засіб влучного і образного вираження певного значення, надання мові емоційного забарвлення.

Адже фразеологізми відбивають різні сфери життя і є дійовим засобом людського мислення. Тож все, що створює атмосферу різноманітності й толерантності, — потрібно і слухачам, і мовцю. Допоможуть в цьому, зокрема, знання фразеологічних можливостей.

Çàì èòàí í ãëÿ î áâî âî ðàí í ÿ

1. Що таке фразеологізми?
2. Де найчастіше використовуються фразеологізми і з якою метою?
3. Чи використовуються фразеологізми в мові професійного спілкування?

4. Що є джерелом української фразеології?
5. Яку роль відіграють в українській мові переклади висловів видатних діячів культури, літератури і мистецтва?
6. Назвіть, які Ви знаєте прислів'я, приказки, крилаті слова і вирази?

ТЕРМІНОЛОГІЧНА ЛЕКСИКА

Термінологія... витворюється самим життям упродовж віків, ... потребує державницької традиції для свого усталення

І. Огієнко.

Сучасна літературна українська мова використовується в різних сферах суспільного життя. Величезна кількість слів, що прислуговує нині у багатьох галузях — це слова-терміни, засвоєні нашою мовою в процесі економічного, політичного, культурного, міжнаціонального й міжнародного спілкування.

Т е р м і н о л о г і я — розділ лексики, що охоплює терміни різних галузей: науки, техніки, мистецтва, суспільного життя.

Т е р м і н — це одиниця історично сформованої термінологічної системи, що вживається в певній галузі знань для позначення певного поняття.

Термін позначається словом або словосполученням, належить до словникового складу мови та підпорядковується її законам. Крім того, бувають і терміни-речення. Це — специфічні спортивні, військові команди.

Терміни вживаються для точного вираження понять. Вони позбавлені образності, емоційно-експресивного забарвлення. Кожній галузі властиві свої терміни. Тож спілкуються ними люди пов'язані єдністю спеціалізації.

Термінологічна лексика збагачена іншомовними словами. Звичайно, термінологія має обслуговувати потреби того народу, в мові якого створена. Але, враховуючи міжнаціональні інтереси, комунікативні функції людей, які все більше розвивається, виникає необхідність у творенні такої термінології. Поскілки спільні тенденції в розвитку термінології різних мов переплітаються, то поєднання їх в українській мові не порушує їхньої граматичної і фонетичної структури.

Творються терміни різними способами. Найпоширенішим є афіксація: використовуються суфікси **-ння**, **-ість**, **-ит** (**-іт**, **-їт**), **-изм** (**-ізм**, **-їзм**): *додавання, варіантність, детермінізм*.

Продуктивним є і лексико-семантичний спосіб (перенесення значення): *живучість* (системи), *крихкість* (матеріалу). Творються терміни шляхом абревіації: *біохімія, автодіагностика*, а також за допомогою запозичених складників: **супер-**, **фіто-**, **суб-**, **інтер-**, **псевдо-** та ін.: *фітодизайн, сепермаркет, псевдопатріотизм*.

При утворенні похідних форм терміна необхідно користуватися лише тими формами, які подаються в словнику чи довіднику, бо вільне словотворення може стати причиною неправильного використання та сприймання.

Серед частин мови у функції термінів найбільше виступають іменники, потім — прикметники (переважно субстантивовані) і рідше — прислівники та дієслова.

До речі, слово **термін** — запозичене з латинської мови, де означає “кордон, межа, кінець”. Отож-бо, це слово вказує на чітку межу значення, що є досить важливим для науки. Тому науковці й висувають особливі вимоги до терміна, зокрема:

термін повинен бути однозначним у межах цієї системи термінів;
точно називати поняття, риси, ознаки означуваного явища;
термін завжди повинен бути стилістично нейтральним до тексту;

термін не повинен мати синоніми й омоніми (принаймні, у межах терміносистеми даної науки).

Тому й вживаються терміни — переважно у науковому й офіційно-діловому стилях. Рідше — в публіцистичному та художньому і подекуди — у розмовній лексиці.

Так, діловому стилю притаманна термінологія, яка утворюється із активної лексики (*юрисдикція, юстиція*); запозичується із інших мов (*ультимо, рецепісса, диспонент*); утворюється за допомогою власних слів та іншомовних або із запозичених складників (*фотоелемент, фотомонтаж, відеокамера*).

Значення термінів зафіксовані у державних стандартах, спеціальних словниках, довідниках. Ось чому вони (терміни) і повинні вживатися лише в зафіксованому значенні.

Звісно, кожна вузька галузь науки має свої терміни: економічні вживаються в економіці, правові — в юриспруденції. Проте деякі терміни мають кілька значень, зокрема в справочинстві. Наприклад: *справа* — означає один документ і сукупність доку-

ментів, інше значення має словосполучення *юридична справа*. Правильне значення того чи іншого терміна допомагає з'ясувати контекст.

Можна виділити такі основні групи термінологічної лексики:

математичну *множення, кут, діляник, квадрат*;
фізичну *молекула, електрон, калорія, енергія, вольт*;
електротехнічну *контакт, струм, ізоляція*;
радіотехнічну: *антена, радіоцентр, радіоприймач*;
літературознавчу: *поема, анапест, сюжет, персонаж*;
лінгвістичну: *фонема, афікс, іменник, синонім, діалект*;
юридичну: *юрисдикція, правосвідомість, правосуддя*;
філософську: *світосприймання, базис, діалектика*;
релігійну: *вівтар, священник, ієрей*;
фінансову *камбіо, бєсса, акцент, дебет*;
економічну: *ресурсозбереження, базова рентабельність*;
хімічну: *азот, водень, кисень, іонізація, оксиди*;
біологічну: *рецептор, клітина, тичинка*;
медичну: *рино бім, вакцина, антифронт, аспірін*;
музичну: *соло, тріо, квінтет, октава*;
морську: *яхта, боцман, кубрик, капітан*;
торговельну: *коносамент, консигнант, оферта, маржа*.

Запам'ятаймо. Щоб мова була досконалою, грамотною, актуальною — слід уникати використання застарілих, нестандартних термінів, що перейшли до повсякденного вжитку і втратили своє термінологічне значення.

Отже, терміни кожної сфери науки потребують особливої уваги, постійної роботи зі словниками й довідниками.

“... Слухай, дивись, учись, будь сьогоденним” (М. Рильський).

Їàì èòàííü äëÿ îáâî âî ðáííü

1. Що таке термінологія?
2. Що таке терміни?
3. Як утворюються нові терміни?
4. Які частини мови найчастіше виступають у функції термінів?
5. Які групи термінологічної лексики можна виділити?
6. Які терміни найчастіше використовуються у Вашому спілкуванні?

СЛОВО ТА ЙОГО ЗНАЧЕННЯ У МОВІ

Слово — найвеличніший володар:
видом мале й непомітне, а справи
творить чудові

Георгій.

Наша мова складається із слів. Якщо мова є засобом спілкування, то слово — необхідна частина засобу спілкування. Окремо взяте слово відрізняється від словосполучення та речення, бо не має вираженого зв'язку з іншими словами, не має ствердження й заперечення.

С л о в о — це звук або комплекс звуків, що має певне значення і вживається в мові, як єдине ціле. Наприклад: *Великдень. Сонце. Сяйво. Жито. Літо. Тесляр. Правознавець. Яблуна. Київ. Університет. Світлий. Розкішний.*

Отже, слово — це одна з основних одиниць мови. За допомогою слова людина здатна називати предмети, явища, процеси; характеризувати їх дії, ознаки або вказувати на них. Тому основна роль слова у мові — називна.

У слові, як основній одиниці мови, взаємодіють лексичні, граматичні й фонетичні можливості.

Кожне слово в мові має своє значення, в основі якого лежить певне поняття.

П о н я т т я — це відображення у свідомості людей реальної дійсності в мисленні, що втілюється у слові. Тому поняття не може існувати без слів. Здатність слова називати поняття — важлива особливість мови як засобу спілкування. Але не всі слова називають поняття. Наприклад, не називають поняття — прийменники, сполучники, частки. Вони використовуються лише для відтворення зв'язків між повнозначними словами. Вигуки теж не називають поняття, бо виражають тільки різні почуття та емоції.

Слово і поняття — утворюють єдність. Але вони не тотожні. Слово — одиниця мови, а поняття — одиниця мислення.

Всі слова у мові, незалежно від їх ролі в процесі спілкування, мають відповідне значення.

З н а ч е н н я с л о в а — це його співвіднесеність, зв'язок з певними явищами дійсності. Воно включає і додаткову характеристику вираженого словом поняття, і відношення мовця до означуваного словом факту дійсності, і стилістичне забарвлення.

На основі значення відбувається поділ слів на самостійні повнозначні і несамостійні службові.

Повнозначні слова — означають назви певних понять або уявлень. Їх значення відображають дійсність предметів, явищ, дій та взаємозв'язки між ними. Реальний зміст слова становить його лексичне значення. А здатність взаємодіяти з іншими словами за правилами граматики становить граматичне значення.

Неповнозначні слова — лексичних значень не мають, оскільки вони не позначають назв будь-яких понять чи уявлень. Їм властиві граматичні значення.

Серед повнозначних слів розрізняють слова з конкретним і абстрактним значенням.

Слова, що є назвами, співвідносними з конкретними предметами, речами, властивостями — належать до категорії слів з конкретним значенням. Наприклад: *підручник, автомобіль, комп'ютер; високий, чистий, світлий; складає, виконує, читає.*

Слова з конкретним значенням вживаються в усіх стилях української літературної мови. “Прекрасна справа — уміти в усіх випадках володіти словом” (Дж. Боккаччо).

Слова, що означають назви понять, не співвідносних з конкретними предметами, речами, властивостями, діями — належать до категорії слів з абстрактним значенням. Здебільшого, це іменники, що означають назви процесів, властивостей, станів, відчуттів тощо. Наприклад: *радість, бадьорість, ніжність, гордість; краса, давнина, ідея; близький, сучасний, надійний.*

Слова з абстрактним значенням у мові з'явилися пізніше, ніж слова з конкретним значенням.

У мові є слова однозначні і багатозначні.

Слова, що мають лише одне значення, називаються *однозначними*. Наприклад: *Благовіщення, небо, колосок, людина, птахи.*

Здатність слова мати кілька значень називається *багатозначністю* або *полісемією*. Первісно слово виникає для назви предмета, але в процесі спілкування воно набуває нових значень, і стає багатозначним. Однак, при перенесенні назви з одного предмета на інший, на основі схожої ознаки чи подібності, первісне значення слова не втрачається. Отже, у багатозначному слові є основне значення і додаткове, семантично зв'язане з першим.

Наприклад: *Кришталевий стакан; кришталева ваза* (первісне значення слова означає вироби з кришталю). *Кришталева зима;*

кришталевий ковшок; кришталевий посох; кришталевий узор; кришталева чистота; кришталевий спів; кришталеве слово; кришталева вода; кришталеві роси (тут переносні значення слова означають схожість ознак).

Залежно від того, на якій підставі відбувається перенесення назви, розрізняються такі типи виникнення багатозначності: *метафора, метонімія, синекдоха*.

Метафора — це перенесення назви з одного предмета на інший за схожістю ознак, форм, якостей, властивостей, функцій (*срібний перстень і срібний серпик місяця*).

Така подібність буває очевидною або віддаленою, прихованою, уявною.

Метонімія — це перенесення значення за суміжністю. Скажімо, назва матеріалу може переноситись на назву речі (*срібло на стаканах*); прізвище автора називають замість назви його творів (*читаю Тютюнника*).

Синекдоха — це вид переносного значення, що формується на заміні назви цілого — назвою його частини (передбачає вживання однини замість множини, рідше навпаки). Наприклад: *Пташка красна своїм пір'ям* (замість) *пташки красні своїм пір'ям, смородина* (кущова рослина і плід цієї рослини).

Більшість слів у мові вживається як у прямому, так і в переносному значенні. Основне, вихідне значення слова, називається *прямим*. Решта значень того самого слова — *переносні* і вони виявляються лише в контексті. Наприклад: *У мангалі багато жару* (тут значення слова *жару* — пряме). *Він завдав йому жару* (в цьому реченні значення слова *жару* — переносне).

Розвиток полісемії є один із засобів збагачення словникового складу української літературної мови.

“Слово — це найтонший різець. Вміти користуватися ним — велике мистецтво” (*В. Сухомлинський*).

Їаі єòàí ĩ ŷ äëÿ î áâí âí ðáí ĩ ŷ

1. Що таке слово? Яка його основна роль у мові?
2. Що означає одиниця мови, а що — одиниця мислення?
3. Які основні функції повнозначних слів у мові?
4. Як відрізняється конкретне значення слова від абстрактного? Наведіть приклади.
5. Що називається полісемією?
6. Яка роль та значення багатозначних слів в українській літературній мові?

СЛОВОСПОЛУЧЕННЯ ТА ЙОГО ФУНКЦІЇ В МОВІ

Культура мови — це духовне
обличчя людини. Вона свідчить
про загальний розвиток особистості...

О. Федик.

Освіченість людини, її обізнаність в певній галузі може виявлятися і поєднанням слів у словосполучення. Адже побудова словосполучення свідчить про рівень знань мовцем семантико-граматичних особливостей мови та її норм взагалі.

Слова поєднуються у словосполучення за відповідними мовними законами, які й визначають специфіку даної національної мови.

Словосполучення з'являється для найменування в складній формі глибше пізнаних предметів, дій, явищ, ознак, які не вкладаються в номінацію, виражену окремим словом.

Словосполучення — це синтаксична одиниця, що утворюється за нормами й правилами національної мови з двох чи більше лексично повнозначних слів на основі підрядного або сурядного зв'язку.

Підрядний зв'язок — у словосполученні виражає граматичну залежність одного слова від іншого. Наприклад: *Боже благословення; чарівне слово; мудра думка; наша перемога; чинне законодавство.*

Сурядний зв'язок — у словосполученні виражає граматичну рівноправність, незалежність одного компонента від іншого, тобто кожен із компонентів не пояснюється іншим і не пояснює його сам. Наприклад: *Небо вночі чисте і видно зірки* (С. Гуцало).

Характерними для української мови є словосполучення, що передають різні обставинні значення. Зокрема, усталилися словосполучення з прийменниковими конструкціями. Вони найбільш специфічні для даної мови. Наприклад: *на нашу думку; на власний розсуд; відповідно до; у зв'язку з; згідно з; взяти до уваги; за власним бажанням; на належному рівні; за обставинами; за відсутністю фактів; на нашу користь; за моїм уподобанням.*

Словосполучення тільки в складі речення входить до комунікативних засобів мови. Словосполучення відрізняється від речення тим, що воно не вказує на закінченість повідомлення.

Словосполучення виконує у мові певні функції, зокрема, слугує будівельним матеріалом для речення, входить до його складу; вживається в ролі назви, а також заголовка; виступає складовим елементом тексту.

В основі словосполучення лежить пріоритетне слово. Залежно від того, якою частиною мови воно виражене, словосполучення поділяються на такі групи: дієслівні, іменникові, прикметникові, числівникові, займенникові, прислівникові.

Дієслівні словосполучення: *ухвалити закон; збільшити зарплату; затвердити проект; розмовляти українською; вивчати мову; підготувати лекцію; говорити про справи.*

Іменникові словосполучення: *норма закону; подарунок матері; наказ ректора; кафедра правознавства; кабінет юриста; рішення декана; приміщення офісу.*

Прикметникові словосполучення: *відомий правознавець; україномовні підручники; окремий варіант; радий успіху; законодавча влада; нове положення; юридична консультація.*

Числівникові словосполучення: *семеро з факультету; три слідчих; п'ять книг, сто з України; триста студентів; дев'ять кілометрів від університету; чотирнадцять відсотків.* До речі, в українській мові числівникові словосполучення мало поширені.

Займенникові словосполучення: *кожен з нас; той з них; хто-небудь зі студентів; хтось із слухачів; інший з колег.* Займенникові словосполучення теж мало поширені. В них переважно виступають вказівні, означальні й неозначені займенники.

Прислівникові словосполучення: *більше за вас; дуже добре; надзвичайно гарно; зовсім недавно; краще від них; занадто швидко; близько додому.*

Словосполучення бувають вільні й фразеологічні (стійкі).

Вільні словосполучення утворюються за граматичними нормами мови в процесі спілкування відповідно до ситуації для вираження певної думки. Наприклад: *зручний для роботи; нарадча кімната; парламентські вибори; узгоджувальна рада.*

До вільного словосполучення можуть входити повнозначні й неповнозначні слова, причому повнозначні слова виступають в ролі самостійних членів речення. Тому вільне словосполучення є синтаксичним сполученням. Синтаксичне сполучення складається з двох, трьох і більше слів кожне з яких у процесі мовлення зберігає своє лексичне значення.

Фразеологічні словосполучення вживаються у мові з метою вираження образності, виразності, яскравості. Мова набуває певного стилістичного забарвлення.

У фразеологічних словосполученнях кожен із компонентів втрачає свою семантичну самостійність й утворює разом з іншими компонентами єдине за змістом стійке словосполучення. Воно становить семантичну цілісність і не замінюється іншими словами. Безумовно, такі стійкі словосполучення не виникають у процесі мовлення, а вживаються у мові в усталеній формі та з певним значенням. Їх ще називають фразеологічними одиницями, фразеологічними зворотами, фразеологічними виразами, фразеологізмами. Це — літературні цитати, професійні вирази, крилаті слова, прислів'я, стійкі звороти наукових понять, античні вирази, а також натяк на певні ситуації, звичаї.

Фразеологічні словосполучення співвідносні зі словом, є носіями понять і виконують номінативну функцію — визначають: предмети (*дар слова, дорога свободи, поле діяльності*); дію, стан (*жити на широку ногу, брати верх*); ознаки дії (*на швидку руку*) тощо.

Зверніть увагу! Не кожне поєднання слів є словосполученням. Не належать до словосполучень:

— поєднання слів повнозначних частин мови зі словами службових частин: *аж у Київ, нехай знають, на морі, читали б, навколо будинку*;

— складені форми слів: *будемо писати, будемо друкуватись, будуть знати* (майбутній час дієслів); *найбільш відомі, більш зручний, найбільш визнані* (ступені порівняння прикметників); *став відомим, буде професором* (іменний складений присудок — зв'язка й іменна частина);

— поєднання слів за допомогою сурядних сполучників, в таких поєднаннях немає залежності одного слова від іншого: *батько й мати, весна і літо, яблука або груші; ректор чи декан, прокурор та адвокат*.

Не є словосполученням і поєднання підмета та присудка, бо це становить граматичну основу речення і зв'язок між ними називають координаційним. Наприклад: *Літо прийшло. Птахи співають. Квіти пахнуть. Сонце гріє*.

Запам'ятаймо, у діловому тексті варто слугуватися звичними стандартизованими формами словосполучень. Це прискорює складання і сприйняття документа.

З погляду норм сучасної української мови правильними є словосполучення, побудовані за законами цієї мови. Тому при побу-

дові словосполучення, слід враховувати засоби й типи синтаксичного зв'язку, семантичну й граматичну особливість та лексичну й стилістичну диференціацію.

Çàì èòàíí ÿ äëÿ î ááî âî ðáíí ÿ

1. Що таке словосполучення?
2. Якого типу словосполучення характерні для української мови?
3. Які функції в мові виконує словосполучення?
4. На які групи поділяються словосполучення?
5. Яке поєднання слів не належить до словосполучень?
6. З якою метою у мові вживаються фразеологічні словосполучення.

РЕЧЕННЯ ЯК ОСНОВНА ОДИНИЦЯ СПІЛКУВАННЯ

Речення... — як чаша терпіння.
Воно повинно бути повним,
але непереповненим

Григір Тютюнник.

Речення — основна одиниця спілкування людей. Це головний засіб формування, вираження і повідомлення думки. В основі речення лежить судження, що є основною формою логічного мислення. Однак не можна ототожнювати судження з реченням.

Р е ч е н н я — це граматично оформлена, інтонаційно завершена, комунікативна мовна одиниця, в якій формується й виражається відносно самостійна думка, що відображає частинку реальної дійсності й показує різні відношення повідомлюваного змісту до буття. Наприклад: *Виконуючи покладену законом функцію захисту, адвокат, як і прокурор, повинен домагатися того, щоб у результаті дослідження доказів у суді була встановлена істина* (Посіб.).

Речення є одиницею повідомлення. Воно виражає відносно закінчену думку, і характеризується смисловою завершеністю.

Речення має закінчену інтонацію, яка робить його цілісним для сприйняття на слух. Кожен вид речення має відповідну інтонацію. Інтонацією розрізняються повідомлення, ствердження, наказ, прохання, заперечення, питання, захоплення тощо. Ось чи-

таймо: *Яке чудове й тепле літо! Чи бачили ви, як котиться по-
лем туман? Вивчаймо українську мову!* (Авт.).

С у д ж е н н я — виявляє такі поняття: суб'єкт судження (це думка про певний предмет); предикат судження (це думка про певну частину змісту цього предмета); зв'язка (це думка про зв'язок між виділеною частиною змісту і предмета).

Основною характерною рисою речення є предикативність.

П р е д и к а т и в н і с т ь — це ствердження або заперечення мовцем наявності зв'язку ознаки і предмета.

Предикативність властива всім реченням, бо вона, як основа речення граматично оформляється в категоріях модальності, часу, особи. Під модальністю речення розуміється відношення мовця до реальності повідомлюваного про факти дійсності. Адже мовець в реченні, висловлюючи щось про факти дійсності, виражає і своє відношення до висловлюваного як реального, або як можливого, або як необхідного і бажаного.

Б у д о в а р е ч е н н я — визначається за кількістю граматичних основ: одна граматична основа — просте речення, дві або більше граматичних основи — складне.

Будова простого речення визначається за кількістю головних і другорядних членів речення, вставних конструкцій. Наприклад: *Найдорожчою людиною на землі для кожного з нас є Мати (посіб.).*

При визначенні будови складного речення враховуються змістові відношення між частинами складного речення і граматичними засобами їх вираження. Наприклад: *Пожовкло листя на берегах, почервоніло на осиках; багрянцем спалахнули ягоди шипшини; з широкого галуззя клена звисає плетиво із срібних ниток бабиного літа* (Г. Кацавець).

До граматичного оформлення речень відносяться способи вираження членів речення, підрядного та сурядного зв'язку, засоби вираження синтаксичних відношень між членами складного речення. На відміну від словосполучень речення має не тільки підрядний але й сурядний та безсполучниковий зв'язки.

П о р я д о к с л і в — це розміщення членів речення по відношенню одних до одних. Порядок слів є засіб такого розташування слів у реченні, який забезпечує можливість найлегшого взаємного розуміння. Порядок слів є одним з важливих способів організації мови у реченні. В сучасній українській мові певні логічні взаємозв'язки членів речення, їх смислові граматичні відношення відзначають здебільшого сталий порядок слів у реченні.

Так, підмет стоїть перед присудком; додаток — після того слова, яке ним керує; узгоджене означення — перед означуваним словом; неузгоджене означення — після підпорядковуючого слова; обставини часу, обставини способу — прислівники — частіше препозитивні. Отже, такий порядок слів у мові називається **о с н о в н и м** (прямим).

Але сталість розташування слів у реченні в певній мірі — відносна. Синтаксична будова української мови з її розвиненою флексійною системою дає можливість використовувати різні варіанти порядку слів у реченні. Змінений порядок слів у реченні називається **з в о р о т н и м** (інверсійним). Прямий і змінений порядок слів у реченні вживається в усіх жанрах української мови. Варіанти слів у реченні використовуються як стилістичний засіб вираження різноманітних відтінків думки мовця. Це досягається логічним підкресленням того чи іншого слова, наданням реченню емоційного відтінку, досягненням ритмо-мелодійного оформлення речення.

Однак, в деяких випадках граматичне значення слова залежить саме від порядку слів у реченні.

Порядок слів має виразно синтаксичне значення в реченнях, якщо підмет і присудок виражені однаковою формою, і в реченнях з кількісно-іменними сполученнями, зокрема, коли йдеться про значення приблизності. А також у реченнях, в яких називний і знахідний відмінок не відрізняються за формою — підмет і додаток розрізняються на основі порядку слів.

Щоб досягти належного мовного рівня, необхідно вміло й грамотно слугувати варіантами порядку слів у реченні. Особливої уваги вимагає використання інверсії. Слід пам'ятати, що цей засіб повинен не затемнювати, а краще виражати думку, її різноманітні відтінки — і цим збагачувати культуру мови.

“Подбайте про те... щоб кожне речення і кожний ваш період, привабливий і повнозвучний з найбільшою можливою і доступною вам простотою й жвавістю передавав те, що ви хочете сказати” (М. Сервантес).

Ї ã ì è ò ð á í ÿ ä ë ÿ î á â ï â ð á í ÿ

1. Що називається реченням?
2. Що лежить в основі речення?
3. Що таке судження?
4. Що означає предикативність?
5. Як визначається будова простого і складного речення?
6. Яке значення має порядок слів у реченні?

УСНА І ПИСЕМНА МОВА

Мова писемна чи усна, характеризує
людину більше, ніж навіть її
зовнішність...

Д. Лихачов.

Українська літературна мова має дві форми свого виявлення: усну і писемну. Спілкування людей фіксується як в усній так і в писемній формах. Форми мови (мовлення) — усної і писемної — мають як спільні, так і відмінні особливості. За змістом — вони подібні, адже обидві передають думку, різняться ж засобами вираження і сприймання.

Що ж до розмежування та використання слів *м о в а* і *м о в л е н н я*, міркуймо.

Фактично, мова і мовлення перебувають в єднанні як загальне (мова) і конкретне (мовлення). Тож загальне виражається і здійснюється в конкретному.

М о в а — це система фонетичних (звукових), лексичних (словесних) і граматичних засобів, що служать для оформлення і вираження думок, почуттів; це об'єктивний фактор, бо існує незалежно від бажань і почуттів людини.

М о в л е н н я — це використання окремою людиною мовних засобів (звуків, слів, словосполучень, речень, граматичних правил) для вираження своїх думок і почуттів; це суб'єктивний фактор, бо належить окремій людині.

Щодо поняття і значення слова *м о в л е н н я* добре сказав О. Мерзляков: “Слово “мовлення” у вузькому розумінні означає міркування, складене за правилами мистецтва і призначене для усного вимовляння”.

Однак при єдності функцій мова усна і писемна розв'язують це завдання по-різному.

Перевага писемної мови полягає в тому, що до її змісту можна при необхідності повертатися, перечитувати потрібне, розраховуючи, передусім, на точність з фактичного боку висловлювання. “Стиль мовлення писемного — самий точний...” (*Арістотель*). Тож писемна мова слугує людству “як засіб матеріального втілення мислення”.

Усна мова вирізняється інтонаційними можливостями, що характеризуються логічним наголосом, мелодійністю.

У писемній мові інтонаційне вираження виявляється частково пунктуацією (бо пунктуація ґрунтується на синтаксичній структурі речення).

Усна і писемна мова мають обов'язкові для всіх норми: орфоепічні, орфографічні, пунктуаційні.

У с н а м о в а. Це слухове сприймання певної інформації.

За допомогою усної мови спілкування і обмін думками відбувається безпосередньо. Усна мова — діалогічна, має ряд лексичних особливостей.

В усній мові вживається побутова й діалектна лексика, просторіччя, своєрідні фразеологізми тощо.

Синтаксична будова усної мови характеризується тим, що в ній здебільшого вживаються прості речення, часто — неповні. У складних реченнях переважає сурядність. Зв'язок речень переважно безсполучниковий. Рідко вживаються дієприкметникові й дієприслівникові звороти. Речення усної мови часто не вкладаються в звичайні синтаксичні рамки.

В усній мові широко використовуються додаткові засоби висловлення: інтонування, жестикуляція, міміка, погляд, вираз очей, — що надають відтінок переконливості та емоційності.

Важлива ознака усної мови — це простота і природність.

Звичайна сфера застосування усної мови — бесіда, розмова.

Публічні виступи (доповіді, звіти, лекції) є проміжною формою між усною і писемною літературною мовою. Це складніший вид усного мовлення, ніж розмовний, бо тут дещо обмеженіше використовуються допоміжні засоби (жести, інтонація, рухи, емоції). Але більші вимоги до орфоепічних норм.

Усна мова кожної людини свідчить про рівень її освіченості, культури взагалі.

“Говоріть просто, але водночас виразно й вишукано” (*П. Пороховицьков*).

П и с е м н а м о в а. Вона спирається на усну і є вторинною. За характером спілкування переважно монологічна. Має свої лексичні й стилістичні особливості, відповідну граматичну будову.

У писемній мові точніший добір лексики. Тут вживаються різні терміни, професійна й загальноживана лексика. Не вживаються просторіччя, застарілі й територіальні слова. З діалектної лексики добираються лише найцінніші життєво необхідні слова і граматичні форми.

У писемній мові використовуються складні речення, різні форми сурядності й підрядності, відокремлення, вставні слова тощо.

Одиницею писемної мови є текст. Він має бути літературно унормованим, професійно точним та відповідати призначенню. Його поділяють на абзаци, що логічно пов'язані один з одним.

Форма викладу залежить ще й від того, про який стильовий різновид йдеться. Наприклад, художній текст відрізняється від публіцистичного, науковий від ділового і т. д. “Пишучи, ніколи не треба забувати, що читачі будуть різні, і тому треба дбати про мовну ясність написаного” (І. Огієнко).

Писемна мова передається не лише словами й літерами, а й графічними знаками, схемами, таблицями, малюнками.

Щодо ділової писемної мови доречно сказати, що тут можливий не лише текстовий виклад. Є папери, котрі містять тільки конкретні цифрові дані, схеми, таблиці. Це документи стандартного типу. Вони дають можливість ефективно підготувати максимум даних. А є й такі ділові папери, що містять лише загальні відомості. Тут відповідно добираються й мовні елементи. Такі документи мають дещо вільну від стандарту форму викладу.

Ефективність того чи іншого документа залежить від мовних засобів, насиченості найнеобхіднішою інформацією. Ось чому кожна організація чи підприємство прагнуть виробити свої типові документи. Перевага їх у тому, що вони не потребують багато часу для складання, легко сприймаються і зручні у використанні.

Щоб правильно розмовляти й писати, треба прагнути до удосконалення знань, шанувати українську мову й свою справу.

Ї ãì è ò ù ã í ÿ ä ë ÿ î á â ã ä å ã ã í ÿ

1. Що таке усна мова?
2. Яка лексика характерна для усної мови?
3. Які допоміжні засоби висловлення використовуються в усній мові?
4. Що таке писемна мова?
5. Що таке одиниця писемної мови?
6. Якими способами передається писемна мова?

ПРО КОМУНІКАТИВНІ ЯКОСТІ МОВЛЕННЯ

Хто володіє великою силою слова
(а її у небагатьох можна знайти),
навіть і той не буває вільний від
постійних трудів

Іоанн Златоуст.

Вираження думки у грамотній логічній словесній формі становить низку комунікативних якостей мовлення, зокрема, правильність, виразність, ясність, точність, стислість, доцільність. Ці компоненти створюють гармонію думки і слова.

П р а в и л ь н і с ь — це володіння нормами літературної мови (орфоепічними, орфографічними, граматичними, лексичними). Про значимість цього гарно сказав наш славний земляк А. Чехов: “Для інтелігентної людини погано говорити повинно б вважатися такою ж непристойністю, як не вміти читати й писати”.

Специфіка правильного мовлення полягає в тому, що такого роду мовлення покликане, перш за все, впливати на свідомість людини.

В и р а з н і с ь — така комунікативна якість, завдяки якій здійснюється вплив на емоції та почуття аудиторії.

До засобів виразності можна віднести засоби художньої образності (порівняння, епітети, метафори тощо); фонетичні засоби (інтонація, тембр голосу, темп мовлення, дикція); приказки, прислів'я, цитати, афоризми, крилаті слова та вирази, а також територіальні, соціальні діалекти, просторіччя, якщо, звичайно, вони вживаються суб'єктом усвідомлено та доцільно, оживлюючи, а не спотворюючи мовлення; синтаксичні фігури (звертання, риторичне запитання, інверсія, градація, повтор, період).

Я с н і с ь — така комунікативна якість, яка забезпечує адекватне розуміння сказаного (без деформацій), не вимагаючи від співрозмовника особливих зусиль при сприйнятті змісту форми. “Головне достоїнство мови — в ясності” (*Стендаль*).

Причини, що зумовлюють неясність мовлення:

- порушення мовцем норм літературної мови;
- перенасиченість мовлення термінами, іншомовними словами;
- індивідуальне слововживання.

Основний шлях розвитку ясності мовлення — сам процес спілкування. Практика показує, що чим частіше суб'єкт вступає у процес комунікації, причому з різними типами аудиторій, тим бі-

льше уваги він починає приділяти роботі над своїм мовленням, зокрема, над ясністю. Адже від цього багато в чому залежить досягнення поставленої ним мети та задоволення від спілкування.

Точність — це комунікативна якість мовлення, що виявляється у використанні слів відповідно до їх значення. Це виробляє звичку називати речі своїми іменами. “Влучність і доцільність сказаного слова мають часто вирішальне значення для того поняття, яке ним виражене” (*Ф. Вейсс*).

Точність мовлення зумовлена цілим рядом причин як екстралінгвістичного, так і лінгвістичного характеру (знання суб’єктом предмета мовлення, його ідейні установки — вигідно чи не вигідно називати речі своїми іменами, багатство чи бідність активного словникового запасу мовця). Адже від точності слів багато в чому залежить точність дій людей. Поет В. В. Маяковський писав, що в пошуках потрібного, найбільш точного слова він перебирав “тонни словесної руди”.

Точність мовлення розвивається в роботі зі словниками, навчальною, науковою літературою, шляхом аналізу власного та чужого мовлення тощо.

Стислість — це така комунікативна якість мовлення, яка виявляється у відборі мовних засобів для вираження головної думки, тези, тобто стислість формує вміння говорити суттєво. “Істинна стислість полягає у тому, щоб говорити лише те, що достойне бути сказаним...” (*А. Шопенгауер*).

Доцільність — це особлива організація мовних засобів, яка зумовлює відповідність мовлення цілям та умовам спілкування. Основний спосіб розвитку доцільності мовлення — виступ з однією й тією самою темою в різних типах аудиторій. Ця якість, як жодна інша, відточує, шліфує мовне чуття суб’єкта, допомагає ефективно управляти поведінкою аудиторії (знімати роздратування, викликати почуття симпатії, створювати стан розкутості тощо).

Запам’ятаймо! Кожна із названих комунікативних якостей мовлення виражає ту чи іншу сторону мисленнєвого процесу, а саме: створення концепції передбачає орієнтацію на правильність, точність, стислість мовлення; побудова програми реалізації концепції — на правильність, точність, стислість, доцільність мовлення; тактичне обґрунтування стратегії — на правильність, виразність, ясність, доцільність, точність, стислість мовлення.

Учися подобатися... вдалим вибором слів і точною зміною голосу. Той, хто вмів приємно говорити, прихилив своїх слухачів і тому,

коли прийде час спонукати їх до чогось доброго чи відхилити від будь-чого злого він матиме на них більший вплив (С. Пелліко).

Çaï eðaí í ü äëü î aaï aî ðaí í ü:

1. Що означає поняття “комунікативні якості мовлення”?
2. Які компоненти створюють гармонію думки і слова?
3. У чому полягає специфіка правильного мовлення?
4. Який основний шлях розвитку ясності мовлення?
5. Які причини можуть зумовити неясність мовлення?
6. Який фактор комунікативності найбільше шліфує мовне чуття суб'єкта?

ПРО СКЛАДНИКИ НЕВЕРБАЛЬНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Жести й манери повинні бути як мимовільні наслідки сердечних рухів, а не навпаки

Ф. Вейсс.

Процес спілкування не обмежується усним і письмовим повідомленням. Важливим елементом мовця є невербальні форми інформування: жести, міміка, рухи, погляд, вираз очей — всього, як стверджують дослідники, понад мільйон сигналів.

Особливо дійовими є жести. Вони являють собою вияв думок, емоцій. Звичайно, жести виникають мимовільно, але вони піддаються контролю й керуванню. “...Рука тільки тоді повинна діяти, коли слід доповнювати поняття” (М. Сперанський).

Не варто надмірно жестикулювати. Адже це — негарно. До того ж складається враження, що мовцю бракує слів, інтелекту. Також може виникнути непорозуміння внаслідок неправильного витлумачення жестів (особливо, коли йдеться під час ділової розмови з іноземними партнерами). Отож, щоб оволодіти тонкостями жестикулювання — треба, перш за все, навчитися керувати власними жестами. Досвідчений мовець добре розуміє їх доцільність за будь-яких обставин.

Наприклад, в студентській аудиторії, на громадських зборах, в офіційній розмові чи приватній, — тобто “уловлює з першого погляду Горацієве: “те, що личить обставинам”.

Корисними будуть рекомендації американського дослідника Поля Сопера щодо жестів під час спілкування.

Жести мають бути мимовільними. Застосовуйте жест при почутті потреби в ньому. Не стримуйте імпульсу на половину.

Жестикуляція не повинна бути безперервною. Не жестикулюйте руками протягом усієї розмови. Не кожна фраза потребує підкреслення жестом.

Керуйте жестами. Не намагайтесь уподібнитись вітрякові, зберігайте сили про запас; пам'ятайте, що жестикуляція — елемент рівноваги всієї пози. Жест не повинен відставати від слова.

Урізноманітнюйте жестикуляцію. Не користуйтесь одним і тим самим жестом у всіх випадках, коли треба надати словам виразності.

Жести мають відповідати своєму призначенню. Кількість та інтенсивність їх повинні узгоджуватися з характером повідомлення і співрозмовників.

Також цікавими є групи жестів, що їх зафіксували американські дослідники Д. Ньєренберг і Г. Калеро. Зокрема, жести відкритості й щирості (це розкриті руки долонями вгору). Використовують цей жест для вияву емоцій, відкритості, щирості. Жести домінативності (підлеглості). Вони спостерігаються при взаємодії начальника з підлеглим. Тут перевага може виражатися у вітальному потиску. Скажімо, коли людина потискує руку і повертає так, що її долоня зверху вашої — безперечно, її перевага. А якщо людина подає руку долонею вгору — означає готовність її прийняти роль підлеглого. "... Рука доповнює думки, які не можна виловити" (М. Сперанський).

Але часто буває, що вираз обличчя говорить значно більше, ніж жести. "...Мова обличчя завжди була визнана найтоншим тлумачем позувань душевних. Часто один погляд, одне опускання брови говорить більше, ніж усі слова оратора, а тому він повинен вважати найістотнішою частиною свого мистецтва вміння настроювати обличчя відповідно до мовлення; а особливо око — орган душі настільки сильний, настільки й виразний, як і мова, — повинно слідувати за усіма його рухами і передавати слухачам почування його серця" (М. Сперанський).

Для чого мовцю міміка? Міміка мовця — чудовий стимулятор аудиторії. Вона здатна передавати радість, рішучість, іронію. Знаменитий оратор А. Коні писав, що "у доброго ритора обличчя говорить разом із язиком".

Не менш важливими для мовця є рухи. Отже, чи повинен він переміщатися під час виступу? Виступаючий може переміщатися як у залі, так і в аудиторії, залежно від обставин та приводу, з

якого відбувається форум. Тут треба бути особливо обережним, і, передусім, думати чи “походження” не заважатиме слухачам сприймати інформацію, чи не дратуватиме їх, і чи доречно це робити взагалі? Але ж не варто, вчепившись за трибуну, стояти нерухомо. Заклякле обличчя мовця створює атмосферу напруженості й дискомфорту.

Невербальна комунікація є комплексним процесом. Отож, щоб не виникало непорозумінь під час спілкування, треба узгоджувати несловесні засоби із словесними. Бо не добре, коли співрозмовник каже одне, а його міміка чи жестикуляція свідчить про інше.

“Як багато може означати вираз душевних рухів в очах, легкий рух руки, ... погляд! ... Ними часто робить оратор в одну мить такі дії, яких не зробила б поєднана сила діалектики красномовства відбірковими словами” (К. Віланд).

Çàì èòàí í ÿ äëÿ î áâî âî ðáí í ÿ:

1. *Що таке невербальні форми інформування?*
2. *Для чого мовець використовує жести?*
3. *Що радить американський дослідник П. Сопер щодо використання жестів?*
4. *З якою метою використовуються “жести виразності й щирості”?*
5. *Що означають жести “домінативності”?*
6. *Для чого мовцю міміка?*
7. *Що спонукає мовця походжати під час виступу?*

МОВНИЙ РІВЕНЬ ПУБЛІЧНОГО ВИСТУПУ

... Найкращі виступи прості, зрозумілі,
наповнені глибинним змістом

А. Коні.

Публічний виступ залежить від того, якими лексичними засобами володіє мовець, яку має інтонацію, вимову, як слугується жестами та виявляє емоції.

Культурна, вихована людина, виступаючи за трибуною, не порушує регламенту та вміло слугується заздалегідь підготовленим матеріалом. Текст виступу — головний елемент мовця. Він має бути бездоганними — нормативними і грамотними. Тож мовцеві слід володіти гарним, добірним словом; знати закони і принципи української мови.

“... Дай мудрому пораду і він стане ще мудрішим” (*Книга Притч 8: 9, 10*)

Мова виступу (доповіді, лекції, промови) має бути грамотною, простою, зрозумілою широкому колу слухачів; точно відтворювати, передавати й доносити реальні думки, явища, факти, події.

Текст виступу обов'язково поділяється на абзаци. Кожен абзац розпочинає нову думку і створює певну паузу. Нормативними вважаються абзаци з трьох чи п'яти речень. Бажано, щоб речення були різні: довгі й короткі. І їх слід чергувати. Тому що довгі речення важко сприймати й розуміти. А нагромадження коротких речень — робить мову монотонною.

Готуючи виступ, пам'ятаймо, основну думку треба завжди висловлювати головним реченням, а не підрядним.

Добре подбати й про лексичний запас. Потрібно виявити часто повторювані слова й вирази і замінити їх іншими.

Необхідно стежити й за використанням іменників у реченні. Якщо кілька іменників стоять підряд, то речення сприймається важко.

Не слід захоплюватися вживанням особових займенників замість імен осіб, бо це може привести до неправильного тлумачення сказаного.

Не етично мовцю слугуватися займенником “я”, демонструючи свою перевагу в аудиторній ситуації чи за обов'язками служби. І як тут не згадати слухні слова *Іржі Томана*: “Вимовляйте слово **ми** голосно, а слово **я** — пошепки”.

Не варто використовувати без необхідності сполучники типу: *з огляду того, що; у зв'язку з тим, що; зважаючи на те, що; враховуючи, те, що; про те, що; через те, що; тому, що* та ін.

Але доречно знати особливості вживання деяких частотних слів: *властивий* (кому?) і *характерний* (для кого?), *завідуючий* (чим?) і *завідувач* (чого?), *оснований* (на чому?) і *заснований* (ким?), *опанувати* (що?) і *оволодівати* (чим?), *багата* (на що?) і *славиться* (чим?).

Створюючи текст виступу, не бажано також захоплюватися іншомовними словами, якщо є українські відповідники.

Іноді мовці у виступах користуються книжними словами, маловідомою термінологією; різними граматичними зворотами; надмірною кількістю цитат, порівнянь та інших засобів словесності. Така мова не сприймається слухачами, втомлює, створює дискомфорт і свідчить про низький рівень виступаючого.

Щоб цього не траплялося, мовець має правильно добирати слова, дотримуватися їх точного визначення і вживання. Особливо коли йдеться про вживання термінів. Зважте на слово *консенсус*, що ввійшло до офіційно-ділової лексики і усталилося в усному мовленні. Воно означає збіг думок, одностайне прийняття рішень учасниками наради, конференції, комісії, засідання тощо (напр.: *учасники процесу досягли консенсусу*).

Часом у виступі мовця з'являється слово *смысл*, що передає низку значень і відтінків, які мають неправомірну сферу слугування. Отож-бо, слід знати, що замість поширених ненормованих висловів: *у смыслі того, в якому смыслі, є смысл, не має смыслу, смысл слова, здоровий смысл* — треба вживати: *у розумінні того, в якому розумінні, є сенс, немає сенсу, є рація, немає рації, щодо того, зміст слова, здоровий глузд* тощо.

Особливої уваги потребують дублетні слова. Наприклад: *ментальність і менталітет*, що означають паралельні назви того самого поняття: особливість думок; сукупність розумових навичок і духовних інтересів, притаманних окремій людині чи суспільній групі; національний характер, який відбивається в мові, культурі, звичаях народу. Слово *ментальність* утворене за допомогою поширеного в слов'янських мовах суфікса, і, очевидно, тому більше узвичаїлося в нашій мові, ніж слово *менталітет*, що сприймається дещо “чужіше”. У мовній практиці слово *ментальність* усталилося у словосполученнях: *українська ментальність, ментальність українського народу* тощо.

А щодо слугування вставними словами та словосполученнями, то слід пам'ятати, що в усному мовленні вони не створюють надлишкової інформації, але й надмірне використання їх — теж недоречно.

Щоб активізувати увагу слухачів, мовець іноді використовує голосові прийоми. Скажімо, підвищує або понижує голос, змінює темп мовлення. Бажаючи підкреслити значимість тієї чи іншої фрази, виступаючий промовляє її повільно, голосно, виразно, увиразнює інтонаційно окремі слова. Це — завжди надійний засіб мовлення.

Одним з головних чинників мови виступаючого є знання правил орфоепії.

Не секрет, що саме на фонетичне наголошення слів припадає немало помилок. Це буває тому, що мовець недостатньо обізнаний з орфоепічними нормами або просто нехтує ними.

Наприклад, говорять *український* замість *український*, *провести* замість *провести*, *читання* замість *читання*, *новий* замість *новий*, *було* замість *було*, *статут* замість *статут*, *статус* замість *статус*, *квартал* замість *квартал*.

Особливістю українського мовлення є переміщення наголосу в іменниках першої відміни множини на закінчення. Наприклад: *книжка* — *книжки*, *книжок*, *книжками*, *книжках*, *книжкам*.

Правильним є наголошення кінцевого складу у дієсловах типу: *вести*, *везти*, *нести*; *нести* — *принести*, *занести*, *внести*, *піднести*... (а не *принести*, *занести*...).

Слід звернути увагу й на наголошення віддієслівних іменників середнього роду на (-*ання*). Наприклад: *читати* — *читання*, *писати* — *писання*, *завдати* — *завдання*, *пізнати* — *пізнання*, *питати* — *питання*, *запитати* — *запитання*, *надбати* — *надбання*, *признати* — *признання*.

Запам'ятаймо наголошення особових форм дієслова **бути**: *будеш*, *будемо*, *будуть*... *була*, *було*, *були*...

Мовець має ретельно стежити за словом мовленим і писаним. Тому важливим фактором у мові виступу є дотримання морфологічних норм, зокрема, правил відмінкових закінчень іменників, прикметників, числівників, займенників, особових закінчень дієслів. Так, треба вимовляти і писати: *межею*, *кручею*, *піснею*... (а не *межою*, *кручою*, *пісньою*...), а також *статей*, *доповідей*, (а не *статтів*, *доповідів*).

Майже жоден діловий виступ не обходиться без цифрових даних. Щоб вживання числівників у тексті виступу не створювало дискомфорту й не викликало сміху, радимо речення будувати так, щоб числівники вживалися у називному відмінку та записувати їх словами з проставленням наголосу.

Порівняймо:

1. *Звернення до прокурора області підписано вісімдесятьма (вісімдесятьома) сьома (сімома) мешканцями села.*

2. *Звернення до прокурора області підписало вісімдесят сім мешканців села.*

Щодо правописних норм, то числівник 87 в обох реченнях записано правильно: у першому реченні в орудному відмінку, в другому — називному. Але в мовленнєвій ситуації слід слугуватися другим реченням, де числівник вживається у називному відмінку.

В українській алфавіт повернено літеру (ґ). Вона вживається в небагатьох словах, зокрема, у власне українських і давньозапо-

зичених. Але дехто намагається використовувати її взагалі замість (г). Це не правильно.

Згідно з правилом ці приголосні розрізняються так: г — гортанний, щілинний звук (*газета, гордість, грамота, геній, голуб*) г — проривний задньоязиковий (*грунт, ґрунтознавець, атрус, гніт, татунок, ґудзик*).

Також вирізняються у мові африкати (дж, дз). Вони вимовляються як один звук. Наприклад: *джерело, джаз, джем, дзвін, дзеркало*.

Мовець повинен говорити грамотно, чітко, переконливо. Але буває, що самого строгого офіційного тексту замало. Думки треба довести до слухачів. Для цього можна скористатися влучними прислів'ями, афоризмами, цитатами.

Виступаючи перед аудиторією, мовець має виробити свою манеру спілкування; подбати про атмосферу довір'я, приязності; передбачити реакцію слухачів.

“Є три причини, які збуджують довір'я до мовця, тому що є рівно стільки речей, в силу яких ми віримо без доказів, — це розум, добро, чесність...” (*Арістотель*).

Çàì èòàí í ÿ äëÿ î áâî âî ðáí í ÿ

1. Від чого залежить мовний рівень публічного виступу?
2. Якими мають бути текстовий виклад і побудова виступу?
3. Що слід знати мовцю про фонетичне наголошення слів?
4. Які основні морфологічні норми треба знати, готуючи виступ?
5. Як використовуються числівники у мові виступу?
6. З якою метою виступаючий слугується голосовими прийомами?

ПОРАДИ ЩОДО ТВОРЕННЯ РИТМІЧНОГО, МЕЛОДІЙНОГО МОВЛЕННЯ

Українська мова в багатстві,
витонченості й гнучкості не
поступається ані жодній із сучасних
літературних мов слов'янства...

М. Драгоманов.

Українська мова належить до сім'ї слов'янських мов. Вона є однією з найбільш розвинених і мелодійних мов світу.

Милозвучність української мови досягається, зокрема, послідовним чергуванням голосних і приголосних звуків, відсутністю

нагромадження одних лише приголосних, переважанням голосних і приголосних над глухими.

Щоб мовленнєве спілкування було легким у вимові, мелодійним, а значить — успішним, потрібно добре знати мову й дотримуватися її літературної норми. Дуже важливо вміти вибирати для свого висловлювання необхідний стиль мовлення. “Ясний і простий стиль — то найкращий стиль” (*І. Огієнко*). Насамперед, слід враховувати мовленнєву ситуацію, за якої відбувається мовлення. Це може бути виступ (звіт, доповідь, промова); розповідь (про ділову зустріч, переглянуту прем’єру); радіо, телепередача; службова чи приватна телефонна розмова.

Тут варто звернути увагу на використання просодичних засобів. Це — висота тону, сила звучання, темп, наголос, паузи — тобто ті компоненти, що використовуються для творення ритмічної, інтонаційної або мелодійної, ладово-гармонійної організації мовлення.

Так, ритмічні коливання творять музичні тони, неритмічні — шум. Зміна висоти тону під час мовлення лежить в основі створення інтонаційного зображення фрази. Наприклад, різні типи фраз у різних мовах мають свої особливості зміни тону в процесі мовлення. Сила звучання регулюється здебільшого ситуацією мовлення і залежить від характеру й стану мовця. “Тон голосу, очі і вираз обличчя мовця є не менш красномовним, ніж самі слова” (*Ж. Лабрюєр*).

Щодо темпу мовлення, то він буває швидким і повільним. Це залежить від стилю мовлення та індивідуальних особливостей мовця.

Словесний (логічний) наголос — це виділення в слові одного зі складів посиленням голосу та збільшенням тривалості й зміною тону звучання.

Словесний наголос, як просодичний засіб, виступає чинником інтонаційної, ритмічної будови висловлювання.

Виникає логічний наголос з тієї причини, що будь-яке висловлювання має найважливіші щодо змісту слова. Тому вони виділяються уповільненням темпу, посиленням голосу, зміною висоти тону, паузою тощо.

У мові людей вимовляється безліч звуків, але всі вони об’єднуються в строго обмежене число звукових одиниць, що слугують для творення і розрізнення слів та їх граматичних форм. Звукові одиниці мови, які слугують для творення і розрізнення слів та граматичних форм — називаються фонемами.

Фонема — це найпростіша одиниця звукової мови і на дрібніші частини не поділяється.

Слід чітко розрізняти два поняття — звук і букву. Звук — явище акустичне і сприймається на слух. Буква — спеціальний умовний знак, за допомогою якого позначається звук на письмі. Повної відповідності між звуками (фонемами) і буквами в українській мові немає. Хоч буква і позначає певну фонему, але одна й та ж буква може позначати й дві фонemi. А одна фонема може позначатися двома буквами. За допомогою 33 букв українського алфавіту передається все багатство національної мови.

Усі звуки української мови поділяються на голосні та приголосні.

Закономірністю даної мови є чергування голосних і приголосних звуків, що полегшує вимову слів і робить їх милозвучними.

Чергування звуків — постійна і закономірна зміна їх у коренях і афіксах етимологічно споріднених слів та форм. Наприклад: *нести* — *носити*, *велетень* — *велетня*, *вік* — *вічний*, *могти* — *помагати*, *робота* — *робити*.

У мові розрізняють два види чергувань: позиційне (фонетичне) й історичне (фонетично незумовлене).

Позиційне — чергування, яке відбувається залежно від позиції звука у слові і зумовлюється фонетичними законами сучасної мови.

Історичне — це чергування, успадковане зі спільнослов'янської та давньоруської мов.

Більшість чергувань голосних належить до історичного.

Специфічними є чергування голосних (**о, е**) з (**і**). Фонemi (**о, е**) виступають найчастіше у відкритих складах, (**і**) — в закритих. Наприклад:

а) у різних формах того самого слова: *семи* — *сім*, *осені* — *осінь*, *мого* — *мій*, *радісті* — *радістю*;

б) у словах одного кореня або спільної основи: *воля* — *вільний*, *будова* — *будівник*.

При зміні слова голосні (**о, е**) в суфіксах випадають: *день* — *дня*, *сон* — *сну*. Це правило чергування (**о, е**) з нулем звука.

У сучасній мові є ряд слів, в основі яких сталася зміна етимологічного (давнього) звука (**о**) на (**а**). Наприклад: *багато*, *багаття*, *багатир* (у значенні *багач*); *гаразд*, *гарячий* (але *горіти*); *хазяїн*, *калач*, *кажан*.

Таку зміну називають гармонійною асиміляцією (уподібненням).

Але у багатьох словах давній звук **(о)** зберігається. Наприклад: *богати́р* (у значенні *силач*); *монасти́р*, *гонча́р*, *това́р*, *коза́к*, *солда́т*.

Чергування приголосних звуків відбувається при відмінюванні слів та утворенні нових.

До найпоширеніших належать:

а) чергування **(г, к, х)** з **(ж, ч, ш)**: *дорога* — *дорожній*, *друг* — *дружній*, *рука* — *ручний*, *сухий* — *сушити*.

б) чергування **(г, к, х)** з **(з, ц, с)**. це чергування відбувається перед закінченням **(-і)** в давальному відмінку однини іменників жіночого роду та в місцевому відмінку чоловічого, жіночого, середнього родів. Так: **давальний відмінок**: *книга* — *книзі*, *візитка* — *візитці*, *колега* — *колезі*; **місцевий відмінок**: *відпустка* — *відпустці*, *копілка* — *у копілці*, *верстка* — *при верстці*.

Безумовно, збіг кількох приголосних ускладнює вимову. Тому існує принцип спрощення. Найчастіше це відбувається у таких групах: **-ждн-**, **-здн-**, **-стн-**, **-стл-**, **-слн-**, в яких випадає середній звук. Наприклад: *користь* — *корисний*, *щастя* — *щасливий*, *якість* — *якісний*, *честь* — *чесний*, *тиждень* — *тижня*.

Це спрощення відбувається у вимові й на письмі.

У групах приголосних **-скн-**, **зкн-** випадає **(к)** у дієсловах, утворених за допомогою суфікса **(-ну-)**. Наприклад: *блиск* — *блиснути*, *бряк* — *брязнути*, *тріск* — *тріснути* (але: *випускний*).

Спростилися групи приголосних і в словах: *міськом*, *сонце*, *серце*.

Отже, успішне мовленнєве спілкування — це бездоганне знання правил і традицій національної мови. Тому кожна вихована, культурна людина має вміло слугуватися і просодичними засобами української мови, і її фонетичним і морфологічним принципами. Бо це і є фактор виявлення грамотності, мелодійності й компетентності мовця у творенні властивого йому стилу ділового, професійного чи приватного мовлення.

Їаі єòаі іу әеу і ааі аі ðаі іу

1. Від чого залежить характер вашого мовлення?
2. Як Ви досягаєте мелодійності у своєму мовленні?
3. Які засоби використовуються для ладово-гармонійної організації мовлення?
4. Як різняться поняття: звук і буква?
5. Які є види чергувань в українській мові?
6. З якою метою у мові відбувається спрощення приголосних?

ВСТАВНІ І ВСТАВЛЕНІ КОНСТРУКЦІЇ ТА ЇХ ЗНАЧЕННЯ У ТЕКСТІ

... Одне просте слово може виражати
всю суть справи

П. Пороховщиков.

Слово є мірило вираження сутності справи, ставлення до людини та її вчинків. Тому важливо вміти влучно підібрати таке слово, правильно наголосити на ньому (емоційно виділити) і таким способом вказати на джерело думки, виразити впевненість, невпевненість чи протиставлення.

У таких випадках доречно слугуватися вставними конструкціями, бо саме ними виражається ставлення мовця до висловлюваної ним думки.

Вставні конструкції (слова, словосполучення і речення), що вводяться в речення з метою внесення певного пояснення або надання йому інших модальних значень. Вони граматично не пов'язані з членами речення, але за смыслом поєднані з реченням, тому виключення вставних конструкцій із речення змінює його зміст, але не порушує синтаксичної будови.

Наприклад: **Безперечно**, знання рідної мови — священний обов'язок кожного (посіб.). *Вміння правильно говорити... це не заслуга, а не вміти — вже ганьба, тому що правильне мовлення, по-моєму, не стільки достоїнство вправного оратора, скільки властивість кожного громадянина* (Цицерон).

У сучасному мовознавстві вставні конструкції з різних сторін піддаються класифікаціям. Найважливіші з них — за складом компонентів і семантикою. За складом розглядаються вставні слова, словосполучення і речення у зв'язках з вираженням компонентів різними частинами мови та частками. А семантичний поділ на групи поєднується з різними оформленнями думки.

За складом виділяються вставні слова, словосполучення, речення.

У значенні вставних слів найчастіше виступають модальні слова: *мабуть, очевидно, певно, безперечно, можливо безсумнівно*. Більшість із них співвідносяться з прислівниками: *нарешті, власне, взагалі, звичайно, навпаки*. Або прислівники утворені від інших частин мови, у тексті стають вставними словами: *наприклад, зрештою, по-перше, по-вашому, без сумніву, по суті, в разі, до речі, з радості* (прислівникові сполучення).

☞ *Çaï àì 'yðàéì î*: прислівникові і співвідносні з ними модальні слова в ролі вставних слів розрізняються тільки в контексті (прислівник пояснює здебільшого дієслово, виражаючи спосіб дії; модальне слово вказує на ступінь вірогідності, що характеризує все речення). Наприклад: **Звичайно**, судовому ритору слід серйозно віднестися до цієї частини промови. Молодий правник проголошував промову **звичайно**, як і всі його старші колеги (Авт.).

Роль вставних слів можуть виконувати деякі дієслова: *розуміється, бачу, чуєте, знаєте, даруйте, дозвольте* та ін. Наприклад: **Знаєте**, основні правила, яких повинні дотримуватись під час судових дебатів учасники процесу — *ввічливість, коректність, культура*. **Розуміється**, у першу чергу це стосується адвоката, адже його висока культура, вишукана поведінка, особливо перед виходом суддів до нарадчої кімнати, принесе користь і йому, і його підзахисному (Авт.).

Також роль вставних слів відіграють деякі сполучники і частки: *власне, мовляв, проте, однак, втім, отже* та ін. Наприклад: **Отже**, висновки захисника в судовій промові мають бути послідовними, обґрунтованими, чітко сформульованими (посіб.). До речі, слова (*однак і проте*) можуть бути вставними і надавати значення модальної протиставності тільки тоді, коли вони вживаються у середині речення. Наприклад: *Незважаючи, на зайнятість у судових засіданнях, адвокат, однак, знаходить час допомогти студентам-практикантам*. Але на початку речення — це звичайні протиставні сполучники сурядності і кома після них не ставиться. Наприклад: **Однак** *недарма кажуть, що проти закону поступає той, хто чинить заборонене законом* (посіб.).

У ролі вставних словосполучень і сполучень слів найчастіше бувають такі: *власне кажучи, чесно кажучи, сказати правду, кажучи відверто, з одного боку, як відомо, як звичайно, як правило, на щастя, на диво, за словами* та ін. Наприклад: **Як правило**, критика невігласа-адвоката нерідко буває голосною, але ніколи — *переконливою* (посіб.).

Словосполучення бувають вільні і фразеологічні.

До вільних належать: *на мій погляд, на мою думку, за словами* (такого чи таких) та ін. Наприклад: **За словами** Олександра Довженка, *велике діло — добре слово*.

До фразеологічних належать: *таким чином, так би мовити, власне кажучи, в усякому разі* та ін. Наприклад: **Таким чином**, професійні слова використовуються, коли йде мова про трудову діяльність людей певних професій (Посіб.).

Вставними бувають і цілі речення, здебільшого односкладні. Наприклад: **Як ви бачите**, важливо, щоб у присяжних склалося і закріпилося якраз таке уявлення про людину, яке необхідне ритору (посіб.).

За значенням вставні конструкції поділяються на групи. Розгляньмо.

Що виражають ступінь вірогідності повідомлюваного: *справді, очевидно, безумовно, безперечно, можливо, мабуть, може, розуміється, звичайно, певно, здається, либонь, видно, ясна річ* та ін. Наприклад: **Безумовно**, людина має завжди пам'ятати, звідки вона родом, де її коріння, знати історію свого народу, його мову (посіб.).

Що вказують на зв'язок думок, послідовність викладу або його завершення: *до речі, втім, отже, значить, зокрема, нарешті, головне, проте, однак, між іншим, власне кажучи, точніше кажучи, по-перше* та ін. Наприклад: **Отже**, офіційно-діловий стиль — це мова законів, постанов, наказів, протоколів та інших ділових паперів (посіб.).

Що виражають емоції мовця: *на щастя, на диво, чого доброго* та ін. Наприклад: **На щастя**, українська мова зайняла місце яке належить їй у сучасному суспільстві (Авт.).

Що вказують на характер висловлення та способи оформлення думок: *так би мовити, коротше кажучи, іншими словами, сказати по правді, можна сказати* та ін. Наприклад: **Відродження української мови, можна сказати**, відбувається активно, врешті, мовою нації заговорили всі: батьки і діти, учні й студенти, науковці, службовці й робітники (Авт.).

Що вказують на джерело повідомлення: *за словами, на наш погляд, на думку, як кажуть, гадаю, думаю, скажімо, здається, на ваш погляд, признатися, уявіть собі, по-моєму, за повідомленням..., за вченням..., за висловом* та ін. Наприклад: **Істинне красномовство, за словами ритор Ф. Ларошфуко**, це вміння сказати все, що треба, і не більше ніж треба.

Що звернені до співбесідника, з метою привернути увагу: *даруйте, розумієте, бачте, чуєш, уявіть собі, пам'ятайте* та ін. Наприклад: **Даруйте**, прокурор, особливо початкуючий, не має права покладатися на експромт, розраховувати на своє нахнення (Авт.).

Інші групи менш виразні і не дуже численні.

Розміщення вставних конструкцій в основному реченні довільне, але найчастіше — на початку і в середині речення, рідше — в кінці.

Вставні конструкції часто використовуються в діловій мові при складанні офіційно-ділових паперів. Ними розпочинаються речення, абзаци. Але рекомендується вживати їх обмежено.

В усному мовленні вживання вставних конструкцій не створює зайвої інформації, навпаки, допомагає мовцю зорієнтуватися, а слухачам краще сприйняти сказане.

Зважте, що в діалогічному мовленні надмірне вживання вставних конструкцій створює враження некомпетентності, низької мовної культури.

Вставні конструкції в писемному мовленні виділяються комами, в усному — паузами.

Якщо вставні конструкції входять до складу відокремлених членів речення, то вони не виділяються комами. Наприклад: *Десь далеко, мабуть під Борисполем, гудуть літаки* (Журн.)

Коли при вставних конструкціях є сполучники, що до них відносяться, то вони виділяються разом зі сполучниками. Наприклад: *І справді, твори Михайла Старицького написані добірною мовою* (Авт.)

Якщо ж сполучник відноситься до інших членів чи до всього речення, то вставна конструкція виділяється комами і відмежовується від сполучника. Наприклад: *Та, власне, поруч з літературною мовою нині живе і квітує народна мова, збережена нам, у піснях і віршах, — мова справді кришталева, взірцева...* (Авт.)

Запам'ятаймо слова, що ніколи не бувають вставними і не входять до складу модальних слів: *приблизно, причому, причому, нібито, майже, мовби, навіть, при цьому., саме, якраз, просто, тобто, адже, буквально, принаймні, особливо, тільки, отож, тож, цебто, все-таки* та ін. Самі ці слова ніколи не виділяються комами, але, якщо вони виконують функцію сполучника, частки чи прийменника, то відокремлюються комами від інших членів речення разом зі словами, до яких відносяться. У значенні часток і частин мови такі слова зовсім не виділяються.

На відміну від вставних, вставлені конструкції бувають різних структурних і семантичних типів. Це можуть бути слова, сполучення слів та словосполучення, речення або кілька речень.

В с т а в л е н и м и називаються такі конструкції, які вживаються для доповнення, роз'яснення чи уточнення предметного змісту речення. Вони з'являються тоді, коли мовець вважає їх необхідність. Наприклад: *Сергій Андрієвський (майстер психоло-*

гічного захисту) уміло користувався місткими порівняннями, нерідко вживав гострі співставлення (Посіб.).

Вставлені конструкції більш властиві усному мовленню. В публіцистиці та художній літературі вони вживаються для стислості викладу чи експресії.

Вставлені конструкції можуть приєднуватися до основного речення без сполучників або з ними (сурядності: **а, але, та, і;** підрядності: **як, щоб, що, бо, тобто** та ін.).

Вставлені конструкції здебільшого виділяються дужками. Наприклад: *Однією з основних ознак офіційно-ділового стилю є документальність (кожний офіційний папір повинен мати характер документа)*. Навіть одне слово може виділятися дужками, коли воно має в собі додаткове пояснення. Наприклад: *Ведучий навчальної гри (викладач) роз'яснює учасникам гри її зміст, підбирає конкретні завдання, видає інструкції* (посіб.).

Невеликі вставлені конструкції, які стоять всередині основного речення (вони мають тісніший з ним змістовий контакт), виділяються з обох боків тире. Наприклад: *Молоді фахівці — за прикладом кращих захисників — готували свої виступи оригінально, з яскраво вираженою творчою індивідуальністю* (Авт.).

До речі, за допомогою вставлених конструкцій оформляються посилання на джерело цитування. Наприклад: *Про силу й красу красномовства влучно сказав Платон: “Красномовство належить до тих мистецтв, які усе здійснюють і усього досягають словом...”* (Молдован В. В., Судова риторика, К, 2006).

Їіі єòàí í ÿ äëÿ î áâí âî ðáí í ÿ

1. Що називається вставними конструкціями та з якою метою вони вживаються в реченні?
2. Які слова найчастіше виступають у ролі вставних конструкцій? Проілюструйте це власними прикладами.
3. На які групи поділяються вставні конструкції?
4. Яку сферу вживання мають вставні конструкції у діловій мові: в усній і писемній?
5. Які слова не бувають вставними конструкціями?
6. Що таке вставлені конструкції? Яка їх сфера вживання?
7. Якими розділовими знаками виділяються вставні та вставлені конструкції у реченні? Наведіть приклади.

ВЖИВАННЯ ТА ПРИНЦИП ЧЕРГУВАННЯ ДЕЯКИХ СЛУЖБОВИХ СЛІВ

Щоб правильно розмовляти й писати,
треба прагнути до удосконалення
своїх знань,...треба любити
українську мову й свою справу

В. Сухомлинський.

У текстах ділових паперів для усного та писемного призначення, як і в інших жанрах літературної мови, широко використовуються службові слова, зокрема, прийменники й сполучники. Особливістю для деяких з них є принцип чергування. Тож правильне вживання прийменників та сполучників робить текст легким у вимові, м'яким для слухового сприймання. Адже збіг голосних або приголосних звуків є незвичним явищем для української мови. Тому практикується принцип чергування окремих прийменників та сполучників. Це є однією з характерних фонетичних рис національної мови.

Прийменники й сполучники слугують для вираження синтаксичних відношень між реченнями, а також відтворюють у тексті відповідну звукову гаму. Тому важливо знати принцип чергування окремих прийменників і сполучників, використовуючи їх для поєднання слів, словосполучень, речень.

Прийменник — прадавня частина мови. Відомості про нього зустрічаються ще з кінця II ст. до н. е. Сама ж назва прийменник означає слово, що стоїть при імені.

За допомогою прийменників сполучаються іменники й займенники з дієсловами та іншими частинами мови. Зв'язок слів за допомогою прийменника посилюється закінченням іменника. А якщо закінчення відсутнє в слові, то показником граматичного зв'язку виступає нульове закінчення разом з прийменником.

В українській мові, і, зокрема, в ділових паперах часто використовуються прийменники (**у, в**).

Вони, як виразники синтаксичного зв'язку між членами речення вживаються тільки з родовим, знахідним та місцевим відмінками, і разом з відмінковими формами характеризують певне коло смислових відношень; приналежність; місце, куди спрямована дія; міру; стан; розмір тощо.

Прийменники (**у, в**) чергуються у певних позиціях, залежно від моментів звукового характеру.

Літера (**у**) вживається для того, щоб уникнути збігу приголосних. Ось в яких випадках це буває.

Між приголосними. Наприклад: *Заплітає клен у свою чуприну вересневий жовтоцвіт* (І. Цюпа).

На початку речення перед приголосним. Наприклад: *У світі немає такої багатой і мелодійної мови як українська* (Підруч.).

Незалежно від закінчення попереднього слова перед наступними (**в, ф**) та сполученнями літер (**св, хв, тв, льв** і т. д.). Наприклад: *Говорить лише тоді, коли у Вас є що сказати* (Іржі Томан). *Образ зерна у світогляді Григорія Сковороди відіграє важливу роль* (Підруч.). *Велике значення у формуванні характеру має виховання поваги до рідної мови* (Підруч.).

Після паузи, що на письмі позначається комою, крапкою з комою, двокрапкою, тире, дужкою й крапками, перед приголосним. Наприклад: *У золотoverхому Києві, у мальовничій Полтаві — у кожній шанованій родині забриніла, завітувала українська мова* (Авт.). *Мову вивчають скрізь: у вищих навчальних закладах, у коледжах, у ліцеях; у містах, у селах (у всіх сферах господарювання), бо... у мові — сила розуму* (Авт.).

Літера (**в**) уживається для того, щоб уникнути збігу голосних. Це відбувається між голосними. Наприклад: *Загально-вживані слова в українській мові складають основу лексики* (Підруч.).

На початку речення перед голосними. Наприклад: *В українській мові налічується кілька сот тисяч слів* (За словн.).

Після голосного перед більшістю приголосних (крім **в, ф, хв, св, тв, льв** і т. д.). Наприклад: *Він мав свій талант і знайшов себе в ньому* (О. Довженко).

Отже, слугуючись принципом чергування (**у — в**), слід ураховувати не лише момент звукового характеру, а й темп та ритм вимови. Це може залежати від мовленнєвої ситуації, а також темпераменту мовця.

Скажімо, якщо попереднє слово закінчується на голосний звук, а наступне починається з приголосного, то залежно від швидкого або прискореного темпу мови і від ритму її, може вживатися прийменник (**у**) і (**в**).

На початку речення здебільшого вживається прийменник (**у**), але нерідко трапляється і прийменник (**в**).

Наприклад: *У промові прокурор підтримує пред'явлений ним або цивільним позивачем позов, якщо цього вимагає охорона державних чи громадських інтересів. В структурі судових дебатів*

виділяються такі функції судової промови, як комунікативна та інформативна (Посіб.).

Готуючи текст для усного чи писемного слугування, іноді виникає невпевненість у використанні варіантів прийменника (**з- із, зі, зо**).

Насамперед, слід знати, що прийменники (**з, із, зі, зо**), вживаються при самостійних словах у родовому, знахідному, орудному відмінках і, відповідно, означають момент, спосіб, причину, простір, напрям дії чи стану, підставу, твердження, процес, розмір, приблизну кількість, зв'язок між предметами чи особами тощо.

Така широка сфера слугування цих прийменників виробила певні позиції їх чергування, що дають можливість уникнути збігу приголосних тяжких для вимови та досягти гармонії в мовленні.

Прийменник (**з**) уживається перед голосним початку слова, незалежно від паузи та закінчення попереднього слова. Наприклад: *Цінну працю з історії українського права написав Микола Василенко* (Орест Субтельний).

Перед приголосним (крім **с, ш**), рідше сполученням приголосних початку слова, якщо попереднє слово, закінчується голосним, а також на початку речення, після паузи. Наприклад: *Дніпро (Бростен) з глибокої давнини був головною торговельною дорогою* (Підруч.).

Варіант (**із**) уживається переважно між звуками (**з, с, ц, ч, ш, щ**) та між групами приголосних (після них або перед ними). Наприклад: *Арбітри — асистенти трьох кафедр із семи чоловік*.

Варіант (**зі**) вживається перед сполученням приголосних початку слова, зокрема, коли початковими виступають (**з, с, ш, щ** та ін.), незалежно від паузи та закінчення попереднього слова. Наприклад: *Зі святом Різдва Христового!*

Фонетичний варіант прийменника (**зі — зо**) завжди вживається при числівниках *два, три* (отримав *зо три тисячі*), а також може виступати й при займеннику **мною** (*зі мною, зо мною*). Але: *зі Львова*.

Характерною рисою сполучників як службових слів є те, що вони, зв'язуючи окремі члени речення і частини складного, вказують на різні синтаксичні зв'язки і розкривають смислові взаємозв'язки слів і речень.

З плином часу система сполучників збагачувалася і вдосконалювалася. Із старовинних сполучників (а їх зафіксовано 29), збереглося лише 8: **а, і, бо, або, але, ані, ні, аби**. Деякі дійшли вже у зміненій фонетичній формі. Окрім старовинних сполучників, що

успадкувала староукраїнська мова від давньоруської на основі прислівників, займенників, часток і давніх сполучників утворилися нові сполучники.

Сучасна система сполучників це довготривалий історичний процес.

У мовній практиці сполучники є важливим граматичним засобом вираження узагальнених понять про різні зв'язки між предметами і явищами навколишньої дійсності. Вони належать до основного лексичного запасу мови.

У ділових паперах часто вживаються сполучники (**і**, **й**). Їх єднальна роль має особливе значення. Адже мелодійність, легкість мовлення залежить від їх вмілого використання. Тому необхідно знати певні правила

Літера (**і**) вживається, щоб уникнути збігу приголосних, важких для вимови. Це буває у таких випадках.

Після приголосного або паузи, що на письмі позначається крапкою, комою, тире, крапкою з комою, двокрапкою; крапками, перед словами з початковим приголосним. Наприклад: *Палахкотять яскраво-червоні жоржини, і крапельки ранкової роси виблискують на бархатних пелюстках; і дивилися на них — і не надивилися... і вкотре (!) усвідомлюси, як добре виростити під своїм вікном*

(Г. Кацавець).

На початку речення. Наприклад: *І вкладання угод про надання кредиту фізичним особам — теж входить до службових функцій юристів нашого банку* (Авт.).

Літера (**й**) уживається, щоб уникнути збігу голосних.

Між голосними. Наприклад: *Розглядали протоколи й акти; читали й обговорювали земельний кодекс; відповідали й очікували результату.*

Після голосного перед приголосним. Наприклад: *Рухи й жестикуляція — природні елементи поведінки мовця* (Посіб.).

Чергування (**і-й**) не буває в таких випадках;

— при зіставленні понять, наприклад: *юрист і правознавець, весна і літо, батьки і діти, мороз і сонце;*

— перед словом, що починається на (**й**, **є**, **ї**, **ю**, **я**). наприклад: *навчальні ігри виявляють, хто і як володіє голосовими прийомami, засобами мовної виразності, жестами, рухами* (Авт.); *Руслан і Юля — правознавці, Жанна і Євген — економісти;*

— у заголовках книг, журналів, газет; назвах розділів книг, статей, документів, наприклад: *Менеджмент і аудит* (Посібник). *Наука і освіта* (періодичне видання); *Гроші і кредит* (Нове по-

ложення про оплату керівників і спеціалістів); *Адвокати і Прокурори* (глава 7).

 Çàï àì 'yðàéì î: відхилення від правил чергування може зустрічатися при вживанні прийменників (**у — в**), (**з — із, зі**), сполучників (**і — й**) у народних піснях, колядках, афоризмах — для змалювання, увиразнення звичаїв; у поезії для рифмування тощо.

Щоб мова була багатою, грамотною й мелодійною, потрібно знати чинний правопис, багато читати. “Для збагачення свого власного словникового запасу читайте твори авторитетних авторів і принагідно записуйте слова й вирази, які б ви хотіли вживати у своїй мові” (*Іржі Томан*).

Çàì èðàí í ÿ äëÿ î ááî âî ðáí í ÿ

1. З якою метою використовуються варіанти чергування службових слів (прийменників та сполучників) у мові?

2. Чи може залежати чергування прийменників та сполучників від мовленнєвої ситуації?

3. Яка роль прийменників (**у, в**), (**з, із, зі — зо**) та сполучників (**і, й**) у тексті ділових паперів?

4. Який з прийменників (**у** чи **в**) слід вживати на початку речення?

5. В яких випадках не чергуються сполучники (**і — й**)?

РОЗДІЛОВІ ЗНАКИ У ТЕКСТІ

Грамотна, багата мова — не тільки ефективний засіб передачі й сприйняття думок, а й вияв поваги до людей, з якими спілкуєшся, до народу, який створив цю мову

О. Федик.

Щоб упорядкувати свої думки і подати їх на папері, насамперед, треба мати чітке поняття про текст. Текст це змістовна, структурно-граматична єдність речень, в якій ширше й повніше, ніж у самому реченні, розгортаються й конкретизуються думки. Важливим компонентом у тексті є пунктограми (розділові знаки).

Розділові знаки — один із засобів загальноприйнятої унормованої писемної мови. До них належать: крапка, кома, ти-

ре, крапка з комою, двокрапка, дужки, лапки, багатокрапка. Вони допомагають на письмі розмежовувати текст відповідно до змісту, синтаксичної будови, інтонації; передати думку, її відтінки. Наприклад: *Не обіцяй добро зробити людині, а просто — якщо можеш, то зроби* (М. Карпенко).

Яке то щастя — свій народ у світлі бачити! (Д. Павличко).

Розділові знаки, що зумовлюються синтаксичною структурою речення, є обов'язковими. Бувають випадки, коли розділові знаки можуть зумовлюватися авторським бажанням щось увиразнити, виділити, підкреслити саме його значенням. З'являються, так би мовити, авторські пунктограми. Але вони підпорядковуються певній логіці викладу думок.

Кожна освічена й вихована людина, яка шанує рідну мову і її творця, має знати правила і принципи української пунктуації і дотримуватися їх.

К р а п к а — відображає найбільшу паузу в усному мовленні. Вона ставиться у кінці розповідного чи спонукального речення, якщо воно вимовляється без окличної інтонації. Наприклад: *Попелястою стрічкою в'ється стежка, яка веде до вітряка, що ліниво погойдує лопастями, злегка торкаючись білих, шовкових ромашок. Повій вітре, сильніше, і закружляє, запрацює й оживе млин. І потягнуться до нього люди, ще не стоптанною ранковою стежкою...* (Г. Кацавець).

Але крапка не ставиться після заголовків (*Рідна мова*); на вівісках (*Прокуратура Шевченківського району м. Києва*); у скорочених назвах метричних мір: *г* (грам), *л* (літр), *м* (метр), *т* (тонна), *км* (кілометр); в абрєвіатурах, між складовими частинами: *ВР* (Верховна Рада), *ЗАГС* (запис актів громадянського стану).

К о м а — один з найпоширеніших розділових знаків у писемному мовленні. В усному мовленні це не велика пауза, але залежить вона ще й від характеру і темпераменту мовця та мети мовлення.

Розгляньмо, коли ставиться кома у простому реченні.

Між однорідними членами речення, що поєднуються інтоніцією без сполучників. Наприклад: *Майбутні фахівці мають правильно складати ділові папери: заяву, доручення, автобіографію, наказ, звіт, доповідь тощо* (Авт.).

Між однорідними членами речення, що з'єднуються двома або більше однаковими сполучниками: **і... і, й... й, та... та, то... то, або... або, ні... ні, чи... чи, чи то... чи то**. Наприклад: *І юристи, і мовознавці, і музиканти — люди різних професій і занять прибули на відкриття автомобільної виставки.*

Між однорідними членами, що з'єднані протиставними сполучниками: **а, але, та, проте, зате, однак, хоч**. Наприклад: *Це підприємство не державне, а приватне. Фірма не велика, але прибуткова.*

Перед другим парним сполучником: **не тільки... а, не так... як, як... так, хоч... але, не стільки... скільки**. Наприклад: *Хоч склад слухачів і був неоднорідний, але риторію вдалося установити контакт із аудиторією, досягти взаєморозуміння* (Авт.).

При повторенні слів, якщо між ними є пауза. Наприклад: *Чисте, чисте небо. Білий, білий сніг. Квітує, квітує прекрасне слово!*

Для виділення порівняльних зворотів, що вводяться словами: **наче, ніби, немов, як, як і**. Наприклад: *Летиться мова українська, наче пісня солов'я* (Авт.).

Комами віділлються всі види звертань: поширені й непоширені; конкретні, узагальненні; риторичні. А також вигуки в середині речення, в якій би позиції вони не стояли.

Слутуючись розділовими знаками на письмі, іноді виникає сумнів щодо розмежування деяких форм дієслова. Треба знати, що кома не ставиться між однаковими формами дієслова, якщо вони позначають одне загальне поняття дії з метою, а не окремої дії. Наприклад: *піду подивлюся* (не піду і подивлюся, а подивитись). Таке ж об'єднуюче значення мають і вирази типу *думаєш не надумаєшся; дивишся не надивишся; дихаєш не надихаєшся* та інші.

Речення, що складається з двох або кількох простих, об'єднаних змістом, інтонацією і граматичними засобами називається складним.

Складні речення поділяються на складносурядні і складнопідрядні.

Кома у складносурядних реченнях ставиться між простими реченнями перед сполучниками сурядності: **і, та, а, але, проте, зате, однак, або, чи-чи, то-то** та ін. Наприклад: *Земля не може жити без сонця, а людина без щастя* (М. Стельмах).

Але, якщо є спільний для обох простих речень другорядний член, то кома перед сполучником не ставиться. Наприклад: *У ботанічному саду квітує магнолія і розпускається бузок* (Авт.).

У складнопідрядних реченнях підрядні речення, де б вони не стояли (перед головним, після нього, чи в середині), завжди виділяються комами. Наприклад: *Як тільки травень стукає у двері, кияни йдуть у ботанічний сад, силуються незрівнянним квітуванням бузку, вдихають його п'яний аромат* (Авт.).

К р а п к а з к о м о ю — є менш вживаним розділовим знаком. В усному мовленні йому відповідає пауза як при крапці.

Крапка з комою іноді вживається у простому ускладненому реченні між поширеними однорідними другорядними членами, які мають свої розділові знаки. Але частіше крапка з комою вживається у складному безсполучниковому реченні на межі простих речень, якщо кожне з них поширене, має свої розділові знаки.

Д в о к р а п к а. У простому реченні вона вживається після узагальнюючого слова перед однорідними членами речення. Наприклад: *Давній період української мови породив багатий український фольклор: історичний, календарний, обрядовий, побутовий, соціальний, господарський* (Посіб.).

У складному реченні двокрапка вживається між простими реченнями, якщо друге розкриває зміст першого або доповнює його. Наприклад: *Мова — це засіб формування, оформлення та існування думки: без називання немає думання, осмислення реальності* (Посіб.).

Двокрапка прислужиться при прямій мові та в діалогах після слів автора.

Т и р е — специфічний розділовий знак. В усному мовленні йому відповідає велика пауза і різка зміна інтонації. На письмі тире ставиться у простому реченні після однорідних членів перед узагальненим словом; у неповному реченні на місці пропущеного члена речення; між підметом і присудком перед словами: **це, значить, ось.**

У складних реченнях тире ставиться на межі простих речень, якщо їх зміст протиставляється; між простими реченнями, якщо відчувається, що є пропущені слова, і зміст другого містить результативність дії першого.

Тире також виділяються вставні словосполучення і речення.

Д у ж к и — розділовий знак, що широко використовується у мові і має певне значення.

Для виділення підзаголовків, розшифрування назв, пояснення іншомовних та маловідомих слів. Наприклад: *Словотвір (деривація); Фразеологія (вивчає усталені звороти мови); Абетка (порядок графічних знаків); Камбо (вексель, позиковий лист); Своп (банківська операція з обміну валют); Фіск (державна скарбниця).*

Для виділення вставних слів і речень, зокрема, таких, що дають інформацію чи повідомлення. Наприклад: *Іван Огієнко (митрополит Іларіон) наш земляк з Брусилова на Житомириціні* —

славетний мовознавець і літературознавець, редактор і видавець, перекладач і поет... православний митрополит та історик української церкви (За підруч.).

Для виділення імен і прізвищ або тільки прізвищ, що стоять після займенників. Наприклад: Вони (Сумароков, Фонвізін, Пушкін) високо цінувати спадщину видатного українського письменника, вченого, ритора Феофана Прокоповича (Посіб.).

У дужки береться прізвище автора після цитат, речень чи уривків з його твору. Наприклад: Половіли жита й вилискувались на сонці. Червоніло ціле море колосків пшениці (М. Коцюбинський).

У дужках можуть наводитися приклади. Наприклад: Одиниці мови (звуки, морфемі, слова, словоформи, словосполучення, речення, висловлювання, текст) по-різному беруть участь у виконанні функцій мови (Посіб.).

Дужками виділяються ремарки у драматичних творах при прямій мові.

Наприклад:

Маруся (чванливо). Чого ж це ви так запишалися, чи не в міщане написалися!.. (Помовчала). Чи не ворожать оце тітка на зорях!.. Треба піти та й собі повчитись; бо, либонь, незабаром і мені прийдеться декого відшпигувати... (Глянувши з сміхом на Микиту, побігла з хати).

Микита (встає і довго ходить по хаті. Балакає ніби про себе). Парсона, настояща парсона!.. Пава, панянка...

(Марко Кропивницький).

Багато крапка використовується для передачі незакінченого мовлення. Наприклад: *І нехай завжди у хаті нашої буде хліб...*

Багатокрапка вживається у реченні при великій паузі, коли далі висловлюється щось несподіване. Наприклад: *Студенти затамували подих... рішення прийнято.*

У питальних та окличних реченнях багатокрапка ставиться так: у кінці речення знак питання або оклику і дві крапки в ряд (?..), (!..).

Також багатокрапка використовується у тексті як стилістичний розділовий знак, щоб створити ефект перервності, змінності картин, ситуацій та на позначення пропуску. Наприклад: *Мова моя! В тобі щирість віків і пам'ять тисячоліть... і переможний гук лицарів твоїх у днину побібну... В тобі, мово, неосяжна душа народу — його щирість і щедрість...* (С. Плачинда).

Çàì èòàì í ÿ äëÿ î ááî âî ðáí í ÿ

1. Яка роль пунктограм у тексті?
2. Який розділовий знак вживається для виділення вставних конструкцій, що дають інформацію або повідомлення?
3. Що означає поняття “авторські пунктограми”?
4. Які розділові знаки можуть вживатися у складному поширеному реченні?
5. З якою метою вживається у тексті багатокрапка?

ÇÀÄÄÀÍ Í Æ: Ì ºÐËÓËÌ Î , ÂËËÎ Í ÓËÌ Î

... Дальша робота над цим матеріалом, —
це все є робота з розвитку мови

С. Чавдалов.

Завдання подаються для закріплення тематичного матеріалу розділу.

Тексти мають пізнавальне, навчальне, естетичне значення. Робота над ними сприяє розвитку логічного й образного мислення, закріплює орфографічні, орфоепічні; стилістичні навички; збагачує лексичний словник.

У текстах використано найкращі мовні засоби, наділені різними семантико стилістичними відтінками. Зокрема, епітети, ідеографічні синоніми, що представляють багатство української лексики; прислів'я, що відображають життєву закономірність, носять повчальний характер; приказки, що вирізняються лаконізмом, образністю; історизми, що означають назви предметів старої культури, побуту та інші влучні словесні формули, з якими пов'язані певні значення, закріплені у суспільному вжитку. Читання текстів допоможе краще відчувати витоки, значимість і красу рідної мови.

Подальша робота над текстами з'ясує, для чого вжиті певні мовні засоби, як вони передають зміст тексту, впливають на його глибину. Також звертається увага на доцільність вживання історизмів, неологізмів, термінів, слів з переносним значенням тощо.

Таким способом досягається ефективність у закріпленні матеріалу; розвитку творчих інтелектуальних здібностей студентів. Важливим чинником тут є удосконалення мовленнєвих нави-

чок (інтонаційна забарвленість); уміння користуватися мовою при сприйнятті (читанні, слуханні) і створенні (письмі, говорінні) висловлювань у різних функціональних сферах, жанрах, стилях.

Ҷаäääí ü 1.

Прочитайте текст “Різдво Христове”. Визначте його стиль.

Зверніть увагу на слова і форми, якими твориться ланцюжок тексту.

Виділіть мовні засоби, якими створено опис святого Навечір’я.

Зважте у тексті на висловлювання з класичних колядок. Охарактеризуйте їх лексику.

Поясняйте, з якою метою вжиті у тексті старослов’янізми: *благословенний, благовонна, возвеличається* та ін.

З’ясуйте їх семантичні, фонетичні, словотвірні ознаки.

Подумайте, у яких функціональних стилях старослов’янізми найбільш поширені?

Розкажіть, як ви святкуєте Різдво Христове. Використовуйте найслухніші слова (епітети, метафори, порівняння). Спробуйте пригадати колядки.

Ҷаäääí ü 2.

Прочитайте текст “Маковія”. Визначте його основну думку.

З’ясуйте інваріанти та позиційні варіанти голосних (е, и). Прокоментуйте вимову цих звуків у наголошеній та ненаголошеній зиціях.

Знайдіть у словниках і запишіть значення невідомих слів.

Виділіть слова, що набули в українській мові постійну функцію, розкрийте їх образне значення.

Як Ви розумієте слова І. Огієнка “Бережіть свою віру, звичаї, свою мову, і тим збережете національну істоту свою”?

Ҷаäääí ü 3.

Прочитайте текст “Отчий край”, увиразнюючи окремі слова, фрази, речення. Знайдіть вставні слова, з’ясуйте їх значення.

Визначте функціональний стиль мовлення (розповідь, роздум...).

Які мовні засоби і з яким стилістичним ефектом використано у текстах? Чи впливають вони на глибину розкриття змісту даних текстів?

Взявши за зразок поданий текст, напишіть власні: про свій край, про своє місто чи село.

Поясніть, які мовні засоби використано Вами у текстах?

Çàääàí í ý 4.

У начерку “Три скрині” знайдіть і выпишіть слова, що належать до споконвічної української лексики. Користуючись етимологічним словником, визначте слова: успадковані з індоєвропейської прамови; успадковані від спільнослов’янської основи та засвоєні з давньоруської мови; які являють собою власне український лексичний фонд.

Поміркуйте і поясніть авторську пунктограму — використання розділових знаків. Чим вони обґрунтовані?

Çàääàí í ý 5.

Прочитайте начерк “Хліб удався”. Зверніть увагу на форми висловлювання.

Знайдіть описові слова, що увиразнюють життєдайну силу хліба, шану й любов до нього.

Визначте, до якої лексики вони належать.

З’ясуйте, як виявляється смислова сторона окремих слів і будови мови, їх відповідність висловлюваній думці.

Що для Вас значать слова В. Скуратівського “Хліб на столі. Зайшовши до хати, возрадуймося його присутністю...”?

Çàääàí í ý 6.

Прочитайте начерк “Подорож у дитинство”. Визначте його головну думку.

Поясніть вимову приголосних у таких позиціях: дзвінкий у кінці слова; глухий у кінці слова; дзвінкий перед глухим; глухий перед дзвінким.

Обґрунтуйте правильну вимову.

Взявши за зразок даний текст, спробуйте створити невеликий опис життя дорогих Вам людей. Слугуйтеся при цьому найбільш точними і вдалими словами.

Çàääàí í ý 7.

Прочитайте начерк “Стара повітка”. З’ясуйте значення мало-відомих слів за.

Словником української мови. Визначте будову простих і складних речень.

Виділіть мовні засоби, якими наступне речення пов’язується з попереднім. Як називається такий зв’язок?

Çàääàí í ù 8.

Прочитайте начерки “Весна”, “Літо”, використовуючи голосові прийоми.

Прокоментуйте, якими засобами досягається милозвучність текстів.

Виділіть звуки, за допомогою яких створюється звуковий фон.

Поміркуйте, як впливає чергування звуків на милозвучність текстів.

Визначте, яка особливість побудови речень та яке інтонування, характерні для даних текстів.

Зверніть увагу на словесний наголос. З’ясуйте моменти, в яких Ви слугуетесь логічним наголосом, читаючи дані тексти. З якою метою Ви це робите?

Çàääàí í ù 9.

Прочитайте начерк “Баштан”. Визначте тип мовлення (опис, розповідь, міркування).

Знайдіть вставні і вставлені конструкції. Скажіть, яку роль вони виконують у тексті.

Поміркуйте над словами В. Сухомлинського “Не можна переступати ту грань, За якою кінчається владарювання розуму над нашими вчинками...” продовжіть тему за даним висловлюванням, викладаючи свою думку.

Çàääàí í ù 10.

Прочитайте начерк “Пшениця вродила”, дотримуючись правил української орфоєпії.

З’ясуйте, якими засобами представляється м’якість приголосних.

Прокоментуйте вживання прийменника (з) та сполучників (і, й). Поясніть, з якою метою деякі з них у певних позиціях вживаються з відхиленням від чинного правопису.

Çàääàí í ù 11.

Прочитайте начерк “Рідне село”. Визначте тип мовлення (опис, роздум, розповідь...). Поясніть пунктограми.

Знайдіть і випишіть мовні елементи, що вказують на усно-розмовний характер мови та підберіть (якщо зможете) синонімічні мовні елементи літературного походження.

Напишіть невелику цікаву історію зі свого життя. Стежте за вживанням розділових знаків.

Різдво Христове

Христос народився!
— Славимо Його!

Вітання.

Є багато радостей у дитинстві,
Але не знаю більшої, ніж Різдво Христове

Л. Орел.

Різдво Христове! Це найкраще родинне зимове свято. Йому передує різдвяний піст, що розпочинається 28 листопада. Постуючі, відповідно до церковного уставу, не вживають скоромну їжу, обмежуються в розвагах тощо. Бо піст тілесний необхідний для здійснення посту духовного. А їх поєднання створює піст істинний, що сприяє возз'єднанню постуючих з Богом.

До різдвяних свят готуються заздалегідь. В оселях стоїть запах домашніх ковбас, вушкварок... Це печеться, шквариться “свіжина”. Опівдні витягають кочергою з печі жаровні, а на них, на золотистій соломі, скручені кільцями ковбаси. Потім кочергу змінює рогач, яким дістають з печі великий чавун з вушкварками. Все це складається у підготовлений посуд. Будуть святки з ковбасою і рік зі статком! Як правило, у маліровану каструлю (що завжди слугує для цього) кладуть декілька кілець ковбаси і заливають смальцем, зберігаючи її аж до Великодня.

Упоравшись зі скоромниною — прибирають. Підбілюють комин, опічок, примазують в челюстях (у печі); розвішують святкові рушники (вишиті різними кольорами, буденні ж — вишиті чорним і червоним кольорами). Потім беруться за кутю. Варять її із пшеничного зерна. Але спочатку зерно треба стовкти. Товчуть його у ступі, що збереглася лише в одній оселі, та й стоїть в коморі — очікує свого часу. Отож першим товче зерно господар. Потім — сусіди. Снують тітки з вузликами пшенички одна за одною. Врешті, зерно вже в усіх стовчене, готове до варіння.

За українським звичаєм, на Святвечір печуть пиріжки з сушеними грушами, яблуками й абрикосами, з маком, з капустою, з квасолею... Викладають їх у великі плетені тарілки, і накривши рушником, ставляють на стіл, засланий білою скатертиною. Варять узвар. По числу апостолів — господині готують 12 страв, що мають подаватися до столу. Чоловіки в цей час порядкують

біля худоби, розчищають стежки від снігу, що так і рипить під ногами. Потім насмикують зі скирти запашного тоненького сіна, заносять його до хати і кладуть на покуття (адже ж сіно було в яселках при народженні Христа). І ось найважливіше — кутя. Її варять рано, до схід сонця витягають з печі, беруть горщик рукавицями і ставляють на сіно, примовляючи: “Іди кутя на покуття”.

Запах дорідного степового сіна зливається з ароматом куті, пишної, засмаженої зверху, що так і пашисть та узвару, що так ніжно й солодко пахне літніми соковитими грушами. Вдихаєш ці дивні неповторні пахощі, наповнюєшся ними і відчуваєш себе частинкою цього великого святого таїнства і вже не можеш без нього, зливаєшся з ним на все життя...

Вечірні сутінки опускаються на землю. Іскриться білий пухнастий сніг. На небі з’явилася перша зірка. (Перед Різдвом до появилення першої зірки — нічого не їдять). Настав Святвечір. За столом збирається вся родина. У святе Навечір’я першою їдять кутю. Дітям розповідають легенди про те, як волхви (мудреці зі Сходу), дізнавшись про народження Ісуса, приносили йому дари: золото, ладан і благовонну смолу, мирну. За звичаєм, цього вечора ходять вечірники. Діти несуть частування хрещеним батькам, дідусеві й бабусі, родичам, сусідам (у білу хустку ставляють тарілку з кутею, зверху другу — з пиріжками, зв’язують кінці хустки та й несуть) і, подаючи, примовляють: “З Святим вечером, будьте здорові! Батько і мати прислали Вам вечерю.”

Господиня приймає вечерю, а натомість вкладає своїх пиріжків, ласощі. Дітей пригощають, дарують гроші, стрічки, недорогі разочки намиста. Радуються діти дарам і весело біжать вже до іншої оселі.

Наступного дня хлопці і дівчата, переодягнувшись в традиційний одяг, колядують: “Ой радуйся, земле, Син Божий народився!” А дорослі, розговівшись після посту, ходять у гості. Рідня з ріднею зустрічається, сусід сусіда частує — благословенний день, щире слово мовиться — Різдво Христове возвеличається! Застілля знаменується традиційним українським питвом, кутею, різними стравами і отією рум’яною й запашною домашньою ковбасою...

Різдвяні святки продовжуються. Скрізь відбуваються веселі дійства, радуються дорослі і діти, бо “... радість стала, яка не бувала: над вертепом зізда ясна світлом засіяла, де Христос родився, з Діви воплотився, як чоловік пеленами, убого укрився”^{*}.

^{*} — З колядки “Нова радість стала”.

Небо і земля співає — Бога возвеличає:
“... Ангели співають, славу й честь звіщають,
На небесі і на землі мир проповідують.
Давид вигравляє, в гуслі ударяє,
Чудно, дивно і предивно Бога вихваляє.
І ми теж співаймо, Христа прославляймо,
Із Марії рожденного смиренно благаймо:
— Просим тебе, Царю, небесний Владарю,
Даруй літа щасливії сего дому господарю.
Даруй господарю, даруй господині,
Даруй волю, верни славу нашій ненці — Україні”**.
Отак у звичаях і обрядах різдвяних свят прославляється народження Ісуса Христа і плекається віра у щасливу долю.

Ганна Кацавець

Маковія

На Маковія печуть шулики з маком...

Нар. келенд.

Бережіть свою віру, звичаї, свою мову, і тим збережете національну істоту свою

І. Огієнко.

Маковія (14 серпня) — одне з традиційних свят українців. За звичаєм у цей день готують шулики. Печуть коржі, розтирають мак з медом або цукром. Тоді коржі ламають кусочками, заливають кип'ячою водою, додають мак і подають на стіл. Смакувати шуликами збирається вся родина.

А ще 14 серпня розпочинається Успенський (Богородичний) піст, що триває всього два тижні, але за строгістю подібний Великому посту. І в цей же день святкується перший Спас: освячується вода, благославляється новий збір меду. Тому перший Спас ще називається Медовим. А мед є найкориснішим пісним продуктом. Згадаймо причту, як Іоанн Хреститель, перебуваючи в пустелі, харчувався тільки акридами і диким медом. Мед вживається в усі дні постів, крім Страсної п'ятниці.

** — 3 колядки “Нова радість стала”.

Та найцікавіше дійство цього дня — освячення колосків, зібраних з поля наприкінці жнив — “обжинок” та букетів, в які зібрано зілля, чорнобривці, маківки зі свого маєтку. Це шанування людської праці і узвичаєний віками обряд. Пучок колосків у господі — символ добробуту. За переказами, освячений на Спаса букет зцілює, оберігає і приносить удачу. Отож зілля з нього — кладуть у купіль немовлятам, щоб не хворіли; настоєм чорнобривців — дівчата умиваються, щоб хлопці кохали; маком — обсипають оселю та комірчину, де стоїть худоба, кажуть, від “злого ока”.

Багато прикмет в народі визначається цього дня, а тому існують різні приказки та примовки. Як ось: “Прийшов Спас — іде літо від нас”.

...Серпневі бризки сонця ще в розпалі, але природа вже відчуває перший подих осені. То чарівний пензлик злегка торкається осінніх фарб: де-не-де золотить вбрання берізок, вимережує багрянцем крони ясеня, виводить червоні кетяги калини серед лапатоного листя...

В обрядах та звичаях цього серпневого свята, що увінчує початок щедрої і лагідної осені, люди сподіваються на щастя й добробут.

Руслан Кацавець

Отчий край

...Мій край, моя земля...
сміються в сонці золотому
Річки, і села, і поля

Олександр Олесь.

Люби свій край. Всю душу
солов'їну і серця жар йому
віддай...

В. Сосюра.

Добре, що маємо силу
рідного отчого краю

А. Малишко.

Коли приходиться любов до отчого краю? Думаю, з'являється вона від народження і супроводжує людину протягом життя. Тільки відчуття це приходиться до кожного по-різному і в різний

час. Мабуть, така природа людини: чим старшою вона стає, тим частіше вдається до спогадів, більше тягнеться до отчого краю. Тоді спливають у пам'яті сторінки теплого безтурботного дитинства й чистої ніжної юності... Безперечно, любов до отчого краю починається з оксамитових квітів дитинства і юності. Високі світло-рожеві рожі, розкішні айстри, багряні чорнобривці й полум'яні жоржини — вони, такі близькі й далекі, дзвонами пронизують пам'ять, ніжністю сповнюють душу, любов'ю напоюють серце. А ще — відчуття смаку гіркуватих недоспілих вишень у сусідському саду та отих перших огіркових пуп'янків на грядці... За грядкою поле, відмежоване смугою сріблястого полину. Зазвичай, його ніхто не виривав. То, кажуть, оберіг від "дурного ока". А серед поля, обласканий полуденним сонцем, пирхає й трясє розкішною гривною, білий кінь, а на ньому сидить хлопчик. Це добра прикмета: людина на коні... І де б людина не була, яку б посаду не посідала, неодмінно, повертається до отчого краю, що окрилює, підносить, вабить, кличе... Що це, ота палка любов до краю? Гадаю, це щось більше. Це — витоки життя, джерело надії, випроб долі. Така сила і зваба отчого краю. Благословенний будь, мій отчий краю.

Ганна Кацавець

Три скрині

Життя — це ріка, в якій попутно й навалюно
тече мінувшина й теперішність...

В. Федорів.

...Біленька хатинка у вишневому садку...
У цій хатині — наш корінь роду

А. Шевчук.

... На перший погляд ця оселя не вирізняється серед інших у селі. Біленька хата, впорядковане зелене подвір'я, криниця, садок. А в садку — вишні, абрикоси, яблуні, груші, кущі смородини, виноград...

Але є в цій господі дивовижний куточок, що зберігає дух поколінь, таїну старовини.

Житло на два входи. В одній половині мешкає родина. Тут сучасні меблі: диван, стільці, шафи; на столі — комп'ютер; на вікнах — жалюзі... А в другій — старовинний інтер'єр: давні предавні речі.

Тож завітаймо у царину речей, що мають доленосну історію. Їх там чимало. Та всі вони акуратно прилаштовані. Під стіною — лава з різнокольоровим налавником; під нею — невелика скринька з чобіткарським збіжжям. Піл, засланий ліжником з овечої вовни. Напроти — ослінчик; на ньому — рубель і качалка, якими білизну качали; праска, що наповнюється вуглинками з деревини (річ пізнішого ужитку). Біля опічка — прядка, мотовило, кужіль і решето з цівками і веретеном; у кутку — рогачі й кочерги. Ближче до печі стоїть низенький круглий столик (за яким їли), а біля нього — невеликі дерев'яні стільчики різної форми, бо використовувались вони ще й для інших домашніх потреб. Поруч мисник зі старовинними глиняними мисками, глечиками, горнятками. За мисником, на забитих у стіну довгих цвяхах, висять дві кошовки, сплетені із рогозу, і кошик, виготовлений із лози. Зазвичай, кошовки слугували для повсякденних потреб, а кошик — для святкових (у ньому носили освячувати паски, яблука). На вікнах кремові штори, із-за яких виглядає каганець. А ось три скрині, накриті лляними барвистими скатертинами, в котрих затаїлось родове надбання. Ці три скрині з'єднують три покоління, передають любов і шану до роду, засвідчують його здобутки і звичаї. У них складено очіпки і карсетки, розшиті парчею; лискуча плюшка; хустки — великі й менші у яскравих квітах, з розкішними шовковими китицями; валяні й вовняні шалі; вишиті полотна й батистові сорочки; басонові й саржеві спідниці; ситцеві і штапельні блузи; крепдешинові і крепжержетові плаття; в'язані кофти і швейотові жакети... — і все це посипано нафталіном; у прискринку — разки червоного намиста з дукачами, мідні серги, різнокольорові стрічки, весільні воскові свічки...

Яку таємничу мелодію, віковичну традицію поколінь несуть ці дівочі вишиванки, жіночі очіпки, весільні свічки...?

... Спасибі тим, хто зберіг цей чарівний загадковий світ старожитності, у якому відбито добробут поколінь; їх побут і звичаї. Це — історія роду нашого, дух нації, витoki життя українського села, втіленням якого є звичайна полтавська оселя.

Ганна Кацавець

Хліб

У всі віки на всіх перпуттях історії
хліб був найбільшим з багатств

В. Земляк.

Хліб на столі. Зайшовши до хати,
возрадуймося його присутності...

В. Скуратівський.

Хліб — найцінніший скарб на землі. Це символ святості й достатку людей.

Хліб. Це слово у нашій родині має особливе значення і мовиться воно гордо й поважно. Було в дитинстві запитуюмо: “А куди це мама пішла?” Бабуся відповідають: “Хліб заробляти”, а дідусь примовляють: “Хліб дає силу. Хліб дає життя людині”.

Або: один запитує іншого:

— Яку зарплату маєш?

— На хліб вистачає.

Слово хліб, і самий хліб — невід’ємна частина життя. Це не лише потреба їди, це — сенс життя. Випікання домашнього хліба — споконвічна українська традиція. Таїнство його випікання свято шанує й оберігає кожна родина. Ця стаття — дарунок моїй мамі Марії Семенівні. Мама, більш як півстоліття, випікає домашній хліб — сонячний, рідний, пухкий, рум’яний, запашний, — що приносить радість, дає крила ... Така життєдайна сила хліба.

... Заздалегідь заготовляють сухенькі дрівця, зв’язані у невеликі кулики. Звечора вносять їх до хати, кладуть під припічок. Отож, у п’ятницю по полудню, вже збираються хліб пекти. Парять запару у не великій полив’яній макітерці, вимішуючи великою дерев’яною ложкою чи кописткою, і ставляють під тепленький коминак, щоб не захолонула. А ввечері, відмірявши куряком свіже борошенце, мама сіє його через густе (капронове) сито, щоб висівки не потрапляли — тоді хліб буде білий. Коли вже запара підійшла, пересипають її у велику макітру — вчиняють. Макітру з тістом обв’язують спеціально відведеною вибіленою свіжою лляною крамниною. Тісто в макітрі так і росте... Опівночі тісто підбивають. А воно сходить і сходить — запашне, пишне, вже виглядає з макітри.

... Ще тільки на сході біліє вузенька смужка світанку, а мама вже піклується з хлібом. Готує жерстяні форми, призначені для випікання хліба, відбирає краще листя із свіжої капусти (ох і смачний же хліб, спечений на капустаному листі!). Добрий буде хліб — на

ціду. І ось — найвідповідальніший момент: час хліб виробляти. Мама підв'язана біленькою хустинкою, у чистому свіжому фартушку — місить діжу, і, виплекані з тіста круглячки, розкладає у форми, змащені олією, решту — на листя з капусти. Тісто у формах підходить, виповнюється. Час саджати у піч. І тут останній штрих: хліб злегка підрізають навколо ножем (щоб вгору йшов та не розпливався), змазують яєчним білком, ставляють на гарячу черинь, піч засліпкою щільно заслоняють. Поки хліб печеться, ніхто не рипається з хати чи в хату, щоб протягів не було, щоб хліб краще підпікався.

... Запах печеного хліба наповнює хату й подвір'я, підзолочене сонячним промінням, котиться селом. Неповторний незрівнянний запах хліба; безцінний дар небес і землі; нелегкий виріб невтомних, натруджених працею маминих рук.

Ось хліб уже спікся. Його повільно витягають з печі дерев'яною лопатою, акуратно, щоб не обдавлювався, розкладають на покутті (найпочесніше місце у сільській хаті), прикривають полотняним рушником. І за декілька хвилин — хліб подають на стіл: високий, білий, пухкий, запашний, гарячий... Відламуємо кусочок за кусочком, пробуємо — і смачнішого нічого у світі немає, ніж домашній мамин хліб, спечений з великою шанобою і любов'ю.

Ганна Кацавець

Подорож у дитинство

Душа летить в дитинство, як у вирій,
Бо їй на світі тепло тільки там

Л. Костенко.

Диво-спогад лине до мене
з дитинства і горить у душі
незгасним святим світильником

О. Довга.

Багранцем спалахують біля хати чорнобривці. Схиляюся до них — і вдихаю їх ніжний і незрівнянний запах... і ніби чую чарівну і неповторну мелодію з батьківської сивини, що зливається з ароматом теплого домашнього хліба... Мандрую у далеке дитинство, той райський і безтурботний куточок, де відкрилися перші пізнання дорогого й незабутнього світу, виплеканого батьківською заботою і теплом, теплом безкорисної любові, що зігріває протягом літ, і подає надію повсякчас, і благословляє... Світла чиста

оселя, прибрана рушниками, вишитими хрестиком; на долівці — застилки, вимережані різнобарв'ям веселки. Це — безцінні бабусині рукотвори. Розкішна піч, викладена дужими руками дідуся. Акуратно застелений рядниною опічок; дихає, шпарована жовтою глиною черінь; духмяніє свіжовибілуваний комин... Напроти — виблискує, пофарбований у світло-блакитний колір підвіконник, а на ньому у великій глиняній мисці (як світанкове сонце) красуються червоні помідори... І мама стоїть біля печі і в засмаглих, натруджених тяжкою працею руках, тримає запашний пухкий і білий хліб. Низький уклін маминим рукам, що пахнуть хлібом.

Ганна Кацавець

Стара повітка

Без витоку нема ріки,
Як без коріння крони

П. Осадчук.

Праця людини — окраса і слава,
Праця людини — безсмертя її

В. Симоненко.

Стоїть стара повітка, вкрита очеретяним дахом, на якому розкинувся зелений мох. У вікно заглядає розкішна рясна груша-дичка, неначе сподівається почути дзвінкий спів пили... Колись тут відлунював стук молотка, струг рубанка, скрип терпуга. Припоравши домашнє господарство, сюди часто сходилися люди — хто поспілкуватися, а хто попрохати дідуся люльку витесати, grindжолу зробити, сапу відклепати. Та то було давно... Тепер сюди заходять рідко. Але у повітці збереглися давні ужиткові речі, різні столярні інструменти. Це приємно нагадує жваву, клопітку працю дідуся, відомого у селі майстра, за яким визнається тонкий смак, вміння створювати оригінальні речі і ті, що потрібні людям на щодень.

Загляньмо в повітку. Біля вікна — старенький верстак. На ньому й майстрував дідусь. Його чудові рукотворіння (прядки, скрині, стільці, мисники, двері, ночови, ложки й кухлі... — всього й не перелічити) майже в кожній сільській хатині. На стіні великі полиці. І чого там тільки немає! Обценьки, гострозубці, терпуги, бруски, викрутки, мантачки, стамески, ножиці, різці, долото, рівень, кутомір, молотки, сокири... На крючках, що забиті у стіну, висять обручі для бочок, різної форми ваги, ножівки, пили (дворучні й поперечні); цепи й вусики; ціп, коса, серп, сітка... Ці речі дуже давні,

але добротні. Звісно, вони вийшли з широкого ужитку, проте деякі з них ще слугують і схожі на сучасні. І це закономірно.

У кутку стоїть жлукто. В ньому золили білизну. Ось бабка, на якій клепали коси й сапи; терниця — на ній тріпали коноплі й льон. Поряд — ступа, вона ще й нині слугує у домашньому господарстві. У ній товчуть пшоно для кулешу й каші, зерно для куті. Он стоїть засік — у нього зерно засипали. Він засвідчує родовий достаток.

А то ткацький верстат (розібраний), біля нього ляда, барашка, начиння, підніжки, човник, глиця та інше дрібне збіжжя цього дивного “агрегата”.

Зазвичай, взимку влаштовували верстат у хаті і аж до весни ткали полотно, рядна, застилки. Так у старину, в кожній родині, де підросла дівчина, готували придане, що визначалось кількістю ряден, мотків полотна, вишитих рушників, сорочок...

Ганна Кацавець

Баштан

Корінь твоєї гідності — в
благородних переконаннях і думках

В. Сухомлинський.

Не можна переступати ту грань,
За якою кінчається владарювання
Розуму над нашими вчинками...

В. Сухомлинський.

За огородами розкинувся баштан. Легенький вітерець грайливо погойдує густе зелене плетиво огудиння, з якого посміхається яскраво-жовтий цвіт. А над ним дружно гудуть бджоли-трудівниці.

Поглядаємо на баштан. Ось уже і перша зав'язь — маленькі-маленькі кавуни. І дід у курені з'явився — сторож. Кавуни ростуть швидко, мов з води йдуть. Вже виглядають з огуду: великі смугасті, напоєні сонцем, збризнуті срібною ранковою росою. Кавуни так і ваблять до себе!

Отож ходимо з братом стежкою понад баштаном сюди-туди. А кавуна захотілось ... Ось такі дорідні лежать, прямо на стежку викотились. Таке охоплює бажання зірвати кавун. Але ж той дід, сторож, все снує і снує та скоса поглядає на нас. Врешті сів біля куреня на маленькому, потрісканому від дощу і сонця ослінчику. На перевернутий на бік дерев'яний ящик, поставив кошик з їдою. Потім дістав з кишені складений темно-червоний, перламутровий

ножик, розкрив його і почав поважно нарізати хліб і сало. Снідає. І вдає, що не помічає нас. Тож зірвати б кавун та й бігом звідси! Але при цій думці в пам'яті відразу ж спливає повчання матері і батька, дідуся і бабусі: “Злодіювати — це великий гріх. А гріх — наповнений силою диявола, гріх опановує думками і серцем людини...”. Зникає бажання взяти кавун.

Наважившись, йдемо до діда:

— Здрастуйте, діду! — Приємного дня!

— І вам того ж, — добродушно відповідає дід, піднявши припружені сіро-блакитні очі, що хитро поблимують з-під густих чорних брів.

І тут дід встає, зриває здоровенний кавун, і, нарізавши товстими скибками, пригощає нас.

А кавун такий червоний соковитий солодкий, так і промениться цукровими кристаликами...

Наївшись досхочу, кажемо дідові: “Спасибі!”. А дід ще й додому передає величезний кавун, мовляв, це батькові і матері за добру науку. Отак ми зростали і виховувались на добрих вчинках; простих, мудрих батьківських істинах, пройнятих Божими законами, які завжди шануються в нашій родині.

Ганна Кацавець

Рідне село

В життя розкритій книзі Сторінок
безліч є, В які вписати мусиш
І ти життя своє...

Р. Братунь.

Любить свій край — це значить все
любити, учім його святе ім'я живе

В. Сосюра.

Сірою асфальтовою стрічкою в'ється поміж кварталами білих хат, огорожених зеленим штакетним забором, дорога, що веде в самісінький центр села. А колись тут була, ґрунтовка з глибокими вибоями і, бувало, як промчить сільська вантажівка, то курява так вихром і закрутить та й стоїть ще довго сірий шлейф. Та то було колись...

Тепер у селі багато що змінилося. Дороги асфальтовані; Будинок культури великий, яскраво розфарбований (з бібліотекою всередині); перукарня; торговий ряд: універмаг, продтовари, гос-

подарчі товари; бар з веселковими вогнями... Одним словом, що кому до вподоби.

А он управління сільського господарства — новий сучасний будинок у два поверхи. Напроти — алея. Раніше тут красувалися стрункі гостроверхі тополі, а зараз — пишаються таємничі, густо насажені ялини, серед яких причаївся загублений в часі, бронзовий пам'ятник світовому вождю пролетаріату — Леніну. Цією алеєю, за звичаєм і обов'язком, завжди ходили на сільський мітинг наші батьки. Найбільше вшановувались весняні свята — 1 Травня і День Перемоги. Вони були радісні й очікувані, особливо для дітей. До цих свят діти накопичували гроші, складаючи їх у копільку, зшити із найкращих поштових листівок, яка неодмінно була у кожній хаті.

Після мітингу — село наповнювалось музикою й піснями: гриміла улюбленими мелодіями клубна радіола, змагаючись із гучномовцем, на високому дерев'яному стовпі; відкривались виїзні магазини — автолавки, де товпились дорослі і діти за морозивом та ласощами, брожками й сирежками — і всяким таким, чого не було у своєму селі в магазинах. А яке ж смачне оте так очікуване морозиво! Ніколи не забути його смак... Зараз це вже історія. Але це — сторінка з книги життя, це — пам'ять безтурботного дитинства і гордої юності.

... Окрасою села стала церква, не давно збудована на місці колишньої зруйнованої святині. Радість яка! Адже тепер, як і колись, у сиву прабатьківську давнину, з радістю в душі і на обличчі, йдуть до церкви дорослі і діти — святково вдягнені, з кошиками, наповненими запашними пасками, різнокольоровими крашанками, ковбасою... і, зустрівшись один з одним, кажуть: “Христос Воскрес! — Воістину воскрес!”

Ганна Кацавець

Пшениця вродила

Хліб переважає все. Одне пшеничне зерно тяжче за гори золота

В. Земляк.

... Є велика радість нового хліба

М. Стельмах.

Вранішнє сонце сягає крапельок роси, що посрібнила зелений килим зі споришу й калачиків... Скрипнули ворота. Це батько

приїхав кіньми із сусідськими чоловіками — привезли з поля обмолот зерна. Мішків на гарбі багато. Пшениця вродила. Заносячи до комірчини перший мішок свіжообмолоченого зерна, батько примовляє: “З колоска — жменька, а з снопа — мірка”. Висипають зерно у засік. А зерно таке пахуче, дорідне і чисте-чисте... Набираю в руки зерна, притискую до себе... Як же пахне зерно..! Воно дарує і запах поля, і запах хліба — і так добре від тих пахошів. Вбираєш їх у себе, і відчуваєш велику любов до рідного краю, до життя.

Ганна Кацавець

Весна

Йде весна запашна,
Квітами-перлами закосичена

П. Тичина.

Весна! Весна. Яка блакить!
Садками ходить брунькоцвіт

П. Тичина.

Відкочувала кришталева зима у срібному козушку. Прийшла бархатиста весна і принесла свій чарівний ключ від царини тепла... На синьому небі котиться золоте сонце і щедро розсипає густе блискуче проміння. Воно пестить, зігріває землю, пробуджує її від довгого зимового сну. Іскряться, звиваються прозорими стрічками дзвінкоголосі струмочки. З далеких країв повернулися птахи і, вмовившись на тоненьких верхівках дерев, весело щебечуть, виспівують — оповіщають, що вже весна прийшла... На вербі, немов намисто, з'явилися котики. Берізка вдягла свої сережки і готує святкове вбрання. Ніби ліхтарики горять — квітують проліски, з'являється пухнаста сон-трава (кажуть, якщо покласти її під подушку, то що присниться, те й збудеться), незабаром замерехтять незрівнянно пахучі й ніжні конвалії. І зовсім скоро білим квітковим плетивом, як лебединим пухом, вкриються сади. Усі радо вітають весну!

Руслан Кацавець

Літо

Літо, літечко!... Як зелено, як світло

М. Стельмах.

Літній місяць пахне літом

Є. Гуцало.

І світить сонце оком загадковим

Л. Костенко.

Настало літо. Земля пишається різнобарв'ям шовкових трав, веселковим розмаїттям квітів. Ось маленька галявина, а скільки прекрасного тут! На зеленому килимі красуються білими пелюстками ромашки, майорять червоні маки, погойдуються на гінких стеблах гвоздики... Вдихаю їх пахощі і ніби чую оповідь про дивовижний світ — чарівний, ніжний, мелодійний, де квітів не рвуть і не топчуть. Перед ними схиляються.

Ганна Кацавець

ПРАВИЛА УКРАЇНСЬКОГО ПРАВОПИСУ

ВЖИВАННЯ АПОСТРОФА

Апостроф (‘) вживається для позначення на письмі роздільної вимови губних приголосних та **р** (**к** — у прізвищах та іменах) перед наступними **я, ю, є, ї**. Апостроф не входить до алфавіту і на розміщення слів у словниках не впливає.

Апостроф ставиться:

а) після **б, п, в, м, ф** та **р** перед **я, ю, є, ї**, наприклад: *дев'ять, п'ятнадцять, обов'язок, сім'я, м'ята*.

б) після **к** у прізвищах, власних назвах та похідних, утворених від імен типу *Лук'ян* наприклад: *Лук'янчук, Лук'яненко, Лук'янець, Лук'янівка* (частинка території у м. Києві), *Лук'янівська* (назва вулиці; станція метро), *Лук'янівський* (ринок);

в) після префіксів та першої частини складних слів, що закінчуються на твердий приголосний перед **я, ю, є, ї**, наприклад: *роз'яснити, з'ясувати, об'єднати, об'явити, трьох'ярусний, Мін'юст*.

Апостроф не ставиться:

а) після губних приголосних **б, п, в, м, ф**, коли перед ними стоїть інший приголосний (**крім р**), який належить до кореня слова: *святковий, святкування* (але: *верб'яний, торф'яний*). Якщо попередній приголосний належить до префікса, то апостроф ставиться: *розв'язано, підв'язано, зв'язок*;

б) після **р** у деяких словах: *рябий, рясний, буряковий*;

в) після префіксів із кінцевим приголосним перед наступним **ї, е, а, о, у**: *зорієнтувати, зекономити, безалкогольний*.

Аї ðäâè

1. Спишіть слова, поставте замість крапок, де потрібно, апостроф.

Кав...ярня, з...умовити, з...окрема, без...іменний, під...їхати, дерев...яний, солом...яний, відв...язати, невід...ємний, об...їзджати,

кам...яний, моркв...яний, п...еса, трав...яний, слов...янин, харків...янин.

2. Пригадайте і запишіть слова з апострофом, що вживаються у Вашій професійній лексиці, побудуйте з ними речення та прокоментуйте вживання апострофа.

З р а з о к: пред'явлено, об'єктивний, суб'єкт...
Установлення об'єктивної істини.

ПРАВОПИС ПРЕФІКСІВ

1. У префіксах **роз - , без-** завжди пишеться **з-**: *розглянуто, розкрито, розв'язано, розроблено, розраховано, безперечно, бездоганно, безпечно, безвиїзно, безпосередньо.*

2. Перед глухими **к, н, т, ф, х** завжди пишеться префікс **с-**: *спростовано, схвалено, стверджено, спричинено, сформовано, сформульовано, скопійовано, спробовано, сприйнято.*

3. Слід розрізняти префікси **при-, пре-, прі-**:

а) префікс **при-** вживається переважно у дієсловах із значенням наближення, приєднання, частковості дії, результату дії: *припинено, пристосовано, приведено, принесено, призначено, приєднано, приклеїно;*

б) префікс **пре-** пишеться в словах на означення найвищого ступеня ознаки: *премудрий, прекрасний, превеликий;* префікс **пре-** можна замінити словом *дуже*: *предавній — дуже давній; прехитрий — дуже хитрий; предобрий — дуже добрий;*

в) префікс **прі-** вживається лише в словах: *прізвище (прізвисько), прірва.*

4. Префікси **пред-, перед-, пере-** пишуться завжди через **е**: *представлено, пред'явлено, переконано, перенесено, передбачено, переведено, переглянуто, перероблено, передано.*

5. Префікси **від-, під-, між-** пишуться завжди через **і**: *підвищено, підтверджено, підкреслено, підшукано, підготовлено, підроблено, підведено, відказано, відведено, відмовлено, відтворено, відшкодовано, відкинуто, віддано, віднесено, міжгалузевий, міжнародний, міжнаціональний, міжобласний.*

6. Префікс **ви-** вживається при дієсловах, що вказують напрям дії зсередини, а також надає дієслову значення завершеності означуваної ним дії: *вивести, винести, вибути, виїхати; вичер-*

пано, виявлено, виголошено, винесено, виконано, вироблено, випи-
сано, вичитано.

Ãì ðààè

1. Допишіть потрібні префікси у словах та побудуйте з ними словосполучення і речення.

...сяжні, ...слідування, ...пливають, ...вілейновий, ...користатися,
...правдання, ...значення, ...шукана, о...зброюючий, ...знавати,
...постереження, ...сприяння, ...хвильований, ...єднати, (...) (...) чинити,
...каєння, ...крити, ...слівя, ...прямована, ...звинувачення, ...значений,
...несення, ...ставляється, ...поділяє, ...вчають, ...носить, ...чула,
...свідомість, ...догання, ...бувалося, ...явлено, ...глянути, ...бачення,
...вірено, ...твердження, ...черпний, ...конливий, ...приймання, ...правжні,
...мітивний, ...дійснено, ...кінцевий, ...простувати, ...класти, ...глядатися,
...роздільно, ...зирливо, ...думати, ...дивитися, ...заперечно, ...переш-
кодно, ...повсюдження.

2. Прочитайте текст. Прокоментуйте вживання префіксів.

Судовий ритор, у відповідності зі своєю процесуальною позицією, аналізує й дає оцінку зібраним доказам, формулює свої висновки і об-
ґрунтовує їх тими даними, які були здобуті в процесі розслідування і
судового розгляду справи. Старанно і ретельно необхідно проаналізу-
вати не лише ті докази, які підтверджують позицію виступаючого, але й
дані, які не узгоджуються з нею. Цим самим забезпечується всебічність,
повнота і об'єктивність дослідження. Висновки, зроблені судовими ри-
торами, стають переконливими й обґрунтованими, а якраз цього і че-
кають від них судді та інші учасники судового процесу.

ЗВЕРТАННЯ

З в е р т а н н я — це слово чи словосполучення в реченні, що
називає особу чи групу осіб (або персоніфіковані предмети), до
яких адресовано мовлення.

Звертання може стояти на початку, в середині і в кінці рече-
ння. Наприклад: **Вельмишановні судді!** Мені здається достовір-
ною та характеристика, яка дана підзахисному в промові проку-
рора. Дозвольте, **панове судді**, сказати кілька слів про моральне
обличчя підзахисного, без цього не можна вирішити справу. Він
не наполягав це зробити, **шановні судді**.

У реченні може бути кілька звертань. Наприклад: **Пане голо-
вуючий! Панове судді!** Ми підбиваємо підсумки судового слідст-

ва. Пaне голово! Пaнове! Я уважно слухав промову прокурора і ловив себе на думці: яка велика могутність слова!

Звертання властиві різним стилям мовлення: офіційно-діловому, розмовно-побутовому, художньому, епістолярному.

В офіційно-діловому мовленні звертання найчастіше вживається в офіційному листуванні, в усному мовленні — в промовах, бесідах, дебатах: *пане, пані, панове, шановний, вельмишановний, іноді — колего*.

Звертання найчастіше виражається кличним відмінком іменника. (Кличний відмінок означає особу, до якої звертаємось: *пане, колего, дівчино*).

Особовим займенником у сучасній літературній мові звертання ніколи не виражається.

 Çàï àì 'yðàèì î: особовий займенник *Ви* (*Вас, Вам, Вашого*) вживається для виявлення ввічливості і пишеться з великої літери. А дієслова та прикметники при займеннику *Ви* вживаються у множині (*Ви відповідали нам, а не: Ви відповідав чи відповідала*).

ПРАВОПИС ЗАКІНЧЕНЬ У ЗВЕРТАННЯХ

У звертаннях, що складаються з двох власних імен (імені та по батькові), обидва слова мають закінчення кличного відмінка: *Іване Миколайовичу, Сергію Івановичу, Богдане Олеговичу, Маріє Семенівно, Анжеліко Вікторівно*.

У звертаннях, що складаються з двох загальних назв в однині, кличний відмінок мають обидва слова: *пане прокуроре, пане президенте, пані адвокате*.

У звертаннях, що складаються із загальної назви та прізвища, кличний відмінок має лише загальна назва. Прізвище виступає тут у формі називного відмінка: *пане Трьомсин, пані Трьомсин, пане Шевченко, пані Шевченко*.

У звертаннях, що складаються із загальної назви і власного імені, кличний відмінок має як загальне слово, так і власне ім'я: *колего Андрію, брате Іване, друже Максиме*.

Âì ðàâè

1. Підберіть прізвища зі списку академічної групи чи прізвища знайомих (колеґ) і запишіть їх у формі звертання, що складається із

загальної назви та прізвища. Слугуйте відповідними формами (добродію, пане, колего та ін.). Поясніть правопис.

2. Запишіть у формі звертання імена та по батькові (на свій вибір). Прокоментуйте правопис закінчень.

ІМЕНА ПО БАТЬКОВІ

При творенні чоловічих імен по батькові вживаються суфікси **-ович**, **-йович**. Наприклад: *Сергійович*, *Іванович*, *Ігорович*, *Юрійович*, *Максимович*, *Євгенович*, *Богданович*, *Андрійович*, *Васильович*, *Борисович*.

При творенні жіночих імен по батькові вживається суфікс **-івн(а)**, після голосних **-ївн(а)**. Наприклад: *Іванівна*, *Денисівна*, *Ярославівна*, *Артемівна*, *Владиславівна*, *Василівна*, *Бориславівна*, *Романівна*, *Олександрівна*, *Сергіївна*.

Деякі з імен по батькові випадають з цих загальних правил, їх слід пам'ятати:

Григорій — *Григорович*, *Григорівна*

Сива — *Савич (-ович)*, *Савівна*

Ілля — *Ілліч*, *Іллівна*

Микита — *Микитович*, *Микитівна*

Яків — *Якович (-левич)*, *Яківна (-лівна)*

Луки — *Лукич*, *Луківна*

У родовому відмінку жіночі імена по батькові мають лише закінчення **-івн(и)**, **-ївн(и)**, у давальному **івн(і)**, **-ївн(і)**.

Наприклад:

Р. в. *Кіри Доброславівни* (неправильно: *Доброславівної*)

Д. в. *Кіри Доброславівнії* (неправильно: *Доброславівній*)

СКЛАДНІ ВИПАДКИ ВІДМІНЮВАННЯ ПРИЗВИЩ

У сучасній українській мові нормативними слід вважати обидва варіанти відмінювання чоловічих і жіночих прізвищ. Наприклад:

Жіночі прізвища

Н. *Людмила Макарова*

Р. *Людмили Макарової*

Чоловічі прізвища

Руслан Макаров

Руслана Макарова

Д. Людмилі Макаровій	Руслану (-ові) Макарову
З. Людмилу Макарову	Руслана Макарова
О. Людмилою Макаровою	Русланом Макаровим
М. при Людмилі Макаровій	при Руслану (-ові) Макарову
К л.в. Людмило Макарова	Руслане Макаров

Аналогічно відмінюються і прізвища на **-ишин**: *Бондаришин, Дмитришин, Ковалишин, Іванишин, Федоришин* та ін. Але слід мати на увазі, що форма жіночих прізвищ цього типу може бути невідмінюваною. Таке написання теж вважається нормативним.

Усі чоловічі прізвища на приголосний відмінюються за зразком:

Н. Микола Білоус	Анатолій Кузьмич
Р. Миколи Білоуса	Анатолія Кучьмича
Д. Миколі Білоусу	Анатолію Кузьмичу
З. Миколу Білоуса	Анатолія Кузьмича
О. Миколою Білоусом	Анатолієм Кузьмичем
М. при Миколі Білоусу	Анатолію Кузьмичу
К л.в. Миколо Білоус	Анатоліє Кузьмич

До складних випадків відмінювання належать чоловічі прізвища типу: *Іваньо, Руньо, Пильо, Барзьо, Маньо* та ін. Наприклад: *Пильо*. — *Пиля, Пильові (Пилю), Пиля, Пилем, при Пилеві (Пилю, Пилі)*.

Жіночі прізвища на **-о, -й** та приголосний в українській мові перебувають поза відмінами. Наприклад: *Бурдо Анастасія, Мандро Ліля, Тягнирядно Надія; Гордій Галина, Тугай Лідія, Соловей Інна, Трьомсин Ганна, Телеш Жанна, Шевчук Світлана, Рець Марія, Кришталь Софія, Данилець Олександра*.

Не відмінюються й жіночі українські прізвища, що закінчуються на **-ко, -ло**. Наприклад: *Бондаренко Неля, Коваленко Олеся, Боженко Валентина, Федоренко Таміла, Юценко Соломія, Усенко Ліза, Власенко Вікторія, Гуцало Валерія, Гримайло Марина, Нечитайло Діана*.

Завжди незмінними є жіночі прізвища, утворені від назв народів. Наприклад: *Русин, Турчин, Сербин, Угрин* тощо.

Окрему групу прізвищ в українській мові становлять прізвища “спільного роду”. Це українські прізвища на-а типу: *Білобаба. Лагода. Воевода, Діброва, Сіромаха, Дубинка, Лобода*. Рід таких прізвищ визначається синтаксично, залежно від того, особі якої статі (чоловічої чи жіночої) даються ці прізвища. Наприклад: *Володимир Лагода й Лінда Лагода*.

Її ðààè

1. Від поданих імен утворіть чоловічі та жіночі імена по-батькові.

Анатолій, Анатоль, Волеслав, Броніслав, Віктор, Віталій, Георгій, Григорій, Давид, Дем'ян, Данило, Денис, Євген, Євгеній, Костянтин, Лев, Леонід, Любомир, Максим, Марко, Матвій, Мирослав, Мусій, Никанор, Никофор, Олекса, Олексій, Радислав, Ростислав, Сава, Святослав, Станіслав, Тимофій, Тихін, Улас, Устим, Юрій, Ярема, Ярослав.

2. Провідмініайте подані прізвища у формах: жіночого роду і чоловічого роду.

Поясніть їх правопис.

Дмитренко, Кузнецов, Осьмачка, Плужник, Левада, Кучер, Федорів, Шевело, Номис, Бічужа, Загашта, Воропай, Бормістер, Вознюк, Румин, Миля, Перепелиця, Красьо, Кострига, Мамалига, Медовін, Сизий, Драй, Сисаревич, Цезарик, Венес, Купридо, Грифець, Шмель, Кіріян, Забара, Еппле, Табагари, Ряшин, Сєдих, Прилипка, Вартали, Гавриш, Корж, Кочубей, Мінь, Недич, Хромих, Жевчик.

ПРАВОПИС ГЕОГРАФІЧНИХ НАЗВ У ДІЛОВИХ ПАПЕРАХ

У ділових паперах географічні назви вживаються відповідно до українського правопису.

Географічні назви, що складаються з двох чи трьох слів, пишуться з великої літери, а їх родові позначення — з малої. Наприклад: *Хаджибейський лиман, Весела слобода, Велике Ведмеже озеро.*

Якщо ж у таких географічних назвах означувані слова не сприймаються як родові позначення, то вони теж пишуться з великої літери. Наприклад: *Ярославів Вал, Велика Балка, Нові Санжари, Великі Сорочинці.*

У назвах українських міст важливо розрізняти вживання елементів (-**поль**, -**піль**). Перше використовується у словах грецького походження (грецьке polis “місто”): *Севастополь, Сімферополь, Мелітополь, Маріуполь, Нікополь*; друге — (з українського “поле”): *Бориспіль, Тернопіль.*

При складанні ділових паперів не слід забувати, що географічні назви з іменниковими закінченнями — українські, російські

та інших країн, а також деякі іншомовні — відмінюються як звичайні іменники I, II, III відміни. Наприклад:

I відміна: *Одеса — Одеси, Одесою, в Одесі;*
Полтава — Полтави, Полтавою, в Полтаві;
Прага — Праги, Прагою, у Празі;

II відміна: *Київ — Києва, Києвом, у Києві;*
Львів — Львова, Львовом, у Львові.

III відміна: *Керч — Керчі, Керчю, у Керчі.*

Географічні назви, що складаються з прикметника та іменника чи навпаки, іменника та прикметника, відмінюються в обох частинах.

Наприклад: *Кривий Ріг — Кривого Рогу; Кам'янець-Подільський — Кам'яця-Подільського, Кам'яцеві-Подільському.*

Географічні назви, що складаються з двох іменників або іменника і присвійного прикметника, відмінюються лише в другій частині.

Наприклад: *Івано-Франківськ — Івано-Франківська, в Івано-Франківську.* Але: *Конча-Заспа — Кончі-Заспи, у Кончі-Заспі;*
Пуця-Водиця — Пуці-Водиці, у Пуці-Водиці.

Âì ðààè

1. Пригадайте і запишіть географічні назви, що складаються з прикметника та іменника; з двох іменників. Побудуйте з ними речення. Прокоментуйте їх правопис.

2. Провідмініайте географічні назви та поясніть їх правопис.

Полтава, Черкаси, Чигирин, Іркліів, Канів, Житомир, Вінниця, Переяслав-Хмельницький, Бориспіль, Макарів, Пирогово, Опішня, Тимченки; Дніпро, Десна, Тетерів.

ЧАСТИНИ МОВИ

Ч а с т и н и м о в и — це слова, що характеризуються спільними лексичними ознаками, властивими їм граматичними категоріями, синтаксичними функціями та засобами словотвору. Наприклад: іменникам притаманне лексичне значення загальної предметності (*закон, право, влада*); прикметникам — ознаки (*справедливий, відповідальний, високий*); числівникам — кількості (*п'ять, сім*); займенникам — наближення до імені (*я, ви*); діє-

словам — дії, процесу, стану (*вивчати, шукати, їхати*); прислівникам — ознаки цієї дії чи процесу (*добре, гарно, піднесено*).

Частини мови за основним значенням і граматичними формами поділяються на самостійні та службові. Слова, які мають лексичне і граматичне значення, виступають членами речення й утворюють речення, а також називають предмети, поняття, прикмети, якість, кількість, порядок дії й стан предмета — називаються **п о в н о з н а ч н и м и** (самостійними).

Слова, які не мають лексичного значення і виконують у мові допоміжну роль (виражають різні відношення між повнозначними словами), з'єднують слова та речення, надають їм певних відтінків значень — називаються **н е п о в н о з н а ч н и м и** (службовими). Службові частини мови не є членами речення.

Повнозначні частини мови: Неповнозначні частини мови:

1. Іменник	1. Прийменник
2. Прикметник	2. Сполучник
3. Числівник	3. Частка
4. Займенник	
5. Прислівник	
6. Дієслово (включаючи дієприкметник та дієприслівник).	

 Çàï àì 'ùḍàéí î : окрему мовну групу слів утворюють вигуки та звуконаслідування.

В и г у к и — незмінні слова, що слугують для безпосереднього вияву почуттів, емоцій, різних волевиявлень людини, не називаючи їх. Наприклад: *О, це вже конкретні обставини справи. Ой і багатослівний же цей прокурор!*

Вигуки, які супроводжують речення, зберігають свою самостійність, відокремлюються паузою та мають відносно закінчену окличну інтонацію.

З в у к о н а с л і д у в а л ь н і с л о в а — позбавлені номінативної функції, не виражають емоцій. Вони передають звуки тварин, відтворюють звучання різних предметів (наприклад, автомобіля, літака).

ІМЕННИК

І м е н н и к — частина мови, яка означає предмет або явище, що сприймається як предмет, і відповідає на питання **хто? що?**

Наприклад: *Основні правила, яких повинні дотримуватись під час судових дебатів учасники процесу, — ввічливість, коректність, культура.*

За своїми смисловим значенням і граматичними властивостями іменники поділяються на дві групи: загальній власній.

Іменники на позначення узагальнених назв однорідних предметів, явищ, понять називаються загальними. Їх у мові переважна більшість: *людина, слідчий, експерт, громадянин; юстиція, алібі, санкція; сила, праця, краса, сміх; небо, сонце.*

Іменники на позначення назв окремих осіб та одиничних предметів, явищ (прізвища, імена, географічні назви, назви установ, книг, журналів, газет тощо) — називаються власними.

Вони становлять меншу групу: *Руслан, Іван, Ганна; Трьомсин, Кацавець; Броварки (село), Глобино (селище), Київ, Кременчук; Україна; Трубіж, Сула; Промінвестбанк (установа), “Княгиня” (книга).*

Іменники на позначення назв живих істот і неживих предметів розрізняють за допомогою питань (для назв живих істот — хто?, для неживих предметів — що?).

Наприклад: **хто?** — *абітурієнт, студент, магістр, мешканець; ластівка, лелека, журавель.* До цієї ж групи належать і міфологічні назви, вжиті у переносному значенні на означення людини (*Зевс, Венера, Діона*); **що?** — *хліб, автомобіль, будинок, книжка, комп’ютер, мантія, диплом.* До назв неживих предметів належать іменники на позначення понять природи (*вишня, черемха, пшениця, хміль, жито*).

ЧИСЛО ІМЕННИКІВ

Іменники мають однину і множину.

О д н и н а — це позначення одного предмета або того, що сприймається як одне ціле: *ідея, прокуратура, підручник.*

М н о ж и н а — це позначення сукупності предметів: *документи, листи, папери.*

Більшість іменників мають дві форми: *студент — студенти, юрист — юристи, адвокат — адвокати.*

Але ряд іменників має тільки однину або множину.

О д н и н а (**збірні**: *студентство, козацтво, селянство, спілка, рідня*; **речовинні**: *картоплиння, олія, сіно*; **абстрактні**: *висота, багатство, свідомість*; **власні**: *Київ, Пирятин, Одеса*).

М н о ж и н н а (**назви парних предметів**: *сани, ворота*; **речовинні**: *дріжджі, духи*; **назви дій, станів, почуттів**: *радощі, веселощі*; **назви періодів часу, ігор**: *канікули, шахи*; **власні**: *Броварки, Черкаси, Лубни*).

 Çàï àì 'yðàèì î: збірні іменники (вони позначають сукупність однакових чи подібних предметів, які сприймаються як одне ціле) вживаються тільки в однині, а також не сполучаються з кількісними числівниками, якщо означають предмети, котрі не піддаються лічбі, наприклад: *картоплиння, бадилля, городина*.

Ãï ðààè

1. Пригадайте і запишіть іменники з юридичної лексики, що вживаються тільки в однині і тільки в множині. Складіть з ними речення.

2. Прочитайте текст. Знайдіть і випишіть іменники.

На початку 20-х років ХХ ст. проблема професійної юридичної освіти в Україні вирішувалася в межах інститутів народного господарства, створених у Києві, Харкові, Одесі. З середини 30-х років в Україні повернулися до університетської форми освіти. Відкрилися державні університети у Києві, Харкові, Дніпропетровську й Одесі. 1939-го року до системи вищої юридичної освіти України увійшов юридичний факультет Львівського державного університету. У 60-х роках склалися чотири центри юридичної освіти України — у Києві, Харкові, Одесі та Львові. Нині значно розширюється мережа юридичних навчальних закладів як державного, так і недержавного типу. Це зумовлено зростаючою потребою у кваліфікованих юридичних кадрах (*Юрид. довідник*).

ВІДМІНКИ ІМЕННИКІВ

В українській мові є сім відмінків, кожен з яких відповідає на конкретне питання, має своє значення і форму його вираження.

Н а з и в н и й відмінок — **хто? що?** (*захисник подає, прокурор відкриває, закон вимагає*).

Р о д о в и й відмінок — **кого? чого?** (*промова адвоката, підпис юриста, учасник процесу*).

Д а в а л ь н и й відмінок — **кому? чому?** (*спасибі представнику, надати позивачу, назустріч слідству*).

З н а х і д н и й відмінок — **кого? що?** (*обґрунтовую думку, готую виступ, складаю акт*).

О р у д н и й відмінок — **ким? чим?** (*володіти мовою, передбачений законом, доведений слідством*).

М і с ц е в и й відмінок — **на кому? на чому?** (*в адвокатській колегії, у висвітленні обставин, на судовому слідстві*).

К л и ч н и й відмінок — означає особу, до якої звертаємось: (*пане, добродію, адвокате*).

ВІДМІНЮВАННЯ ІМЕННИКІВ

За належністю до роду та за характером відмінкових закінчень розрізняють чотири відміни іменників.

До **I відміни** належать іменники жіночого, чоловічого та спільного роду із закінченнями **-а, -я**: *суддя, колегія, комісія, голова, умова, особа, ідея, версія; Микола, Тетяна, Марія*.

До **II відміни** належать іменники чоловічого роду з нульовим закінченням: *закон, вердикт, варіант, процес, захист, факт, висновок, наслідок, свідок, адвокат; дядько, батько; Шевченко, Дніпро*.

До цієї відміни належать також іменники середнього роду, які в називному відмінку мають закінчення **-о, -е, -я**: *життя, міркування, захоплення, місто, село*.

До **III відміни** належать іменники жіночого роду з нульовим закінченням у називному відмінку однини та іменник **мати**: *радість, вість, мить, галузь, річ, зустріч, Умань, Рось*.

До **IV відміни** належать іменники середнього роду, що мають закінчення **-а, (-я)** і при відмінюванні приймають суфікси **-ат-, (-ят-), -ен-**: *ім'я — імені, хлоп'я — хлоп'яти, дитя — дитяти*.

Іменники **I** та **II** відміни поділяються на три групи — т в е р д у, м'як у, м і ш а н у:

До т в е р д о ї групи належать іменники **I** та **II** відміни з основою на твердий приголосний: *відмова, обставина, справа, перевага, доказ, напрям, спосіб, виклад, розгляд*.

До м'як о ї групи належать іменники **I** та **II** відміни з основою на м'який приголосний: *юриспруденція, юрисдикція, кваліфікація, уміння, почуття, завдання, день, край*.

До м і ш а н о ї групи належать іменники **I** та **II** відміни з основою на шиплячий приголосний: *позивач, обвинувач, звинувач, мережа, площа, межа, ведуча*.

Іменники III та IV відміни на групи не поділяються.
Зразки відмінювання іменників:

Відмінювання іменників I відміни

Тверда група	М'яка група	Мішана група	
		Однина	
Н.	<i>справа</i>	<i>ідея</i>	<i>мережа</i>
Р.	<i>справи</i>	<i>ідеї</i>	<i>мережі</i>
Д.	<i>справі</i>	<i>ідеї</i>	<i>мережі</i>
З.	<i>справу</i>	<i>ідею</i>	<i>мережу</i>
О.	<i>справою</i>	<i>ідеєю</i>	<i>мережею</i>
М.	<i>(у)справі</i>	<i>(на)ідеї</i>	<i>в мережі</i>
Кл.ф.	<i>справо</i>	<i>ідеє</i>	<i>мереже</i>
		Множина	
Н.	<i>справи</i>	<i>ідеї</i>	<i>мережі</i>
Р.	<i>справ</i>	<i>ідей</i>	<i>мереж</i>
Д.	<i>справам ідеям</i>	<i>мережам</i>	
З.	<i>справи</i>	<i>ідеї</i>	<i>мережі</i>
О.	<i>справами</i>	<i>ідеями</i>	<i>мережами</i>
М.	<i>(у)справах</i>	<i>(на)ідеях</i>	<i>в мережах</i>
Кл.ф.	<i>справи</i>	<i>ідеї</i>	<i>мережі</i>

Відмінювання іменників II відміни

Тверда група	М'яка група	Мішана група	
		Однина	
Н.	<i>закон, право</i>	<i>завдання, край</i>	<i>позивач, становище</i>
Р.	<i>закону, права</i>	<i>завдання, краю</i>	<i>позивача, становища</i>
Д.	<i>закону, праву</i>	<i>завданню, краю(-єві)</i>	<i>позивачеві, становищу</i>
З.	<i>закон, право</i>	<i>завдання, край</i>	<i>позивача, становище</i>
О.	<i>законом, правом</i>	<i>завданням, краєм</i>	<i>позивачем, становищем</i>
М.	<i>(у) законі, (у) праві</i>	<i>(на) завданні, (на) краю(-єві)</i>	<i>(на) позивачеві (-у) (на) становищі</i>
Кл.ф.	<i>законе, право</i>	<i>завдання, краю</i>	<i>позивачу, становище</i>
		Множина	
Н.	<i>закони, права</i>	<i>завдання, краї</i>	<i>позивачі, становища</i>
Р.	<i>законів, прав</i>	<i>завдань, країв</i>	<i>позивачів, становища</i>
Д.	<i>законам, правам</i>	<i>завданням, краям</i>	<i>позивачам, становищам</i>
З.	<i>закони, права</i>	<i>завдання, краї</i>	<i>позивачів, становища</i>
О.	<i>законами, правами</i>	<i>завданнями, краями</i>	<i>позивачами, становищами</i>
М.	<i>(на) законах, правах</i>	<i>(на) завданнях, краях</i>	<i>(на) позивачах, становищах</i>
Кл. ф.	<i>закони, права</i>	<i>завдання, краї</i>	<i>позивачі, становища</i>

Відмінювання іменників

III відміни

Однина

Н.	<i>річ, мить, радість</i>
Р.	<i>речі, миті, радості</i>
Д.	<i>речі, миті, радості</i>
З.	<i>річ, мить, радість</i>
О.	<i>річчю, миттю, радістю</i>
М.	<i>(на) речі, миті, радості</i>
Кл. ф.	<i>рече, мите, радосте</i>

Множина

<i>речі, миті, радості</i>
<i>речей, митей, радостей</i>
<i>речам, митям, радостям</i>
<i>речі, миті, радості</i>
<i>речами, митями, радостями</i>
<i>(на) речах, митях, радостях</i>
<i>речі, миті, радості</i>

Відмінювання іменників

IV відміни

Однина

Н.	<i>ім'я, теля</i>
Р.	<i>імені, теляти</i>
Д.	<i>імені, теляті</i>
З.	<i>ім'я, теля</i>
О.	<i>іменем (ім'ям), телям</i>
М.	<i>(на) імені, теляті</i>
Кл. ф.	<i>ім'я, теля</i>

Множина

<i>імена, телята</i>
<i>імен, телят</i>
<i>іменам, телятам</i>
<i>імена, телят</i>
<i>іменами, телятами</i>
<i>(на) іменах, телятах</i>
<i>імена, телята</i>

Аї ðààè

1. Провідмініайте подані слова і складіть з ними (на вибір) речення, в яких вибрані Вами слова вживалися б у родовому та орудному відмінках.

Прокурор, припис, об'єкт, шлюб, позивач, спонсор, територія, протокол, квартал, папір, ваучер, фініш, клієнт, арбітр, браслет, замовник, лекція, семінар.

2. Прочитайте текст. Знайдіть іменники і прокоментуйте, в яких відмінках вони вжиті.

У 1864 році в Російській імперії, до складу якої входила Україна, була проведена судова реформа, яка запровадила суд присяжних, відділила суд від адміністрації, закріпила виборність суддів, змагальність кримінального процесу. Була створена адвокатура. Між звинуваченням і захистом проходили публічні змагання, які викликали інтерес слухачів. Судові промови часто висвітлювалися в пресі. Все це сприяло швидкому розвитку й удосконаленню судової риторики.

З'являється ціле сузір'я талантів, серед яких і зірки з України: Сергій Андрієвський, Микола Карабчевський, Микола Холева. До цього сузір'я можна віднести й Анатолія Коні, мати якого була українка з Полтавської губернії, а сам він з 1867 по 1870 рр. працював товаришем прокурора спочатку Сумського, а потім Харківського окружного суду.

ПРАВОПИС ЗАКІНЧЕНЬ РОДОВОГО ВІДМІНКА ОДНИНИ ІМЕННИКІВ ІІ ВІДМІНИ

У сучасній українській мові чіткого розмежування щодо вживання закінчень **-а, -у, -я, -ю** немає. Однак існує певна закономірність у їх використанні. Так, у родовому відмінку однини іменники ІІ відміни мають закінчення **-а, -у** (у м'якій групі — **-я, -ю**). При визначенні закінчення беруть до уваги семантико-морфологічні та акцентологічні (наголос) ознаки іменника. Наприклад: *папір* — *папера* (документ) — *паперу* (матеріал); *акт* — *акта* (документ) — *акту* (дія).

1. Закінчення **-а, -я** мають іменники чоловічого роду, що означають:

— загальні і власні назви людей та населених пунктів: *заступника, адвоката, підприємця, промовця, Івана, Руслана, Львова, Києва, Харкова, Ужгорода, Луцька, Тернополя, Севастополя*;

— інші географічні (власні) назви з наголосом на кінцевому складі у родовому відмінку та з суфіксами **-ов, -ев, -єв, -ськ**: *Дніпра, Ірпеня, Здвижа, Дніпропетровська, Миколаєва, Демидова, Макарова*;

— назви речей, предметів: *комп'ютера, стола, автомобіля, документа, векселя*;

— назви мір, простору, довжини, ваги, часу: *метра, грама, гектара, сантиметра, місяця, тижня* (але *року, віку*);

— назви окремих днів тижня: *понеділка, четверга*; місяців: *січня, березня, листопада* (*листопаду* — з іншими значенням);

— назви будівель, приміщень, споруд: *коридора, паркана, сарая, погреб* (але *льоху*);

Примітка: Деякі назви цієї групи вживаються лише із закінченням **-у**: *поверху, палацу, залу, складу, порту, каналу, магазину, вокзалу, метрополітену* та ін.

— наукові й технічні терміни іншомовного походження, що означають одиничні поняття: *квадрата, діаметра, атома, сектора, реферата*;

— українські терміни, коли вони утворені за допомогою суфіксів: *відмінка, іменника, прикметника, ступення, рівня* (але *складу, способу, роду, виду, стану* і в загальному, і в термінологічному значеннях).

2. Закінчення **-у, -ю** мають іменники чоловічого роду, що означають:

— збірні поняття: *пленуму, конгресу, парламенту, ансамблю* (але *вишняка, березняка, чагарника* — з наголосом на кінцевому складі);

— речовину, масу, матеріал: *меду, спирту, цукру, чаю, шовку, граніту, металу, асфальту, лісу, алмазу*;

— різні почуття, відчуття: *гумору, сміху*;

— назви установ, закладів, організацій: *університету, інституту, фонду, комітету*;

— назви процесів, станів, властивостей, ознак: *відпочинку, польоту, успіху, побуту, характеру*;

— явища природи: *дощу, вітру, морозу*;

— місце, простір тощо: *степу, яру, лугу, майдану, вигону, краю* (але *хутора, берега*);

— назви річок, озер, гір, островів, півостровів, країн, міст тощо: *Херсону, Криму, Нілу, Дунаю, Алтаю*; але іменники з наголосом на останньому складі мають закінчення **-а, -я**: *Дністра, Трубежа, Остра, Дінця*.

Ãì ðààè

1. Подані іменники поставте у родовому відмінку однини, поясніть їх правопис.

Юрист, генерал, свідок, суд, висновок, закон, район, квартал, власник, ректор, термін, відповідач, строк, покупець, шлях, позов, керівник, центр, телефон, лист, процес, предмет, договір, ринок, вівторок, нотаріат, час, менеджер, режим, суб'єкт, фонд.

2. Подані власні географічні назви запишіть у родовому відмінку і побудуйте з ними речення.

Кременчук, Миргород, Пирятин, Світловодськ, Кіровоград, Житомир, Чернігів, Конотоп, Коростень, Ужгород, Хорол, Псьол, Ірпінь, Південний Буг.

ПРАВОПИС СКЛАДНИХ ІМЕННИКІВ

Складні іменники пишуться разом або через дефіс.

1. Р а з о м пишуться:

— іменники, утворені за допомогою сполучної голосної із двох чи кількох основ (одна з яких — дієслівного походження): *релігієзнавство, мовознавство, правознавство, правозастосування, літопис, світосприймання*;

— іменники, утворені поєднанням основ прикметника та іменника: *правопорядок, правоохорона, правовідносини, держадміністрація, райвідділ*;

— іменники, утворені за допомогою сполучної голосної від двох іменникових основ, синтаксично й семантично рівно-значних: *законопроект, лісостеп, залізобетон, металокера-міка, маслозавод*;

— іменники, утворені поєднанням дієслова в другій особі однини наказового способу з іменником: *горицвіт, переко-типоле*;

— іменники, утворені поєднанням числівникової основи з іменниковою: *третомник, двозначність, тридцятиріччя*;

— іменники з першою частиною **пів-**, **напів-**, **полу-**: *півро-ку, півхвилини, півповерху, напівсон*;

— іменники, пов'язані з інтернаціональною лексикою й термінологією, в яких другою складовою частиною є такі елементи: **-граф**, **-графія**, **-лог**, **-логія**, **-метр**: *деонтологія, кримінологія, палеографія, мікологія, лексикологія, косморитмологія*;

— іменники, утворені з трьох і більше іменникових основ: *автомоботозурток, веломотоспорт, ліспромгосп*.

2. Через дефіс пишуться:

— іменники, що означають близькі за змістом поняття: *хліб-сіль, сало-хрін, цибуля-часник*;

— іменники, що означають державні посади, військові звання: *прем'єр-міністр, прес-секретар, генерал-лейтенант* (а також слова, до складу яких входять іншомовні елементи **віце-**, **екс-**, **штаб-** (**штабс-**): *віце-президент, віце-прем'єр-міністр, віце-консул, віце-генерал, екс-прем'єр-міністр*;

— іменники, що означають складні одиниці виміру: *кіловат-година, грам-атом*;

— іменники, в яких перше слово підкреслює прикмету чи особливість предмета, що передається другим словом: *жарптиця, стоп-сигнал*;

— іменники (складні назви), що означають науковий ступінь, спеціальність, професію: *член-кореспондент, юрист-практик, студент-правник*;

— словосполучення, що означають назви рослин: *мати-й-мачуха, сон-трава*;

— іменники (складні географічні назви): *Переяслав-Хмельницький, Кам'янець-Подільський*;

— складні прізвища: *Драй-Хмара, Карпенко-Карий, Нечуй-Левицький*.

Ãĭ ðààè

1. Складіть речення з поданими словами.

Закон, законодавство, законодавець, право, правовик, правосуддя, правопорядок, правочинність, правоздатність, правовласність, правомірність, правомочність, правозастосування, правосвідомість.

2. Прочитайте текст. Виділіть іменники, прокоментуйте їх пропис.

Завдання захисника — розкрити внутрішній світ підсудного, його світогляд і світосприймання, зрозуміти його психологію, переживання і пояснити їх суддям. І коли захисник зможе це зробити, його промова стане яскравою, переконливою, а отже, вплине на всіх учасників судового розгляду.

Захисник зобов'язаний: зібрати і доповісти суду все, що говорить на користь підзахисного, що здатне полегшити його участь і що дозволить виявити обставини, сприятливі для підсудного.

“Закон вимагає, щоб поблажливість базувалася на обставинах справи. Але з усіх обставин справи, звичайно, найголовніша — сам підсудний”, — писав А. Коні.

ПРИКМЕТНИК

Прикметник — це частина мови, що виражає ознаку предмета і відповідає на питання **який? яка? яке? чий? чия? чие?**

Наприклад: *юридичний, правознавчий, законодавчий; правова, державна, поважна; законне, захисне, родинне.*

Ðĭ çðÿàè ĩ ðèèĭ àðĭ èè³à

За лексичним значенням та граматичними властивостями прикметники поділяються на три групи:

якісні — називають ознаки, властиві предмету більшою або меншою мірою: *чистий, чистіший, найчистіший; зручний, зручніший, найзручніший; здібний, здібніший, найздібніший;*

відносні — називають ознаки предмета за його відношенням до інших предметів, дій, обставин: *правові книжки, риторична скарбниця, теоретичний погляд, публічні виступи, філософські думки;*

присвійні — вказують на приналежність предмета людині (рідше тварині) і відповідають на питання **чий? чия? чие?:** *батьків особняк, материн автомобіль, братова фірма, пташине гніздо.*

Ї́ òòí áí³ ìî ð³áí úí í ú ì ðèèì àòí èè³à

Якісні прикметники мають два ступені порівняння: вищий і найвищий.

Вищий ступінь порівняння вказує, що ознака властива одній людині чи одному предмету більшою мірою, ніж іншим: *молодший, більший, кращий, мудріший, добріший*.

Вищий ступінь утворюється від основи чи кореня прикметника за допомогою суфіксів **-ш-**, **-іш-**: *дов-ш-ий, корот-ш-ий, ніжн-іш-ий*. При цьому в основі чи корені втрачаються суфікси **-к-**, **-ок-**, **-ек-** перед суфіксом **-ш-**: *глибокий — глибокий: далекий — дальший*. Перед суфіксом **-іш-** суфікси **-к-**, **-ок-**, **-ек-** зберігаються: *чіткий — чіткіший, стрункий — стрункіший*.

Найвищий ступінь порівняння вказує на найвищу міру вияву ознаки предмета й утворюється додаванням до вищого ступеня префікса **най-**: *найближчий, найдорожчий, найцінніший*. Форма найвищого ступеня може підсилюватися частками **як, що**, які з прикметниками пишуться разом: *якнайбільший, якнайкращий, щонайзручніший*.

Аналітичні форми вищого ступеня прикметників утворюються за допомогою слів **більш, менш** (*мени зручний, більш здібний*), найвищого — додаванням до форми звичайного ступеня слова **найбільш** (*найбільш приємний, найбільш виразний*). Вони характерні для ділового мовлення.

Прикметники вищого і найвищого ступенів відмінюються за родами, числами і відмінками.

Âí ðààè

1. Складіть по п'ять речень з якісними, відносними, присвійними прикметниками, типовими для вашої майбутньої професії.

2. Від поданих прикметників утворіть вищий і найвищий ступені порівняння.

Бездоганий, вправний, здібний, спритний, високий, доладний, докладний, чіткий, зручний, цінний, вигідний, чистий, визначний, приємний, відомий, глибокий, гучний, цінний, відповідальний, далекоглядний.

Ì î áí³³ èî ðí ðè³ ôî ðì è ì ðèèì àòí èè³à

В українській мові прикметники мають по в н у (відмінювану) і к о р о т к у (невідмінювану) форми.

Прикметники, які мають закінчення в усіх відмінках, називаються повними: *правознавчий, правознавчого, правознавчому... правознавчим* і т. д.

Прикметники, які не мають закінчень, називаються короткими: *красен, ясен, срібен, певен, потрібен, рад, повинен*.

Короткі форми прикметників вживаються здебільшого у фольклорі, поезії, у творах художньої літератури. Наприклад; *рад бачити, потрібен людям, кожен день, красен вересень, повен місяць*.

Оаабаа ³ і 'уеа адоі е і деєі аоі еє³а

В українській мові розрізняють дві групи прикметників: тверду і м'яку.

1. До твердої групи належать:

— прикметники, основа яких закінчується на твердий приголосний. У називному відмінку однини вони мають закінчення **-ий, -а, -е**: *юридичний, юридична, юридичне; процесуальний, процесуальні, процесуальне; мовний, мовна, мовне*;

— усі короткі форми прикметників з твердим приголосним у кінці основи: *зелен, срібен, красен*;

— присвійні прикметники з суфіксами **-ів (і́в), -ин (і́н)**: *материн, братів; Іванів, Сергіїв, Марійн, Ганнин*.

2. До м'якої групи належать:

— прикметники, основа яких закінчується на м'який приголосний. У називному відмінку однини вони мають закінчення **-ій, -я, -с**: *сусідній, сусідня, сусіднє; присутній, присутня, присутнє, обідній, обідня, обіднє, дружній, дружня, дружнє* *.

— прикметники, основа яких закінчується на **-н-** з попереднім приголосним: *будній, давній, достатній, всесвітній, древній, літній, могутній, майбутній, незабутній, ранній, передній, хатній, художній*;

— прикметники на **-шн- (-ій), -жн- (-ій)**, утворені від прислівників: *домашній, тутешній, вранішній, ближній, справжній*.

Аі даае

1. Запишіть 10 повних прикметників, утворіть від них короткі прикметники і складіть з ними речення.

* Паралельна форма *дружний* має інше значення: *дружний колектив*, але *дружній привіт*.

З р а з о к: Повинний — повинен.

Закон — повинен бути коротким.

Мовець повинен завжди пам'ятати про те, що слухачі можуть бути різні, тому слід заздалегідь подбати про атмосферу порозуміння.

2. Прочитайте текст. Виділіть прикметники, визначте, до яких груп вони належать.

Судочинство забезпечується апеляційним і касаційним оскарженням. Учасники процесу мають право на подання апеляції на рішення суду, протягом 15 днів з моменту винесення вироку, а якщо підсудний перебуває під вартою, то з моменту вручення йому копії вироку. Суд, який постановив вирок, протягом семи діб передає справу разом з поданою апеляцією і запереченнями на неї до апеляційного суду і визначає дату розгляду справи. Справа призначається до розгляду не пізніше трьох місяців з дня направлення її до апеляційного суду.

У випадках, коли при попередньому або апеляційному розгляді справи апеляційний суд визнав необхідним провести судове слідство, він може перенести розгляд справи не більше, як на 30 діб. (Із навчального посібника).

Відмінювання прикметників

Тверда група

	Однина		Множина	
	чоловічий рід	жіночий рід	середній рід	для всіх родів
Н.	<i>правовий</i>	<i>правова</i>	<i>правове</i>	<i>правові</i>
Р.	<i>правового</i>	<i>правової</i>	<i>правового</i>	<i>правових</i>
Д.	<i>правовому</i>	<i>правовій</i>	<i>правовому</i>	<i>правовим</i>
З.	Н. або Р.	<i>правову</i>	<i>правове</i>	Н. або Р.
О.	<i>правовим</i>	<i>правовою</i>	<i>правовим</i>	<i>правовими</i>
М.	<i>(на) правовому</i> <i>Правовім</i>	<i>правовій</i>	<i>правовому</i> <i>правовім</i>	<i>правових</i>

М'яка група

	Однина		Множина	
	чоловічий рід	жіночий рід	середній рід	для всіх родів
Н.	<i>освітній</i>	<i>освітня</i>	<i>освітнє</i>	<i>освітні</i>
Р.	<i>освітнього</i>	<i>освітньої</i>	<i>освітнього</i>	<i>освітніх</i>
Д.	<i>освітньому</i>	<i>освітній</i>	<i>освітньому</i>	<i>освітнім</i>
З.	Н. або Р.	<i>освітню</i>	<i>освітнє</i>	Н. або Р.
О.	<i>освітнім</i>	<i>освітнього</i>	<i>освітнім</i>	<i>освітніми</i>
М.	<i>(на) освітньому</i> <i>освітнім</i>	<i>освітній</i>	<i>освітньому</i> <i>освітнім</i>	<i>освітніх</i>

Ãì ðààà

1. Провідмініайте (на вибір) прикметники твердої і м'якої групи в усіх родах однини і в множині.

Апеляційний, процесуальний, правознавчий, дипломатичний, державний, нормативний, районний, галузевий, захисний, службовий, внутрішній, тутешній, вранішній, колишній, верхній, дружній, дружний.

ПРАВОПИС СКЛАДНИХ ПРИКМЕТНИКІВ

Прикметники, які утворилися складанням двох і трьох основ, називаються складними: *аграрно-правовий, цивільно-правовий, нормативно-правовий, земельно-кадастровий, адміністративно-юридичний, офіційно-діловий.*

Складні прикметники пишуться разом і через дефіс.

1. Р а з о м пишуться:

— прикметники, утворені сполученням основ прикметника й іменника: *загальнодержавний, зовнішньополітичний, внутрішньоринковий;*

— прикметники, утворені сполученням основ іменника і прикметника: *правоспроможний, кредитоспроможний, лісопромисловий, гідротехнічний;*

— прикметники, утворені сполученням основ прислівника і прикметника: *багатогалузевий, багатообіцяючий, високо-прибутковий, великопромисловий;*

— прикметники, утворені сполученням основ числівника й іменника: *десятивідсотковий, п'ятитонний, дев'ятиповерховий, стокілометровий;*

— прикметники, утворені сполученням основ іменника і дієслова: *природоохоронний, гірничодобувний, нафтопере-робний;*

— складні прикметники, що означають терміни, утворені з двох і більше неоднорідних прикметників: *староцерков-носло-в'янський, давньогрецький, геологознімальний.*

2. Через д е ф і с пишуться:

— складні прикметники, утворені від двох або трьох прикметникових основ: *міжнародно-правовий, земельно-сервітутний, економічно-правовий, суспільно-виробничий, англо-російсько-український, юридично-фінансово-економічний.*

— складні прикметники, що означають: а) якість з додатковим відтінком: *кисло-солодкий, гіркувато-терпкий, гіркувато-соло-*

ний; б) відтінки й поєднання кольорів: *жовтувато-червоний, жовто-блакитний, синьо-біло-зелений* (але *жовтогарячий* — один колір);

— складні прикметники, утворені сполученням прикметника та іменника, але з перестановкою елементів: *науково-правовий* (правова наука), *науково-юридичний* (юридична наука), *літературно-правовий* (правова література);

— складні прикметники, перша основа яких утворена від слів іншомовного походження і закінчується на **-ико**, **-іко**: *хіміко-технологічний, фізико-математичний*.

Âì ðààè

1. Пригадайте і запишіть якомога більше складних прикметників, що вживаються у правничій сфері та прокоментуйте їх правопис.

2. У поданих словосполученнях напишіть складні прикметники разом або через дефіс, поясніть правопис та складіть з цими словосполученнями речення.

Цивільно/правові угоди, загально/державна програма, гідро/технічні споруди, садово/парковий комплекс, геолого/розвідувальні роботи, агро/промисловий комплекс, водно/болотні угіддя, культурно/побутові заклади, земле/впорядні проекти, адміністративно/територіальні утворення, лісо/господарське виробництво, сільсько/господарські підприємства, юридично/економічні обґрунтування, внутрі/господарські об'єкти, лісо/степова територія, велико/промислові об'єднання, службово/технічні приміщення, природо/охоронні призначення, природно/сільсько/господарське районування земель, агро/біологічні вимоги.

ЧИСЛІВНИК

Ч и с л і в н и к и — це слова, що вказують на кількість предметів або їх порядок при лічбі і відповідають на питання **скільки? котрий?**

Наприклад: *Один* вдалих епітет інколи вартий цілої характеристики (П. Пороховщиків).

1. За значенням, структурно-граматичними властивостями та характером вживання числівники поділяють на два розряди: кількісні й порядкові.

К і л ь к і с н і — відповідають на питання **скільки?** (*один рік, сім засідань, п'ять рішень, три промови*).

Порядкові — відповідають на питання котрий за порядком? (*п'ятий рік, третій місяць, десятий за списком*).

Кількісні числівники позначають назви абстрактних чисел чи кількість предметів. Числівники, що означають кількість предметів, використовуються при іменниках. Якщо числівник виражає абстрактно-математичну кількість, то він використовується без означувального слова.

Кількісні числівники поділяються на чотири групи: власне кількісні, збірні, дробові та неозначено-кількісні.

2. За будовою кількісні числівники діляться на три групи: прості, складні, складені. Прості — однослівні: *один, п'ять, дев'ять, сто, тисяча*.

Складні — числівники, утворені з двох чисел, об'єднаних в одне слово: *чотирнадцять, тридцять, дев'яносто, двісті, дев'ятсот*. Складені — числівники, що складаються з двох і більше простих або складних, окремо взятих слів: *двадцять п'ять, триста п'ятдесят вісім, сто двадцять сім*.

Аї ðāâè

1. Запишіть словами по 10 числівників простих, складних, складених. Складіть з ними (на вибір) речення.

2. Складіть невеликий текст вашого професійного спрямування, використовуючи числівники.

ПОРЯДКОВІ ЧИСЛІВНИКИ

Порядкові числівники відмінюються за числами, родами, відмінками й узгоджуються з іменниками, тобто стоять в одному роді, числі й відмінку, що й іменник, до якого вони відносяться. Наприклад: *перший правник, перші правники; перший захисник, перша справа, перше засідання; перший юрист, першого юриста, першому юристу (-ові-), першого юриста, першим юристом, при першому юристу (-ові-)*.

Відмінюються порядкові числівники як прикметники твердої групи (крім числівника *третій*, який приймає закінчення прикметника м'якої групи).

Складні порядкові числівники, що закінчуються на **-тисячний, -мільйонний, -мільярдний**, пишемо одним словом; п'ятитисячний, трьохмільйонний, чотирихмільярдний.

Примітка. Складні порядкові числівники, що закінчуються на **-тисячний, -мільйонний, -мільярдний**, можуть мати понад два корені: *стотридцятисемитисячний, п'ятсотдвадцятисемимільйонний*.

У складених порядкових числівниках відмінюється тільки останнє слово: *сім тисяч дев'ятсот вісімдесят третій — третього — третьому* і т. д.

Порядкові числівники, що входять до різних фразеологічних зворотів, можуть мати експресивне забарвлення: *схожі одна на одну; п'яте колесо до воза; говорить п'яте через десяте*.

Специфічну групу числових фразеологізмів, до яких входять порядкові числівники, становлять календарні і часові позначення: *сьоме (сьомого) лютого; о десятій ранку; на десяту ранку; за п'ятнадцять хвилин чотирнадцята; дев'яності роки*.

Серед порядкових числівників виділяють числівник другий (**-а, -е, -і**). В українській мові вживається також займенник **другий**, у значенні “інший”.

Наприклад: *Другий день практиканти-правники вчать ся досліджувати докази*. (Тут **другий** — числівник). *Додаткове розслідування проведе хтось другий*. (Тут **другий** — займенник, вжитий у значенні “інший”).

Āī ðāâè

1. Утворіть порядкові числівники, складіть з ними (на вибір) п'ять речень.

3, 7, 16, 21, 54, 370, 691, 1035, 2005, 27 000, 250 000, 3 710 037.

2. Прочитайте текст. Випишіть числівники і визначте, до яких розрядів вони належать.

Юридичний факультет Київського національного університету імені Т. Г. Шевченка — один з провідних в Україні юридичних навчальних закладів. Функціонує з 1835 року. На денному та заочному відділеннях факультету навчається кілька тисяч студентів. Факультет має 9 кафедр: теорії та історії держави і права; конституційного та адміністративного права; прав людини; цивільного права; трудового права і права соціального захисту; господарського права; кримінального права; правосуддя і прокурорського нагляду; криміналістики. Підготовка фахівців здійснюється із таких спеціалізацій: конституційно-правової, цивільно-правової, фінансово-правової, господарсько-правової, кримінально-правової, прав людини, права соціального захисту, криміналістичної, теорії (філософії) права (*Юрид. довідник*).

ВІДМІНЮВАННЯ ЧИСЛІВНИКІВ

Числівники **один, одна, одне (одно)** в називному відмінку мають форми коротких прикметників. У середньому роді паралельно вживаються дві форми: **одне й одно**.

1. Числівники від **п'яти** до **десяти**, від **одинадцяти** до **двадцяти**, **тридцять**, **п'ятдесят**, **шістдесят**, **сімдесят**, **вісімдесят** відмінюються за таким зразком:

Н. дев'ять	чотирнацять
Р. дев'яти (дев'ятьох)	чотирнацяти (чотирнацятьох)
Д. дев'яти (дев'ятьом)	чотирнацяти(чотирнацятьом)
З. як Н. або Р.	як Н. або Р.
О. дев'ятьма (дев'ятьома)	чотирнацятьма (чотирнацятьома)
М. (на) дев'яти (дев'ятьох)	(на) чотирнацяти (чотирнацятьох)

Н. п'ятдесят
Р. п'ятдесяти (п'ятдесятьох)
Д. п'ятдесяти (п'ятдесятьом)
З. п'ятдесят (п'ятдесятьох)
О. п'ятдесятьма (п'ятдесятьома)
М. на п'ятдесяти (п'ятдесятьох)

Запам'ятаймо, що в усіх відмінках, крім називного, є паралельні форми. У всіх складних числівниках на **-дцять, -десят** — відмінюється тільки друга частина:

У числівниках **одинадцять, чотирнацять** наголошується склад **-на-** (але у знахідному відмінку наголос на закінченні **-ох**: *одинадцятьох, чотирнацятьох*).

У числівниках **шість, сім, вісім** при відмінюванні відбувається чергування **і з е, о**: *шести, семи, восьми*.

2. Числівники **сорок, дев'яносто, сто** в усіх відмінках, крім називного й знахідного, мають закінчення **-а** (*сорока, дев'яноста, ста*).

3. Складні числівники на визначення сотень відмінюються за зразком:

Н. двісті	триста	сімсот
Р. двохсот	трьохсот	семисот
Д. двомстам	трьомстам	семистам
З. двісті (двохсот)	триста (трьохсот)	сімсот
О. двомастами	трьомастами	сьомастами (сімомастами)
М. (на) двохстах	(на) трьохстах	(на) семистах

Числівник **чотириста** відмінюється як **триста**. Числівники **п'ятсот, шістсот, вісімсот, дев'ятсот** відмінюються як **сімсот**.

У цих числівниках відмінюються обидві складові частини і пишуться вони разом.

У числівниках **п'ять, шість, дев'ять, десять** та в усіх числівниках на **-дцять** зберігається пом'якшення після кінцевого приголосного т. У середині такого складного числівника пом'якшення після т немає. Наприклад: *п'ятсот, п'ятдесят, шістсот, п'ятнадцять, дев'ятсот*. Але в орудному відмінку в числівниках: **три, п'ять, шість, дев'ять, десять** зберігається пом'якшення кінцевого приголосного основи. Наприклад: *трьома, п'ятьма (п'ятьома), шістьма (шістьома)*. Зберігається пом'якшення в усіх числівниках на **-дцять** в орудному відмінку: *дванадцятьма (дванадцятьома), дев'ятьма (дев'ятьома), шістнадцятьма (шістнадцятьома)*.

4. У складених кількісних числівниках відмінюються всі складові частини:

Н.	<i>п'ятсот</i>	<i>сімдесят</i>	<i>дев'ять</i>
Р.	<i>п'ятисот</i> (<i>сімдесятох</i>)	<i>сімдесяти</i> (<i>дев'ятьох</i>)	<i>дев'яти</i>
Д.	<i>п'ястам</i> (<i>сімдесятьом</i>)	<i>сімдесяти</i> (<i>дев'ятьом</i>)	<i>дев'яти</i>
З.	<i>п'ятсот</i>	Н. або Р.	Н. або Р.
О.	<i>п'ятьмастами</i> (<i>п'ятьомастами</i>)	<i>сімдесятьма</i> (<i>сімдесятьома</i>)	<i>дев'ятьма</i> (<i>дев'ятьома</i>)
М.	(<i>на</i>) <i>п'ятистах</i> (<i>сімдесятьох</i>)	<i>сімдесяти</i> (<i>дев'ятьох</i>)	<i>дев'яти</i>

5. У складених порядкових числівниках відмінюється лише останнє слово: *дев'ять тисяч п'ятсот третій — ...третього (третіх), третьому (третім), третього (третіх), третім (третіми), на третьому (третіх)*.

6. У дробових числівниках чисельник відмінюється як кількісний числівник, знаменник — як порядковий: *дві п'ятих, двом п'ятим, двома п'ятими; три десятих, трьом десятим, трьома десятими* і т. д.

7. Неозначені числівники **багато, небагато, кілька, декілька** — відмінюються як числівники **п'ять, шість** (але без паралельних форм):

Н.	<i>декілька, багато</i>
Р.	<i>декількох, багатьох</i>
Д.	<i>декільком, багатьом</i>
З.	<i>Н. або Р.</i>
О.	<i>декількома, багатьма</i>
М.	(<i>на</i>) <i>декількох, багатьох</i>

8. Збірні числівники **обидва, обидві** відмінюються у непрямих відмінках так: *обох, обом, обох, обома, (на) обох*.

Збірні числівники **двоє, троє, п'ятеро** та ін. — у непрямих відмінках мають форми кількісних числівників (*два, три, п'ять*).

Аї ðàâè

1. Провідмініайте (на свій вибір) по два простих, складних та складених числівники.

2. Провідмініайте складені кількісні числівники:

Триста сімдесят вісім, чотириста п'ятдесят три.

3. Провідмініайте складені порядкові числівники:

Триста вісімдесят сьомий, п'ятсот сорок третій, сімсот тридцять восьмий.

ЗАЙМЕННИК

З а й м е н н и к — це частина мови, яка вказує на особу, предмет або ознаку, але не називає їх. Своє конкретне лексичне значення займенник набуває лише в контексті, коли його співвідносять з певними частинами мови. Наприклад: *Оратором є лише той, хто в змозі говорити з кожного питання гарно, вишукано, переконливо* (Таціт).

Займенникам властиве, узагальнено-предметне, узагальнено-якісне, узагальнено-кількісне значення. Лексичне значення займенника змінюється залежно від предмета, на який вказує займенник.

Використовуючи займенники, щоб уникнути повторення тих самих слів, слід пам'ятати, що займенник узгоджується з відповідним іменником, прикметником, числівником, замість якого вживається. Наприклад: *Зверніть увагу, як працює наш юрист. Ви побачите, що він трудиться невтомно і успішно.*

За українською мовною традицією дійова особа в реченні, виражена займенником, стоїть переважно у називному відмінку. Наприклад: *Більшість справ, які ми слухали в районних судах, тривали один день.*

У професійному спілкуванні надається перевага використанню різних форм та розрядів займенників множини, зокрема особових. Наприклад: *ми запропонували, нас підтримали, вони виконали.*

Характерною ознакою займенників є те, що вони не зберігають, як правило, своєї основи в непрямих відмінках. І цим вони

відрізняються від інших частин мови, у яких основа залишається незмінною. Наприклад: *я — мене; ти — тебе; він — його; вона — її; ми — нас; ви — вас; вони — їх; хто — кого; що — чого.*

 Çaï àì 'yðàèì î: зворотний займенник **себе** не має форми називного відмінка, категорії роду, числа. Відмінюється як особовий займенник другої особи **ти**.

Означальний займенник **сам** у називному і знахідному відмінках множини має паралельні форми: **самі, сами**. Літературною нормою є форма **самі**.

Є певні особливості і у займенників **хто, що**. Вони не мають форми множини та співвідносні з іменниками (**хто** — з особою, **що** — з предметом або особою). Займенник **скільки** — співвідносний з числівником.

РОЗРЯДИ ЗАЙМЕННИКІВ

За лексичним значенням і морфологічними ознаками займенники поділяються на розряди.

О с о б о в і займенники вказують на особу, до них належать: **я, ти, ми, ви**. Вони не замінюють іменників. Наприклад: **Я** — захисник, **ти** — представник. **Ми** співпрацюємо. **Ви** зробіть висновки.

Займенник **ви** не лише вказує на групу осіб, до якої звертаються, а й вживається також при звертанні до однієї особи. Наприклад: **Ви** завітаєте до нас, Іване Миколайовичу?

О с о б о в о - в к а з і в н і займенники: **ви, вона, воно, вони** вказують на осіб, про яких мовиться, але які в розмові участі не беруть. Ці займенники вказують і на осіб і на неживі предмети. Вони вживаються як заступники іменників і як морфологічні синоніми.

Двоє моїх однокурсників (тепер — молода сім'я) працюють у столиці: він адвокат, вона — викладач.

В к а з і в н і займенники вказують на предмет, ознаку, кількість. До них належать: *цей (сеї), оцей, той, такий, стільки*. Наприклад: **Цей** день є особливим у нашому житті — ми отримали дипломи, стали правознавцями.

З в о р о т н и й займенник **себе** вказує на того, хто виконує дію. Наприклад: *У списках кращих практикантів — ми знайшли й себе.*

Зворотний займенник **себе** не має називного відмінка, категорії роду та числа. Може стосуватися усіх трьох осіб. Наприклад: *Він зарекомендував себе першокласним адвокатом.*

П р и с в і й н і займенники вказують на приналежність предмета особі. До них належать: **мій, твій, свій, наш, ваш, їхній, його, її**. Наприклад: *Моя дисертація — відкриває новий напрям у науковій роботі.*

П р и с в і й н и й займенник **свій** відноситься до всіх осіб в однині і в множині. Наприклад: *Юристи банку вітали свого колегу з одруженням.*

О з н а ч а л ь н і займенники вказують на узагальнену ознаку. До них належать: **весь, всякий, кожний, інший, жодний, сам, самий**. Наприклад: *Чітка, лаконічна, етична мова має бути властива кожному, незалежно від віку і стажу роботи.*

П и т а л ь н і займенники ставлять до іменних частин мови: **хто? що? який? чий? скільки? котрий?** Наприклад: *Які ще потрібно докази?*

В і д н о с н і займенники — це ті ж питальні, але без питальної інтонації. Вони виконують роль сполучних слів для приєднання підрядних речень до головних. Наприклад: *Обставини, які виправдовують підзахисного.*

З а п е р е ч н і займенники вказують на відсутність предмета або його ознаки. До них належать: **ніхто, ніщо, ніякий, нічий** та ін. Наприклад: *Ніщо так не захоплювало правників-практикантів, як майстерність судового ритора говорити публічно.*

Н е о з н а ч е н і займенники вказують на неозначені особи, предмети, якість, кількість, утворюються від питальних додаванням часток **-будь, -небудь, -казна, -хтозна, аби-, де-, -сь: дехто, деякий, будь-хто, будь-що, якийсь, що-небудь, казна-скільки, хтозна-чий, абиякий, щось** та ін. Наприклад: *Деякі наші колеги побувавши на книжковій виставці у Львові, придбали підручники “Мова у професії юриста”, “Правова культура: мовний аспект” автора Р. Кацавець.*

Ãĭ ðààè

1. Складіть текст про вашу майбутню професію. Знайдіть займенники, визначте, яка їх роль у тексті.

2. Прочитайте текст. Знайдіть займенники і визначте, до яких розрядів вони належать.

Виконуючи покладену законом функцію захисту, адвокат, повинен домагатися того, щоб у результаті дослідження доказів у суді була встановлена істина.

Захисник висловлює свою думку про значення перевірених доказів у справі, про наявність обставин, які виправдовують підсудного чи пом'якшують його відповідальність, а також свої міркування з приводу застосування закону. На відміну від прокурора, відмова захисника в судовому засіданні від захисту підсудного не допускається. Захисник не заміняє підсудного, а діє поряд з ним. Водночас він є самостійним учасником кримінального процесу і, як правило, не залежить від підсудного у визначенні тактики захисту, своєї позиції у справі. Навіть якщо підзахисний визнає себе винним, захисник вправі за наявності для цього підстав відстоювати перед судом його невинність або меншу винність.

ВІДМІНЮВАННЯ ЗАЙМЕННИКІВ

За особливостями морфологічних форм займенники поділяються на дві групи.

До першої групи належать особові займенники першої й другої особи **я, ти**, зворотний займенник **себе**, які відмінюються за іменною відмінюю.

До другої групи належать усі інші займенники, які відмінюються за займенникомовою відмінюю.

ᑕᑔàᑕî ê â³äì ³í Ꞗâàì í ù
ᑕâéì áí í èê³â

Відмінювання особових займенників та зворотного займенника себе

	Однина			Множина	
Н.	<i>я</i>	<i>ти</i>	—	<i>ми</i>	<i>ви</i>
Р.	<i>мене</i>	<i>тебе</i>	<i>себе</i>	<i>нас</i>	<i>вас</i>
Д.	<i>мені</i>	<i>тобі</i>	<i>собі</i>	<i>нам</i>	<i>вам</i>
З.	<i>мене</i>	<i>тебе</i>	<i>себе</i>	<i>нас</i>	<i>вас</i>
О.	<i>мною</i>	<i>тобою</i>	<i>собою</i>	<i>нами</i>	<i>вами</i>
М.	<i>(на) мені</i>	<i>тобі</i>	<i>собі</i>	<i>(на) нас</i>	<i>вас</i>

Відмінювання особово-вказівних займенників

	Однина		Множина	
	Чоловічий	Середній	Жіночий	Для всіх
	рід	рід	рід	родів
Н.	<i>він</i>	<i>воно</i>	<i>вона</i>	<i>вони</i>
Р.	<i>його</i> (<i>нього</i>)		<i>її</i> (<i>неї</i>)	<i>їх</i> (<i>них</i>)
Д.	<i>йому</i>		<i>їй</i>	<i>їм</i>
З.	<i>його</i> (<i>нього</i>)		<i>її</i> (<i>них</i>)	<i>їх</i>
О.	<i>ним</i>		<i>нею</i>	<i>ними</i>
М.	<i>(на) ньогому</i> (<i>нім</i>)		<i>(на) ній</i>	<i>(на) них</i>

Відмінювання присвійних займенників

	Однина		Множина	
	Чоловічий	Середній	Жіночий	Для всіх
	рід	рід	рід	родів
Н.	<i>мій</i>	<i>моє</i>	<i>моя</i>	<i>мої</i>
Р.	<i>мого</i>		<i>моєї</i>	<i>моїх</i>
Д.	<i>моєму</i>		<i>моїй</i>	<i>моїм</i>
З.	<i>Н. або Р.</i>		<i>мою</i>	<i>Н. або Р.</i>
О.	<i>моїм</i>		<i>моєю</i>	<i>моїми</i>
М.	<i>(на) моєму (моїм)</i>		<i>(на) моїй</i>	<i>(на) моїх</i>

Відмінювання вказівного займенника цей (це, ця)

	Однина		Множина	
	Чоловічий	Середній	Жіночий	Для всіх
	рід	рід	рід	родів
Н.	<i>цей</i>	<i>це</i>	<i>ця</i>	<i>ці</i>
Р.	<i>цього</i>		<i>цієї</i>	<i>цих</i>
Д.	<i>цьому</i>		<i>цій</i>	<i>цим</i>
З.	<i>Н. або Р.</i>		<i>цю</i>	<i>Н. або Р.</i>
О.	<i>цим</i>		<i>цією</i>	<i>цими</i>
М.	<i>(на) цьому (цим)</i>		<i>(на) цій</i>	<i>(на) цих</i>

Відмінювання означального займенника весь (все, вся)

	Однина		Множина	
	Чоловічий	Середній	Жіночий	Для всіх
	рід	рід	рід	родів
Н.	<i>весь</i>	<i>все</i>	<i>вся (уся)</i>	<i>всі (усі)</i> (у <i>весь, ввесь</i>)
Р.	<i>всього</i>	<i>всієї</i>	<i>всіх</i>	
Д.	<i>всьому</i>	<i>всій</i>	<i>всім</i>	
З.	<i>Н. або Р.</i>	<i>всю</i>	<i>Н. або Р.</i>	
О.	<i>всім</i>	<i>всією</i>	<i>всіма</i>	
М.	<i>(на) всьому (на всім)</i>	<i>(на) всій</i>	<i>(на) всіх</i>	

Відмінювання питально-відносного займенника *чий*

	Однина		Множина	
	Чоловічий	Середній	Жіночий	Для всіх
	рід	рід	рід	родів
Н.	<i>чий</i>	<i>чیه</i>	<i>чия</i>	<i>чії</i>
Р.	<i>чийого</i>		<i>чіїє</i>	<i>чіїх</i>
Д.	<i>чийому (чийму)</i>		<i>чійї</i>	<i>чійім</i>
З.	<i>Н. або Р.</i>		<i>чійю</i>	<i>Н. або Р.</i>
О.	<i>чийім</i>		<i>чийєю</i>	<i>чийїми</i>
М.	<i>(на) чийму (чийім)</i>		<i>(на) чійї</i>	<i>(на) чіїх</i>

Відмінювання питальних, відносних, неозначених займенників

Н.	<i>хто</i>	<i>що</i>	<i>скільки</i>
Р.	<i>кого</i>	<i>чого</i>	<i>скількиох</i>
Д.	<i>кому</i>	<i>чому</i>	<i>скількиом</i>
З.	<i>кого</i>	<i>що</i>	<i>скільки</i>
О.	<i>ким</i>	<i>чим</i>	<i>скількиома</i>
М.	<i>(на) кому</i>	<i>(на)чому</i>	<i>(на) скількох</i>
	<i>(на) кім</i>	<i>(на) чім</i>	

Ãì ðààè

1. Продовжіть речення. Визначте, до яких розрядів належать займенники, та в яких відмінках вони вжиті.

Кожному гарантується...; У **цій** стадії...; **Він** виконує функцію...; **Цей** принцип діє...; **Наші** міркування щодо...; Питання, **що**... Справи, **які**...; **Ніщо** так не вразило...; **Свої** підтвердження...; На **його** думку...; **Кожний**, хто прагне...; **Деякий** час...; Обґрунтував **свою** думку...; **Їх** оцінка в...; **Своя** версія...; І в **такому** розумінні...; Заміняє **всіх**...; Кваліфікація **його** дій...; **Всі** однозначно...; **Він** зобов'язався...; **Наша** вдача...; З **кожним** днем...; **Вони** відчули...; З **цього** приводу...; З **ними** можна погодитись...; **Йому** здається...; **Його** виступ оригінальний...; **Він** повинен доказати...; **Такою**, що верх бере...; **Жодних** проблем...; **Чому** ті чи **інші**...; В **такому** розумінні...; **Кожне** слово хороше...; **Яка** професія...; **Своїми** справами...; Прийшов зі **мною**...; Щоб **ніхто**...; Не хвали **сам**...

2. Прочитайте текст. Знайдіть займенники і запишіть за приналежністю до розрядів та з'ясуйте їх роль у тексті.

Конкурс у трудовому праві — попередня умова для укладання трудового договору з працівниками окремих категорій. Конкурси проводяться для заміщення посад професорсько-викладацького складу вузів, наукових співробітників науково-дослідних установ, артистів, режисерів та інших творчих працівників театрів, концертних організацій, а також посад державних службовців — керівних

працівників та спеціалістів державних органів (міністерств, відомств). За конкурсом заміщуються лише вакантні посади. Рішення про проведення конкурсу приймає керівник установи (організації, закладу). Для організації та проведення конкурсу наказом керівника створюється конкурсна комісія. Інформація про конкурс на заміщення вакантних посад, строк подання заяв для участі в ньому, професійні та кваліфікаційні вимоги до кандидатів на посаду доводиться до відома працівників установи, в якій оголошується конкурс, а також поширюється через засоби масової інформації, зокрема, публікується в пресі. Особи, які бажають взяти участь у конкурсі, подають на ім'я керівника заяву, до якої додають, зокрема, особовий листок з обліку кадрів, автобіографію, копії документів про освіту. Особи, які працюють в організації, де оголошено конкурс, і бажають взяти участь у ньому, зазначених документів до заяви не додають.

На підставі поданих документів, співбесід комісія чи вчена рада приймає рішення щодо кожного учасника конкурсу голосуванням. За результатами конкурсу комісія або вчена рада готує пропозиції для керівника щодо прийняття на роботу кожного учасника конкурсу. Рішення конкурсної комісії чи вченої ради має бути затверджене керівником установи, організації. За результатами конкурсу керівник видає наказ про прийняття на роботу.

(Юрид. словник-довідник).

ПРИСЛІВНИК

П р и с л і в н и к — незмінна самостійна частина мови, що характеризує дію, стан, ознаку предмета або вказує на обставини, за яких відбувається подія чи явище. Наприклад: *Адвокат **вичерпно** виклав свої доведення про відсутність підстав для пред'явлення позову.*

За значенням і роллю в реченні прислівники поділяються на **означальній обставинні**.

О з н а ч а л ь н і прислівники поділяються на три групи: якісно-означальні, кількісно-означальні і способу дії.

Я к і с н о - о з н а ч а л ь н і прислівники походять від прикметників, закінчуються на **-о**, **-е** і вказують на якість ознаки, дії, відповідають на питання **як?** Наприклад: ***досить** пристойно, **стисло** викладено, **гарно** прочитано.*

К і л ь к і с н о - о з н а ч а л ь н і прислівники характеризують дію, стан чи ознаку відповідно до кількості і міри вияву, відповідають на питання **скільки? як багато? якою мірою?** Наприклад: ***недостатньо** обґрунтовано, **дуже** стисло, **виключно** для юристів.*

Прислівники способу дії вказують, яким способом відбувається дія чи виявляється ознака, відповідають на питання **як? яким способом?** Наприклад: *заходити поодиноці, йти разом, їхати верхи*.

Обставинні прислівники поділяються на такі групи: прислівники місця, прислівники часу, прислівники причини, прислівники мети.

Прислівники місця вказують на місце або напрямок дії, відповідають на питання **де? куди? звідки?** Наприклад: *вперед, вгору, наверх, тут, там, скрізь, всюди*.

Прислівники часу вказують на час дії, відповідають на питання **коли? доки? відколи? з якого часу? до якого часу?** Наприклад: *завжди, щодня, тепер, сьогодні, завтра, скоро, давно*.

Прислівники причини називають причину дії, відповідають на питання **чому? через що? з якої причини?** Наприклад: *ненароком, тому, чомусь*.

Прислівники мети вказують на мету дії, відповідають на питання **з якою метою? для чого?** Наприклад: *жартома, наперекір*.

ПРАВОПИС ПРИСЛІВНИКІВ

Низка прислівників поповнюється переважно за рахунок приїменниково-іменникових сполучень. Чимало з цих сполучень перейшло у прислівники. І пишуться разом або через дефіс.

Складністю правопису прислівників є те, що поряд з тими, які за загальними правилами повинні писатися разом або через дефіс, вживаються прислівникові сполучення, що пишуться окремо. Виявити їх важко. Тому слід запам'ятати, з якими прийменниками вони вживаються окремо.

Разом пишуться: прислівники, утворені сполученням приїменника з іменником, займенником, прикметником, числівником, прислівником: *вклад, вволю, довіку, дотепер, вперше, утрюх, натроє, щораз, впору, занадто, потім, нарозхват, щонайкраще, якнайбільше, зазвичай, втім*.

Окремо пишуться: прислівникові сполучення, утворені від іменника з прийменником.

Найуживаніші з них такі:

без: *без кінця, без наміру, без черги;*

на: *на щастя, на слово, на сьогодні, на початку, на диво;*

з: з радості, з ранку, з вечора;

за: за рахунок, за дня, за світла, за звичаєм;

до: до речі, до діла, до запитання, до смаку, до вподоби;

в/у: в основному, в міру, в цілості, в (у) цілому, в (у) разі, уві сні;

у: у поміч, у день, у вись;

під: під силу, під час, під кінець;

по: по можливості, по суті, по зможі, по совісті.

Прислівникові сполучення, де повторюються основи, між якими стоїть прийменник: *день у день, рік у рік, час від часу*.

Сполучення, утворені поєднанням слова в називному відмінку зі словом в орудному відмінку: *кінець кінцем*.

Через д е ф і с пишуться:

прислівники, утворені від прикметників, займенників і прийменника **по:** *по-українськи, по-новому, по-книжному, по-моєму, по-нашому, по-домашньому*;

прислівники, утворені від порядкових числівників за допомогою префікса **по-:** *по-перше, по-друге, по-третє*;

прислівники, утворені від синонімічних або антонімічних слів: *більш-менш, часто-густо, видимо-невидимо*;

прислівники, в яких повторюються слова або корені (без службових слів або зі службовими словами між ними): *всього-на-всього, як-не-як, давним-давно, навіки-віків*.

Запам'ятаймо винятковий правопис прислівників: *без кінця-краю, з давніх-давен, десь-колись*.

Її даає

1. Запишіть подані слова разом, через дефіс, окремо, побудуйте з ними речення.

На/добрідень, тільки/тільки, по/іншому, по/одинці, на/вкруги, від/ніні, з/верху, високо/високо, за/рахунок, на/відмінно, на/славу, в/волю, над/міру, в/гору, до/тепер, за/багато, по/перше, до/купи, на/зустріч, по/нашому.

2. Прочитайте текст. Випишіть прислівники, прокоментуйте їх правопис.

Кожен публічний виступ повинен мати певний початок. Уміла побудова початку відіграє особливо важливу роль у масових аудиторіях, якими є зали судових засідань. Це добре розуміли риторичні мовці всіх часів і всіх народів. Вдалий початок судової промови допомагає установити необхідний психологічний контакт зі слухачами, створює сприятливу атмосферу безпосередності.

Вступ повинен зацікавити слухачів, привернути їхню увагу і підготувати до правильного сприйняття і розуміння сказаного. Чим менше шаблонності, тим більше уваги до такої промови. Закласти основу добрих стосунків із учасниками процесу, публікою в залі судового засідання — таке завдання покликаний поставити перед собою судовий ритор уже зі вступної частини промови.

ДІЄСЛОВО

Дієслово — частина мови, яка називає дію або стан предмета (чи особи) і відповідає на питання **що робить предмет? що з ним робиться?** Основні граматичні ознаки дієслова — **час, особа, число і спосіб**, за ними дієслово в реченні відрізняється від інших слів. Наприклад: ***Поважайте** гідність осіб, які **виступають** у судовому процесі* (П. Пороховщикова).

Для ділових паперів характерна частовживана **неозначена форма дієслова** (інфінітив). Це незмінювана форма дієслова, яка, називаючи дію, не вказує на час, особу, рід, число: *захищати, проголошувати, складати, вирішувати, допомагати, збирати, визначати*.

У формі інфінітива виступають усі дієслова української літературної мови. Твориться неозначена форма за допомогою суфіксів **-ти (-ть)**. У публіцистичному, науковому та діловому стилях уживається неозначена форма дієслова з суфіксом **-ти**, в художньому та розмовному стилях поряд із формами, що мають суфікси **-ти** іноді вживаються інфінітиви варіанту суфікса **-ть**.

Неозначена форма дієслова також використовується для вираження способу, вносячи в текст експресивне забарвлення; вживається для посилення наказу, передачі необхідності дії тощо. Наприклад: *Господарювати на добробут!*

Залежно від контексту дієслову властиве значення виду — **доконого й недоконого**.

Форми доконого виду виражають: дію повністю завершену чи завершену на певному етапі виконання (*суддя виступив, свідок розповів*); дію, повторювану до певної межі (*поперездавав заліки*), дію одноразову, раптову (*вхопив, взяв, смикнув, чмихнув*).

Форми недоконого виду виражають дію, що перебуває в процесі тривання (здійснення), незавершеної повторюваності (*пред-*

ставник читає, аудиторія слухає); багаторазовість дії (почитувати, пописувати).

Дієслова мають три форми часу: теперішній, минулий, майбутній. Наприклад: захищаю, захищав, захищати-му (буду захищати).

Дієслова теперішнього часу вказують на те, що дія відбувається в момент мовлення. У ділових паперах найчастіше зустрічається форма першої особи однини чи множини. Наприклад: *заперечую, стверджую, пропоную*, або: *відхиляємо, визначаємо, висвітлюємо*.

Дієслова у формі минулого часу виражають значення дії, яка вже закінчилася до моменту мовлення. Наприклад: *перевіряв, виступав, розглядав; перевіряла, виступала, розглядала; перевіряло, виступало, розглядало*.

Майбутній час дієслів має:

а) складену форму: допоміжне дієслово **бути** та інфінітив: *будемо сприймати, будете сприймати, будуть сприймати*;

б) складну форму: *сприйматимете, сприйматимуть*;

в) просту форму: *обміркую, скажу*.

За особовими закінченнями дієслова поділяють на дві дієвідміни.

До I дієвідміни належать дієслова, що в третій особі множини теперішнього часу мають закінчення **-уть (-ють)**. Наприклад: *несуть, пишуть, кажуть, приймають, переконують, доказують*.

До II дієвідміни належать дієслова, що в третій особі множини теперішньою часу мають закінчення **-ать (-ять)**. Наприклад: *вчать, роблять, ставлять*.

В українській мові є три способи дієслова: дійсний, умовний і наказовий.

Дійсний спосіб виражає таку дію, яка є дійсним, цілком реальним фактом. Дієслова дійсного способу виступають у формах теперішнього, майбутнього й минулого часів: *викладаємо, готуємо, підтримуємо; напишемо, піднесемо; вирішили, зробили*.

Умовний спосіб виражає дію, що може виконуватися за певних умов: *вирішив би, визначив би; вирішила б, запропонувала б; знайшли б, розповіли б*.

Наказовий спосіб означає спонукання до дії у формі наказу, побажання, поради, заклику. Форми наказового способу не мають категорії часу, їм властива категорія особи і числа: *обігрунтуй, напиши, прочитай, захисти*.

☞ **Çàï àì 'yðàèì î**: окрему групу становлять безособові дієслова. Вони виражають дію або стан, які відбуваються без участі дійової особи. Своїм значенням вони не тотожні з будь-якою групою дієслів. Безособові дієслова не змінюються за особами, хоч вживаються в теперішньому часі у формі 3-ї особи однини.

Безособові дієслова можуть творитися від особових за допомогою постфікса **-ся**: *читає* — *читається*, *складає* — *складається*, *пише* — *пишеться*.

Àì ðààè

1. Доберіть до поданих дієслів відповідні слова і запишіть у формі словосполучень.

Виправдати, захистити, доказати, розкрити, дослідити, запропонувати, вирішити, нагадати, завершити, зацікавити, передбачити, одержати; перекладати, доручати, представляти, курсувати, вибирати, вибачати, наголошувати, затверджувати, забезпечувати, вносити, охоплювати, збирати, підтримувати, надавати, підписувати.

2. Прочитайте текст. Знайдіть дієслова. Визначте час, число, особу.

Завдання прокурора — допомогти учасникам процесу співставити між собою розрізнені докази, відкинути все непотрібне, зайве і прийти до обґрунтованих висновків.

Прокурор не може в обґрунтуванні своїх висновків посилаватися на ті чи інші факти, беручи без доказування за істинні, достовірні, і, навпаки, безпідставно відкидати інші факти, як такі, які не відповідають дійсності. Прокурор у кожному випадку повинен обґрунтувати, чому він довіряє одним доказам і не довіряє іншим, вважає їх такими, які не мають значення для справи.

ДІЄПРИКМЕТНИК

Дієприкметник — це форма дієслова, що виражає ознаку предмета за дією і відповідає на питання: **який? яка? яке? які?** Наприклад: *передбачені законом, сформульовані висновки, переглянута постанова, пом'якшуюча обставина*.

За своїми морфологічними ознаками дієприкметники схожі на прикметники, бо узгоджуються з іменниками в роді, числі, відмінку.

Як і дієслова, дієприкметники мають категорію часу, виду, стану. За ознакою стану дієприкметники поділяються на активні і

пасивні. Кожна із цих груп має теперішній і минулий час (майбутнього часу дієприкметники не мають).

Активні дієприкметники вказують на ознаку дійового предмета. Наприклад: *виробляючи майстерність говорити, виховуючи професійне уміння, формуючи думку*.

Утворюються активні дієприкметники теперішнього часу від основи теперішнього часу перехідних і неперехідних дієслів недоконаного виду за допомогою суфіксів **-уч-** (**-юч-**), **-ач-** (**-яч-**). Наприклад: *читають — читаючий, обговорюють — обговорюючий, відпочивають — відпочиваючий*.

На сучасному етапі розвитку термінології пропонують вживання суфікса **-увальн-** (**ий**): *підтверджувальний, виправдувальний, коригувальний, функціонувальний*.

Активні дієприкметники минулого часу утворюються від основи неозначеної форми дієслів доконаного виду за допомогою суфікса **-л-**. Наприклад: *осісти — осілий, дозріти — дозрілий*.

Активні дієприкметники з суфіксом **-ш-** (**-вш-**), в українській літературній мові тепер не вживаються. Вони замінюються описовою формою: *той, що переміг (перемігший), той, що побудував (побудувавши), той, що розподілив (розподіливши)*.

Дієприкметники, що виражають ознаку предмета, яка зазнає на собі дії іншого предмета, є п а с и в н и м и. Наприклад: *підписаний акт, забетонований фундамент, збережений документ*.

Пасивні дієприкметники мають форму тільки минулого часу. Творюються вони від перехідних дієслів переважно доконаного виду додаванням суфіксів **-н-**, **-ен-**, (**-єн-**), **-т-**. Наприклад: *писати — писаний, зберігати — збережений, адресувати — адресований, попереджати — попереджений, оформити — оформлений, закрити — закритий*.

Дієприкметник із залежними словами утворює дієприкметниковий зворот. Наприклад: *Прокурор, продумуючи зміст і структуру промови, чітко визначає всі доводи й судження, які він має намір висловити суду*.

Дієприкметники вживаються здебільшого в книжній писемній мові (зокрема, в науковому та діловому стилях), де вони виконують роль уточнення. Це використовується для чіткого оформлення думки.

Дієприкметники можуть втрачати дієслівні ознаки часу, виду, стану, а також здатність керувати іменниками. Тоді вони виражають постійну, сталу ознаку предмета не відрізняються від прикметників, наприклад: *вихована людина, блискучий ритор, сіяне*

борошно. Це називається ад'єктивацією дієприкметників.

☞ **Çaï àì 'yðàèì î**: дієприкметники відрізняються від прикметників наголосом. У дієприкметниках наголос переважно на корені, а в прикметниках — на суфіксі. Наприклад: *учений* — *учений*, *варений* — *варений*.

Âì ðàâè

1. Пригадайте і запишіть дієслова, що зустрічаються у вашій професійній лексиці, утворіть від них пасивні дієприкметники та складіть з ними речення.

2. Від поданих дієслів утворіть активні дієприкметники, складіть з ними речення.

Виголошують, аргументують, захищають, стверджують, заперечують, систематизують, передбачають, здійснюють, обґрунтовують, перевіряють, пропонують, підписують, посилають, супроводжують, постачають, приймають, розповідають, допускають, засідають, міркують, відтворюють, перераховують.

ДІЄПРИСЛІВНИК

Дієприслівник — це незмінювана дієслівна форма, яка, пояснюючи в реченні основне дієслово — присудок, виражає додаткову дію. Наприклад:

Проголошуючи промову за тезами, молоді правники-ритори виробляють майстерність говорити публічно (В. Молдован).

Деякі мовознавці розглядають дієприслівник як окрему частину мови.

Дієприслівники близькі до дієслова, бо вони означають дію: *писати* — *пишучи*, *бачити* — *бачачи*, *слухати* — *слухаючи*, *читати* — *читаючи*.

Дієприслівники близькі і до прислівника, бо вони пояснюють у реченні самостійну дію:

Наприклад: *Сформулювавши* переконливо висновки, захисник довів, що в даному випадку виправдання — правильний шлях правосуддя.

Дієприслівники мають форму недоконаного або доконаного виду.

Недоконаний вид означає, що додаткова дія не закінчена і відбувається одночасно з головною. Наприклад: **Слухаючи** судові промови, судді подумки простежують пройдений шлях шукання істини.

Дієприслівники доконаного виду означають, що додаткова дія відбувається раніше від головної, вираженої дієсловом. Наприклад: **Проаналізувавши** процесуальні докази, захисник почав обґрунтовувати свої міркування.

Дієприслівники утворюються від дієслівних форм. Дієприслівники недоконаного виду утворюються від третьої особи множини теперішнього часу за допомогою суфіксів **-уч, -юч, -ач, -яч**: *обґрунтовують* — *обґрунтовуючи*, *реагують* — *реагуючи*, *вивчають* — *вивчаючи*.

До складу дієприслівників недоконаного виду може входити частка **-сь (-ся)**: *надіючись*, *домовляючись*, *сподіваючись*, *розташовуючись*.

Дієприслівники доконаного виду утворюються від форми дієслова в минулому часі за допомогою суфікса **-ши (-вши)**: *зібрав* — *зібравши*, *доказав* — *доказавши*, *попередив* — *попередивши*.

Дієприслівники доконаного виду також вживаються із часткою **-сь (-ся)**. Наприклад: *розписавшись*, *надивившись*, *піднявшись*.

У реченні дієприслівник виступає у ролі обставини часу, мети, причини, умови, способу дії. Наприклад: **Виконуючи** функцію захисту, адвокат висловлює свою думку про значення доказів у справі та наявність обставин, що виправдовують підзахисного (способу дії).

Дієприслівники іноді втрачають ознаки дієслова і набувають значення прислівників. Цей процес називається адвербіалізацією.

Пор.: **Читаючи і пишучи**, ми удосконалюємо знання з мови (дієприслівник). *Слухачі аплодували стоячи*, *перемога безперечна* (адвербіалізований дієприслівник).

На основі дієприслівника виник складений сполучник: *зважаючи* — *зважаючи на те, що*; *незважаючи* — *незважаючи на те, що*.

Наприклад: **Зважаючи на те**, що адвокат проголошує свою промову після прокурора, він повинен внести щось нове у висвітленні фактів.

Дієприслівники з пояснювальними словами називаються дієприслівниковим зворотом і на письмі виділяються комами. Наприклад: *Адвокат, взявши участь у судовому засіданні, обґрунтовано виклав мотиви захисту*.

Âï ðààè

1. Від поданих дієслів утворіть дієприслівники і складіть з ними якомога більше речень, які б вказували на ваше професійне спрямування.

Затверджувати, спостерігати, відчувати, розповідати, відповідати, перемагати, розмовляти, вивчати, виробляти, слухати, готувати, працювати, складати, дбати, прагнути, усвідомлювати, керувати, приймати, виконувати, контактувати, перетворювати, слугувати, використовувати, відкривати, порівнювати, заявляти, завершувати, відшліфувати, обґрунтувати, налагоджувати, виникати, реагувати, здобувати, переносити, доказувати, розуміти, розглядати, зміцнювати, вирішувати, набувати, виводити, створювати, схвалювати, відтворювати, дозволяти, навчати, промовляти, підписувати, реєструвати, надихати, збирати, опрацьовувати, попереджати, розподіляти, поглиблювати, підкреслювати.

2. Прочитайте текст. Випишіть дієслова, утворіть від них дієприслівники.

Розрізняють три історичні форми кримінального процесу:

— Змагальний або обвинувальний, коли порушення справи, весь її хід визначається діями обвинувача. Такий процес існував у Стародавній Греції — геліоський суд, Стародавньому Римі — постійні квестії. Обвинувальний процес був і у Київській Русі за часів Володимира Великого та Ярослава Мудрого.

— Інквізиційний, який зародився у стародавньому Римі, в Європі був поширений у XIII—XVII століттях. Щодо України, то даний процес існував за часів правління Петра I. Інквізиційний процес являв собою попереднє розслідування. Судовий розгляд і винесення вироку були по суті його доповненням. Процес стає таємним і письмовим. Застосування фізичної сили вважалося звичайним засобом одержання показань.

— Змішаний, який з'явився у Франції після революції 1789 року. Офіційно був закріплений у кодексі Наполеона. Відповідно у цій формі процес поділяється на дві частини: розслідування і розгляд справи. Для цієї форми характерні такі принципи, як гласність, усність, право обвинуваченого на захист.

ПРИМЕНИК

П р и м е н н и к — незмінне службове слово, яке вказує на синтаксичне підпорядкування іменника іншим словам у реченні або словосполученням.

Наприклад: *Захисник у своїй промові всі факти і докази розглядає під кутом інтересів підсудного* (В. Молдован).

Прийменник має лексичне і граматичне значення.

Лексичне значення прийменника — це властивість виражати змістові відношення між словами. Воно залежить від значення з'єднувальних прийменником слів і відрізняється від лексичного значення самостійних частин мови, а саме тим, що прийменникові не властива предметна співвідносність. Він позбавлений речового змісту і тримає зв'язок із ним лише через посередництво слів (назв).

Грамматичне значення прийменника — це його властивість указувати на характер синтаксичних відношень між словами (підрядний зв'язок). Воно не залежить від значення тих слів, які прийменник з'єднує.

За походженням прийменники поділяються на прості (первинні) і похідні (вторинні).

Прості прийменники: в, до, від, у, з, за, над, біля, при, про, через, без, для, по, серед. Вони з однією кореневою основою.

Похідні прийменники: погід, навколо, спереду, поза, понад, перед, близько, посеред. Вони утворилися від інших частин мови і не використовуються як префікси дієслів.

За морфологічною будовою прийменники поділяються на:

прості: в, у, до, на, з, за, під, перед;

складні: з-за, з-між, з-над, з-поза, з-поміж, з-під, з-понад, поміж, проміж, заради, утворені сполученням двох або кількох простих прийменників;

складені: з метою, в галузі, під час, по лінії, поруч з, незалежно від, незважаючи на, відповідно до, у зв'язку з, утворені з одного або двох прийменників, іменника з прийменником, прислівника з прийменником; їх ще називають **приймєнниковими зворотами.**

ПРАВОПИС ПРИЙМЕННИКІВ

Прийменники завжди вживаються з іменними частинами мови (в непрямих відмінках), стоять перед ними і пишуться окремо.

Разом пишуться прийменники, утворені від двох простих: *понад, навколо, поміж*. Але ті, що в першій частині закінчуються на приголосний з — пишуться через дефіс; *з-за, з-над, з-поміж, з-поза, з-понад*.

Разом пишуться похідні прийменники прислівникового, відмінного та дієслівного походження: *завдяки, всупереч попереду*.

Складені прийменники, що утворилися із самостійних частин мови та прийменників — пишуться окремо: *з метою, в галузі, згідно з, незалежно від, відповідно до*.

До речі, прийменник *відповідно до* вживається з родовим відмінком іменника: *відповідно до програми, відповідно до чинного законодавства*. Прийменник *згідно з* керує орудним відмінком іменника: *згідно з наказом, згідно з рішенням*. Обидва ці прийменники типові для офіційно-ділового стилю і вільно взаємозамінюються. Але не слід вживати *відповідно з, згідно до*. Це неправильно. Не вживається в українській літературній мові і прийменникова сполука *у відповідності* — це калька з російського *в соответствии*.

В українській мові вживання прийменника **по** — обмежене. Він може слугувати в сполученнях типу: *наказ по відділенню, колеги по роботі, черговий по району*.

А, скажімо, конструкції з прийменником **по** при значенні тривалості чи повторюваності дії створюють синонімічний ряд з безприйменниковою конструкцією — іменником в орудному відмінку (пор.: *інформувати по телефону* — *інформувати телефоном*). Конструкція орудного відмінка є загальноновживаною в мові.

Аї даае

1. Складіть 15 речень, в яких вживалися б складні та складені прийменники. Прокоментуйте їх правопис.

2. Побудуйте речення з поданими прийменниковими конструкціями. Поясніть їх правопис.

На захист, на адресу, згідно з законом, за наказом, на прохання, на вимогу, за дорученням, взяти до уваги, взяти до відома, у повному обсязі, на користь, за контрактом, за згодою, на підставі, за участю, з усіх питань, з метою, відповідно до, на щастя.

СПОЛУЧНИК

С п о л у ч н и к — це службова частина мови, що поєднує члени речення і частини складного речення.

Наприклад: *Закони створені для того, щоб сильний не був всемогутнім (прислів'я)*.

За будовою сполучники поділяються на дві групи: невивідні (прості) і вивідні (складні та складені).

Не в и в і д н і (прості) — це найдавніші за походженням сполучники, які не утворені від інших слів і тому не розкладаються на частини. Пишуться вони разом: **і, ні, але, бо, то, та, чи**.

В и в і д н і (складні й складені) — це сполучники пізнішого часу, утворені від інших сполучників, займенників, прислівників, дієслів і часток; складні сполучники виникли внаслідок поєднання в одному слові двох частин мови: **аби (а + би), зате (за + те), проте (про + те), щоб (що + б), якби (як + би), якщо (як + що), якже (як + же)**; складені сполучники виникли внаслідок поєднання відмінкових форм займенника **той** або інших повнозначних частин мови із сполучниками **що, щоб** та прислівником **як**: *тому що, від того що, через те що, для того щоб, в міру того як, внаслідок того що, незважаючи на те що, так щоб*.

За структурою сполучники поділяються на **о д и н и ч н і** (**і, а, але, так**);

п о в т о р ю в а н і (**і — і, ні — ні, або — або, то — то, чи то — чи то, не то -не то**);

п а р н і (**не тільки — але, якщо — то, як — так, хоч — але**).

За значенням сполучники поділяються на **с у р я д н і** й **п і д р я д н і**.

Сполучники сурядності поєднують рівноправні члени речення або частини складного речення.

Сполучники сурядності поділяються на: **є д н а л ь н і**: **і (й), та(і), також, теж**; **п р о т и с т а в н і**: **а, але, проте, зате, однак**; **р о з д і л о в і**: **або, то-то, чи-чи, хоч-хоч**, а також **п о я с н ю в а л ь н и й** сполучник **тобто**.

Сполучники підрядності виражають підпорядкування, залежність однієї частини в реченні від іншої і, отже, сполучають підрядну частину з головною.

Підрядні сполучники не піддаються чіткій класифікації.

До підрядних належать сполучники **що, щоб, як, якби, якщо, мов, немов, наче, неначе, неначебто, ніби, те що, для того щоб, дарма що, незважаючи на те що, тимчасом як** та ін.

Запам'ятайте: можлива заміна одного сполучника іншим — це один із видів удосконалення форми вислову. Скажімо, при підрядному означальному реченні найпоширенішими є сполучники: **який, що**, їм синонімічні: **котрий, де, куди, коли**.

Також багаті синонімічними відтінками порівняльні сполучники: **мов, мовби, як, наче, неначе, ніби**.

ПРАВОПИС СПОЛУЧНИКІВ

Складні сполучники завжди пишуться разом: **отже, тож, також, теж, ніж, аніж, якщо, якби, мовби, мовбито, немов, немовбито, начеб, начебто, неначе, ніби, нібито, тобто, щоб, притому, причому.**

Примітка: Сполучники *проте, зате, притому, причому, тож, теж, щоб, якби, якже*, які пишуться разом, слід відрізняти під однозвучного поєднання повнозначного слова (займенника чи прислівника) з прикметником або часткою. Сполучник як службове слово поєднує члени речення або окремі речення. Однозвучні сполучення слів виступають членами речення, до них можна поставити питання.

Наприклад: Щоб показати місце і роль кожного доказу в матеріалах справи — необхідно добре попрацювати. Шукали, за що б зачепитись.

Пишуться через **д е ф і с**: **тому-то (тим-то), отож-то, тільки-но.** Складені сполучники завжди пишуться **о к р е м о**: **тому що, через те що, подібно до того як, після того як, задля того щоб, в міру того як, внаслідок того що, для того щоб, тимчасом як, незважаючи на те що, з тим щоб, замість того щоб.**

Аї ðàâè

1. Запишіть 10 речень, в яких були б вивідні сполучники, підкресліть їх і поясніть правопис.

2. Прочитайте текст. Виділіть сполучники і з'ясуйте їх стилістичну роль у даному тексті.

Державна служба — професійна діяльність щодо практичного виконання завдань і функцій держави осіб, які обіймають посади в державних органах та одержують заробітну плату за рахунок державних коштів. Завдання Д. с. зумовлюються функціями держави і полягають у забезпеченні внутрішньої і зовнішньої безпеки, ефективного функціонування інфраструктури економіки, соціальної сфери та ін. На Д. с. покладено відповідальність за збереження стабільності та принципів правової держави, забезпечення свобод окремих громадян, тобто цілей, закріплених Конституцією України. Д. с. ґрунтується на таких основних принципах: служіння народу України; демократизм і законність; гуманізм і соціальна справедливість; пріоритет прав людини і громадянина; професіоналізм, компетентність, ініціативність, чесність, відданість справі; персональна відповідальність за виконання службових

обов'язків і дисциплінованість; дотримання прав і законних інтересів органів місцевого і регіонального самоврядування; дотримання прав підприємств, установ і організацій, об'єднань громадян. Право на Д. с. мають громадяни України незалежно від походження, соціального і майнового стану, расової і національної належності, статі, політичних поглядів, релігійних переконань, місця проживання, які здобули відповідну освіту і професійну підготовку. Державні службовці користуються всіма правами і свободами, крім деяких правових обмежень, безпосередньо пов'язаних з етикою їх поведінки. Органом управління Д. с. в державних органах та їх апараті є Головне управління державної служби при Кабінеті Міністрів України. Правовою основою Д. с. є Закон України "Про державну службу" (юрід. довід.).

ЧАСТКИ

Ча с т ка — службова частина мови, яка надає окремим словам і реченням певних смислових чи емоційних відтінків. Наприклад: **Якраз** *Стародавня Греція, Стародавній Рим в епоху демократичного розквіту стали своєрідною скарбницею риторики і ораторського мистецтва* (посіб).

За синтаксичними можливостями частки поділяються на ті, що мають вільне, відносно вільне та фіксоване місце в реченні.

За особливостями функціонування частки поділяються на: **фразові та слово- і формотворчі**.

Фразові частки оформлюють певний тип речення, виражають ставлення мовця до змісту всього речення або виділяють один із компонентів речення. Наприклад: **Ось** *є приклад умілого і глибокого поєднання юридичного і психологічного аналізу обставин*.

За функціонально-семантичними особливостями фразові частки поділяються на групи:

— частки, що виражають різні змістові відтінки значення слів, словосполучень, речень (**ось, он, це, то; саме, якраз, точно, власне; навіть, тільки, лише, хоч, хоча (б), аж, же (ж)** та ін.);

— частки, що виражають модальні і модально-вольові відтінки значень (**мабуть, ніби, ледве чи; так, авжеж, еге ж; не, ні; чи, хіба, невже** та ін.);

— емоційно-експресивні частки, що виражають емоційну оцінку висловлювань та експресивно-підсилювальні частки, які підсилюють виразність мовлення (**як, який, що то за; адже, куди там, от уже, де там** та ін.)

С л о в о т в о р ч і частки завжди виступають у сполученні з іншими словами. Словотворчу роль у мові відіграють частки: **будь-**, **-небудь**, **казна-**, **хтозна-**, **-завгодно**, **-сь**, **аби-**, **де-**, **не-**, **ні-**, **-би**, **-б**, **-же**, **-ж**.

За допомогою їх утворюються неозначені і заперечні займенники, прислівники, сполучники. Наприклад: **хто-небудь**, **будь-який**, **якийсь**, **мовби**, **щоб**, **ніхто**, **немов**.

Ф о р м о т в о р ч і частки використовуються для творення різних граматичних форм:

— умовного способу — **би**, **б** (*Керівник виробничої практики вимагав діяльності, яка б спиралася на практичні навички у різних галузях*);

— наказового способу — **хай**, **нехай** (*нехай буде вислухана і друга сторона*);

— форми давноминулого часу — **був**, **була**, **було** (*“Риторика” невідомого автора, яка дійшла до нас у тридцяти шести списках, створена була у 1620 році*);

— вищого ступеня порівняння прикметників **-най-** (для підсилення форм вищого ступеня порівняння прикметників використовуються частки **що-**, **як-**): **най**досвідченіший, **щонай**цікавіший, **якнай**спритніший.

ПРАВОПИС ЧАСТКИ НЕ

Частка **не** з усіма частинами мови пишеться о к р е м о, якщо вона має заперечне значення, а якщо є префіксом — пишеться р а з о м. Наприклад: **Не** можна вирішувати судову справу, вислухавши тільки одну сторону. **Необхідні** факти і обставини мають бути дослідженими, тоді їх оцінка в захисній промові матиме переконливий характер.

Р а з о м частка **не** пишеться:

— з іменниками, прикметниками, дієсловами (дієприслівниками), прислівниками, які без **не** не вживаються: *несуттєво*, *незначний*, *неправомірний*, *нерідко*, *необхідно*, *незаперечний*, *необ’єктивність*;

— з іменниками, прикметниками, прислівниками, якщо в сполученні з префіксом вони набувають нового, протилежного значення і їх можна замінити синонімом: *неголосно* (тихо); *небагато* (мало);

— коли слова з **не** утворюють єдине поняття: *нефахівець, неповнолітній, невіглас, немов*;

— у складі префікса **недо-**, що означає неповноту ознаки чи дії в іменниках, прикметниках, дієсловах, дієприкметниках, дієприслівниках, прислівниках: *недопустимо, недописаний, недостатньо, недооцінювати, недослухано, недочитано*.

О к р е м о частка **не** пишеться:

— з іменниками, прикметниками, прислівниками, дієприкметниками при наявності протиставлення: *не мало, а багато*;

— у реченні таке протиставлення може бути відсутнє, але його можна доміслити: *це не адвокат (а прокурор)*;

Примітка. Якщо зіставляються не прямо протилежні поняття, а суміжні, між якими можна поставити сполучник **але**, то **не** зі словами пишеться **разом**: *голос мав невисокий, але приємний; читав неголосно, але виразно*. Якщо ж протиставлення в реченні відсутнє, то **не** з прикметниками і прислівниками пишеться **разом** або **окремо**, залежно від змісту: при ствердженні — **разом**, при запереченні — **окремо**. Наприклад: *Цей виступ незрозумілий. Ця юридична консультація не приватна*.

— з дієсловами, числівниками, прийменниками, сполучниками, частками, з деякими прислівниками та дієприслівниками, із займенниками та дієслівними формами на **-но**, **-то**: *не один, не про тебе, не тільки, не потрібно, не там, не ти, не то...не то, неможна, не зроблено, не виконано* (але: **неабиякий**);

— з прикметниками, прислівниками, перед якими стоять слова типу: **далеко**, **зовсім**, **аж ніяк**, **нітрохи** тощо: *аж ніяк не нова тема; зовсім не близько йти*.

ПРАВОПИС ЧАСТКИ **НІ**

Якщо частка **ні** виступає префіксом, то пишеться **разом**, якщо часткою — **окремо**. Наприклад: *Ніхто не може передати другому більше прав, ніж міг би мати сам* (юрид. афоризм). *Ні в кого не було крацих доказів, ніж у адвоката*.

Р а з о м частка **ні** пишеться:

— із займенниками та прислівниками: *ніякий, нічий, ніхто, ніщо, ніколи, нікуди, ніде, нізвідки*;

— з іменниками, прикметниками та прислівниками, які без **ні** не вживаються: *нічия, ніяково*.

О к р е м о частка **ні** пишеться:

— якщо між часткою **ні** і займенником у непрямому відмінку стоїть прийменник: *ні від кого, ні від чого, ні з ким, ні з чим, ні в чому, ні при чому, ні при кому, ні на кому, ні на чийй;*

— коли частка **ні** вживається як повторюваний єднальний сполучник із заперечним значенням: *ні малий, ні великий; ні новий, ні старий;*

— у нерозкладних словосполученнях: *ні світ ні зоря; ні се ні те; ні туди ні сюди; ні пава ні тава.*

Âï ðàâè

1. Складіть 10 речень, в яких частки *не, ні* пишуться зі словами разом та окремо.

2. Прочитайте текст. Виділіть частки, сформууйте за групами та визначте їх роль у реченні.

Кожна особа має право на свободу та особисту недоторканність. Ніхто не може бути заарештований, триматися під вартою інакше як за вмотивованим рішенням суду. У разі нагальної необхідності запобігти злочину можливе затримання і без рішення суду, але лише на 72 години.

Кожен затриманий має право оскаржити рішення про затримання. Кожному гарантується недоторканність житла, не допускається проникнення у житло без вмотивованого рішення суду. Але у виняткових випадках, пов'язаних із врятуванням життя людей і майна проникнення у житло можливе і без рішення суду. *(Із навчального посібника).*

РОЛЬ МОВИ У ДІЛОВИХ ПАПЕРАХ

Уміння правильно складати ділові папери — свідчить про рівень професійної і мовної підготовки фахівців

(*Руслан Кацавець*).

Документи (ділові папери, папери, джерела, першоджерела) відображають систему поглядів, ідей, принципів, що лежать в основі політичної діяльності окремої особи чи політичної організації; передають професійні відносини, інформацію про події, явища, приватні стосунки між людьми.

Залежно від характеру змісту документа використовуються і відповідні мовні структури із ретельно дібраними словами.

Пропонований розділ ілюструє текстовий виклад ділових паперів. Адже текст — головний елемент документа. Він має бути логічно послідовним, точним, чітким, диференційованим за сферою вживання; відзначатися довершеною структурою, формою та викладу і не допускати різних тлумачень.

Не випадковим є те, що подані ділові папери — різноманітні за професійним спрямуванням; структурою, змістом, формою викладу. Вони допоможуть краще зрозуміти тонкощі професійної діяльності кожної окремої галузі, зокрема, етичні й психологічні фактори; глибше осмислити стилістичну роль текстового викладу; зосередити увагу на правописних нормах, зокрема, у системі термінології, запозиченої з іншомовної лексики.

1. НАЙВЖИВАНІШІ ДІЛОВІ ПАПЕРИ ПОВСЯКДЕННОГО СЛУГУВАННЯ

Велику роль у професійній діяльності відіграють ділові папери. Вони мають правове і господарче значення.

За походженням виділяють службові й приватні документи; службові функціонують в установах і організаціях, приватні стосуються приватних осіб.

За призначенням документи поділяють на: розпорядчі, де подається інформація про організацію роботи установи, закладу, підприємства; статутні — з коротким викладом змісту статуту організації чи установи; виконавчі, в яких подається план або напрям виконання певного обсягу роботи; інформаційні, які містять конкретну інформацію, необхідну для діяльності даної організації чи підприємства.

Документи розрізняють ще й за структурними ознаками, вони можуть бути стандартними й нестандартними, що залежить від багатьох об'єктивних та суб'єктивних факторів.

Типові та фірмові документи оформляються на бланках або стандартних аркушах.

Щоб ділові папери були бездоганними треба знати певні вимоги щодо їх складання. Насамперед, це високий рівень професійних знань, дотримання юридичних положень, володіння правилами української мови.

Велике значення має оформлення документа. Зокрема, поділ тексту на абзаци. Кожен абзац має розпочинати нову думку.

Абзаци не повинні бути великими. Нормативним можна вважати абзац з трьох чи п'яти речень. Для сприйняття краще, якщо ці речення будуть різні: найкоротші — на початку і наприкінці. Абзаци теж вимагають чергування залежно від розмірів. Наприклад, у виробничих документах, де звертається увага на кожну операцію чи деталь, абзаци використовуються для виділення однорідних членів чи сурядних речень в окремі мікротексти. Тут доречні абзаци з одного-двох речень. Найзручніші для сприйняття речення з трьох, п'яти, семи і найбільше — з дев'яти слів.

Звернімо увагу на ділові папери, що є типовими у професійній діяльності фахівців різних галузей. Вони мають усталену структуру, чітку побудову речень, логічну послідовність викладу.

Заява

З а я в а — це один з найпоширеніших інформаційних документів у справочинстві.

Вона слугує абітурієнтам під час вступу до навчального закладу, студентам — протягом навчання, службовцям і приватним

підприємцям у трудовій діяльності. Заява, містить прохання або пропозицію і складається однією або кількома особами.

Прізвище особи, яка подає заяву має форму родового відмінка без прийменника (але за збігом близькозвучних прізвищ — може вживатися прийменник).

Їòàçî è:

Декану історичного факультету
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

(прізвище, ім'я, по батькові)

Макарова М. С.,
студента ІІІ курсу, 5 групи
денної форми навчання

ЗАЯВА

Прошу дати дозвіл на складання літньої екзаменаційної сесії в силу погашення академзаборгованості.

Дата.

(нідпис)

М. С. Макаров

Ректорові
Міжгалузевого інституту управління

(прізвище, ім'я, по батькові)

Трьомсина Івана Миколайовича,
магістра права,
адреса: Київ, вул. Дегтярівська, 4б, кв. 5

ЗАЯВА

Прошу зарахувати мене викладачем кафедри теорії держави та права Вашого інституту.

Дата.

(нідпис)

І. М. Трьомсин

Резюме

Резюме (у вузькому значенні) — належно оформлена інформація про ділові якості особи.

За структурними ознаками резюме належить до нестандартизованої форми ділових паперів.

Сьогодні цей документ набуває все більшої популярності. Адже слугувати ним — зручно і швидко. Саме такий вид інформації обирають ділові люди, котрі поважають свій і чужий час.

Резюме складається довільно, але вирізняється чіткістю, конкретністю й достовірністю інформації. В тексті недоречні складні речення, звороти, вставні слова, епітети, вислови..., бо другорядне не повинне перевершувати головну інформацію. Тому переважно й використовується анкетна форма викладу.

Резюме подається (здебільшого розсилається електронною поштою) з метою працевлаштування.

Сб̂а̂с̂і̂ ê:

РЕЗЮМЕ

(прізвище, ім'я, по батькові).

Дата, рік народження:

01.03.19__

Освіта:

вища (юридичний факультет Київського національного університету

імені Тараса Шевченка)

Спеціальність:

правознавець

Мета:

отримати роботу юриста.

Зарплата:

за домовленістю

Адреса: _____

тел. _____

Професійні навички:

проходив виробничу практику в Конституційному суді України та фахове стажування в міській прокуратурі.

Знання мов:

бездоганне володіння українською та російською мовами, вільне — англійською; зі словником — французькою, іспанською.

Комп'ютер:

професійне володіння програмами Windows XP, MS WORD, MS Excel, MS Access, MS Outlook, Internet, e-mail.

Ділові якості:

відповідальність, старанність, стійка власна думка; вміння професійно й етично спілкуватися; швидко сприймати інформацію.

Особистий інтерес:

Характеристика

Х а р а к т е р и с т и к а — це документ, у якому дається оцінка ділових і моральних якостей працівника.

Пишуть характеристики для вступу до навчальних закладів, атестаційні, виробничі тощо. Виклад тексту — у теперішньому часі і у формі третьої особи. Обов'язково вказується призначення характеристики, ставиться дата і підпис керівника.

Запам'ятайте: саме ці ознаки, зокрема, відрізняють характеристику від автобіографії.

Їбәәі ё:

ХАРАКТЕРИСТИКА

студента 5 курсу 5-ї групи (денна форма навчання)
юридичного факультету Київського національного
університету імені Тараса Шевченка

(прізвище, ім'я, по батькові)

Студент _____ — дисциплінований, ввічливий, має власну думку. Навчається за спеціалізацією “Конституційне право України”. Систематично відвідує лекції, практичні заняття,

семінари. Бере активну участь у підготуванні та проведенні ігрових занять, призначених для глибшого засвоєння спецкурсу, виступає з промовами.

Займається організаційною роботою факультету (культурно-розважальна програма).

Постійно буває на конференціях, виступає з доповіддю.

Проявляє інтерес до політичного життя країни, цікавиться питаннями політології.

Коректний з товаришами. З повагою ставиться до старших.

Характеристика видана для подання до військового інституту при Київському національному університеті імені Тараса Шевченка.

Дата

Декан факультету

Методист

(підпис)

(підпис)

Автобіографія

Автобіографія — це офіційний документ, що подає опис життя особи. Текст викладу — від першої особи. Складається автобіографія довільно. Але прийнято всі відомості подавати у хронологічному порядку, і звичайно ж, у минулому й теперішньому часі.

Автобіографія подається при вступі на навчання, оформленні на роботу тощо.

Вона може писатися на звичайному аркуші паперу або на спеціальному бланку.

Здається:

АВТОБІОГРАФІЯ

Я, _____, народився 9 вересня 1985 року в м. Києві. Батько, _____, приватний підприємець. Мати, _____, працює економістом в сфері побутового обслуговування.

У 2003 році закінчив міську середню школу № 101. Навчаючись у школі, освоїв комп'ютер, добре опанував англійську мову.

У 2006 році закінчив Київський приватний коледж за спеціальністю комерційне і трудове право. Зараз навчаюся на першому

курсі історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Відвіую спортивну секцію з боксу, вивчаю народний фольклор.

Домашня адреса: _____

Дата (особистий підпис) Розшифрування підпису

Договір

Д о г о в і р — документ господарсько-договірної діяльності, що фіксує взаємні зобов'язання про права, обов'язки і відповідальність сторін. Він може укладатися між керівником фірми і її ж працівником на виконання додаткових робіт; між представниками державних (комерційних) структур; між фізичними особами і товариством з обмеженою відповідальністю; між окремими особами тощо. Цей документ вважається дійсним, якщо сторони досягли згоди з усіх пунктів і належно їх оформили.

До речі, одним з різновидів даного документа є іпотечний договір (що стосується нерухомості; він укладається Сторонами на спеціальних бланках у присутності нотаріуса і ним же завіряється).

Запам'ятайте обов'язкові реквізити договору: найменування міністерств, відомств, установ, які вступають у договірні стосунки; дата укладання договору; місто; предмет договору; юридичні адреси; підписи представників; печатки.

Ї

ДОГОВІР №

на виконання ремонтно-будівельних робіт

м. Київ " _ " _____.

Відкрите акціонерне товариство "К-Р-С", надалі Замовник, в особі директора ВАТ (*прізвище, ім'я, по батькові*), який діє на підставі Статуту з однієї сторони та ТОВ "Верх", надалі Підрядник, в особі директора (*прізвище, ім'я, по батькові*), який діє на підставі Статуту з іншої сторони, уклали цей Договір про наступне:

1. Предмет договору

1.1. Замовник доручає, а підрядник бере на себе зобов'язання виконати ремонтні роботи у приміщенні банку.

1.2. Підрядник згідно з отриманою від Замовника проектно-кошторисною документацією і діючими державними будівельними нормами виконує власними і залученими силами весь комплекс робіт.

1.3. _____.

2. Вартість договору

2.1. Вартість робіт визначається згідно з кошторисними нормами на ремонтно-будівельні роботи і складає _____ гривень.

2.2. За домовленістю сторін можуть здійснюватися додаткові перерахування коштів у зв'язку з внесенням змін у проектно-кошторисну документацію.

2.3. _____.

3. Розрахунки і платежі

3.1. При підписанні Договору, Замовник зобов'язаний виплатити аванс у розмірі 50% від визначеної суми.

3.2. Прикінцевий розрахунок замовник має здійснити після підписання акту представниками обох сторін про виконання ремонтно-будівельних робіт.

4. Обов'язки сторін

4.1. Підрядник виконує взаємно-узгоджені обсяги робіт відповідно до затвердженої Замовником проектно-кошторисної документації.

4.2. _____.

5. Відповідальність сторін

5.1. За невиконання або неналежне виконання умов даного Договору, сторони несуть відповідальність згідно з чинним законодавством України.

5.2. Підрядник гарантує якість виконання робіт за проектною документацією та діючими нормами.

6. Інші умови

6.1. За погодженням сторін до даного Договору можуть вноситися зміни.

6.2. З певних причин даний Договір може бути припинений чи розірваний. Сторона, котра прийняла це рішення, письмово повідомляє іншій стороні не пізніше, ніж за 15 днів.

7. Форс-мажор

7.1. У разі неможливого виконання сторонами своїх обов'язків (якщо таке сталося внаслідок обставин нездоланної сили) термін виконання їх продовжується на період дії форс-мажору.

8. Арбітраж і термін дії договору

8.1. Спірні питання, що виникають між сторонами, вирішуються шляхом переговорів або у порядку, передбаченому чинним законодавством України.

8.2. Договір вступає в силу з моменту його підписання та діє протягом 3-х місяців.

8.3. Договір складено у двох примірниках (для виконавця і замовника), кожен з яких має рівноцінну юридичну силу.

9. Юридичні адреси сторін

Відкрите акціонерне товариство “К-Р-С” Виконавець ТОВ “Верх”

Адреса: _____
р/р _____
МФО _____
ЗКПО _____
КОД _____
Інд. _____
Свідоцтво № _____

Адреса: _____
р/р _____
МФО _____
ЗКПО _____
КОД _____
Інд. _____
Свідоцтво № _____

(М. П.) Директор (*ніднис*)

(М. П.) Директор (*ніднис*)

Доповідь

Д о п о в і д ь — це один з різновидів ділових паперів. Вона належить до нестандартизованого виду документів. Складається у довільній формі але має висвітлювати конкретні питання, підповідати етичним і логічним міркуванням, граматичним і стилістичним нормам. Доповідь має бути належно оформлена.

Мовець повинен подбати про чітку, зрозумілу мову; урахувати обстановку у залі; вік, склад слухачів. Потрібно виробити стиль мовлення, зважити на жестикуляцію, міміку, зовнішній вигляд.

Ї д а с ь :

(прізвище, ім'я, по батькові)

(посада, назва закладу, підприємства, установи)

СУДОВИЙ РИТОР І АУДИТОРІЯ

Спілкування із судовою аудиторією — одне з важливих завдань судового ратора. Тут мають гармонійно поєднуватися за-

соби переконуючої комунікації. Це високий професіоналізм, етичні засади, красномовство ритора, його майстерність публічно говорити. “Учися подобатися... вдалим вибором слів і точною зміною голосу. Той, хто вміє приємно говорити, прихилиє своїх слухачів, і тому, коли прийде час спонукати їх до чогось доброго чи відхилити від будь-чого злого, він матиме на них більший вплив”, — пише видатний ритор *С. Пелліко*.

Судова аудиторія — це певна кількість людей у залі судового засідання, які беруть участь при розгляді справи або цікавляться нею. Умовно її можна розподілити на чотири групи: професійні учасники процесу; представники громадськості; учасники процесу, зацікавлені у вирішенні справи; публіка, яка прийшла з різних мотивів і спонукань.

Практика показує, що у залі судового засідання особливої уваги: терпіння, такту, почуття міри потребує четверта група — публіка. Адже вона рідко буває однорідною за своїм складом (хіба що у виїзних засіданнях суду, коли слухається справа за місцем роботи підсудного). Тож, як правило, одні приходять до суду підтримати рідних, близьких, знайомих; інші — послухати як вирішуються справи про правопорушення тощо.

“Якби усі люди були однаковими і перебували завжди у тому самому настрої, ораторові досить було б знати самого себе, щоб уміти впливати на інших. Але при наявності великого розмаїття людських характерів потрібен важкий труд для вивчення значної кількості людей... Безумовно, кожен оратор має безліч спільних точок зору зі своїми слухачами, але вважати, що всі люди в усьому схильні вчиняти так, як ми самі, це хоча й природно, але невірно...”, — пише відомий оратор, юрист-практик *О. Бен*.

Отож-бо, судовий ритор має добре знати аудиторію, її мотиви, інтереси, переконання. Поскільки склад слухачів неоднорідний, то, можуть виникати труднощі в установленні контакту із аудиторією. Для того, щоб досягти взаєморозуміння, слід враховувати емоційний стан, рівень уваги, готовність вступити в контакт, зацікавленість слухачів, їх вік і професійне спрямування.

Кожен судовий ритор, відповідно до своєї процесуальної позиції, аналізує й дає оцінку зібраним доказам, формулює свої висновки, котрі мають стати переконливими й обґрунтованими, бо саме цього і чекає судова аудиторія. “якщо хочеш переконати, прагни перш за все сподобатися, прагни, щоб голос твій звучав гармонійно, ... щоб головні пункти у твоїй промові та її виснов-

ках звучали сильно й голосно”, — повчає знавець риторського мистецтва *Ф. Честерфілд*.

Виступ у суді — один з найскладніших і найвідповідальніших моментів участі прокурора, захисника та інших учасників процесу. Щоб впевнено відстоювати права людини і захищати інтереси суспільства, слово правника має бути справедливим, переконливим. Бо саме вміння кваліфіковано переконати у винності чи невинності підсудного — професійний обов’язок правника. Отже, вплив судового ритора на слухачів залежить від глибоких правових знань, професійних навичок, вміння публічно говорити. “Хто має справу з людьми... повинен мислити добре, але говорити ще краще”, — пише юрист—практик *М. Сперанський*.

Атмосфера судової аудиторії — завжди має бути у полі зору ритора. Її увага і подальша стабільність досягається й іншими риторськими прийомами.

Наприклад, виголошенням початкових фраз (Вельмишановні судді! Прошу звернути на це увагу! Пуслухайте, будьласка); посиленням емоційного впливу, що відповідно настроює слухачів.

Пауза у виступі ритора — важливий орієнтир уваги слухачів, бо вона дозволяє виділити те головне, що настає за нею.

Звернення до слухачів з питанням, пов’язаним зі змістом промови — теж влучний спосіб загострити їх увагу.

Завжди надійними факторами впливу на слух аудиторії є засоби мовної виразності. Це юридичні афоризми, прислів’я, приказки, яскраві образи. Але ж слід пам’ятати про їх доцільність.

Зосередити увагу слухачів аудиторії допомагають жести і рухи, котрі, як ніщо інше, визначають індивідуальний стиль судового ритора.

Міміка ритора — чудовий стимулятор аудиторії. Вона здатна передавати радість, рішучість, призи́рство, іронію. Знаменитий судовий оратор, майстер психологічного аналізу А. Коні писав, що “у доброго ритора обличчя говорить разом з язиком”.

Щоб підкреслити значимість тієї чи іншої фрази, судовий ритор слугується голосовими прийомами. Це ефективний засіб активізувати увагу слухачів. “Тон промови слід обирати такий, який найбільшою мірою утримує увагу слухачів і який не тільки їх усолоджує, а й насолоджує без пересичення...”, — пише *Цицерон*.

Вміння виступати публічно та схилити до себе слухачів не приходять само собою. Цьому треба наполегливо учитися:

відшліфовувати прийоми риторського мистецтва; добре вивчати мову, збагачувати лексику; володіти тонкощами красномовства, щоб вплив ритму на слух аудиторії володарював над нею.

Красномовство має бути чесним і високоморальним, щоб проникло в людську душу — в цьому сила істини ритора. “Красномовство — це мистецтво говорити так, щоб ті, до кого ми звертаємося, слухали не лише без труднощів, але із задоволенням”, — пише *Б. Паскаль*.

Мова виступу судового ритора має бути грамотною, простою, зрозумілою широкому колу слухачів; передавати й доносити реальні думки, явища, факти, події. Тож щоб вона була саме такою, треба знати основне правило: це — професійна достеменність і мовна норма (нормативність). Ці два важливі компоненти взаємозв'язані. Бо лише точне відтворення і грамотне запасання конкретних фактів — відображають істинну, забезпечують правильне розуміння висловлюваних думок та створюють атмосферу взаємоповаги, приязності в судовій аудиторії.

Блискучий ритор, теоретик ораторського мистецтва Платон, особливо критично ставится до судових ораторів, наголошуючи, що “красномовство має бути діловим, а не марнослівним”.

“Платон, поєднуючи мудрість із красномовством, майстерно схиляв до себе серця і дух своїх слухачів не блюзнірством і хитрощами, але більш силою істини”, — пише відомий мислитель ораторського мистецтва *К. Віланд*.

Протокол

Протокол — це документ, який відбиває процес і результати роботи колегіальних органів, проведення різних нарад, засідань, обговорень тощо. Протоколом оформляється також діяльність адміністративних органів, слідчих та ін. У ньому занотовуються всі виступи з розглянутих питань та прийняті рішення.

Текст протоколу може складатися з одного або кількох розділів, кожен з яких ділиться на три частини, що починаються словами: Слухали; Виступили; Постановили (Ухвалили). Після цих слів ставиться двокрапка.

СДАЧІ:

ПРОТОКОЛ № ____

21 квітня 2007 р.

Зборів закритого акціонерного товариства “ЛОТОС”

Усього акціонерів:

Присутні:

Відсутні:

Порядок денний:

1. Звіт правління акціонерного товариства про роботу компанії за 2007 рік.
2. Розподіл зароблених грошей.
3. Обрання та затвердження нового складу правління акціонерного товариства.

Слухали:

Доповідь заступника голови правління компанії Трьомсина І. М. про роботу акціонерного товариства за 2004 рік.

Виступили:

Синьов М. А., Макаров М. І., Данилов О. І., Трофимов В. Р.
Усього виступило 10 осіб з конкретними пропозиціями щодо обрання та затвердження нового складу правління закритого акціонерного товариства “КАН”.

Постановили:

До 27.04.2007 р. подати належні папери з внесеними конкретними пропозиціями щодо обрання та затвердження нового складу правління акціонерного товариства.

Голова зборів

(підпис)

Матвеев Л. М.

Секретар

(підпис)

Кантемиров В. В.

Лист

Л и с т — узагальнена назва документів (лист-повідомлення, лист-подяка, лист-прохання, лист-нагадування, листи супровідні, інформаційні, рекламні та ін.), що пересилаються поштою.

Серед ділової кореспонденції важливе місце займає листування. Службові листи набирають на комп'ютері. Текст складається довільно. Але існує певна закономірність листа: вступ, виклад, висновки, закінчення. Така послідовність полегшує сприйняття змісту.

Для виявлення ввічливості у відповідних формах офіційних листів вживаються звертання: *шановний, високошановний, добродію, пане, пані* тощо. З цією ж метою слугують і займенники *Ви, Вас, Вашого*, що пишуться з великої букви. Дієслова та прикметники при займеннику **Ви** вживаються у множині (*Ви надіслали. Ви відписали. Ви повідомили*, а не *Ви надіслала чи надіслав*).

Запам'ятаймо, як правило, ключовими у листі є слова: *відповідаємо, повідомляємо, прохаємо, пропонуємо, інформуємо; забезпечення, виконання, використання* тощо.

Ї

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ МІЖГАЛУЗЕВИЙ ІНСТИТУТ УПРАВЛІННЯ

Адреса: _____

Тел.: _____

№ _____

Шановний _____

Міжгалузевий інститут управління направляє документи та рукопис посібника Р. С. Кацавець “Золоте джерельце”. (Збірник висловлювань про слово, мову красномовство) обсягом 160 сто-

рінок, призначеного для вищих навчальних закладів, з метою надання грифу Міністерства освіти і науки України.

Видання буде здійснено за рахунок спонсорів.

Додаток:

- а) три рецензії
- б) рукопис посібника
- в) _____
- г) _____
- д) _____

Перший проректор, професор,

Міжгалузевого інституту управління *В. В. Молдован*

Доручення

Д о р у ч е н н я (довіреність)* — письмове повноваження, що видається установою, підприємством, закладом чи окремою особою іншій особі для офіційного пред'явлення при здійсненні юридичних дій, отриманні грошей чи матеріальних цінностей.

Доручення бувають особисті та службові.

О с о б и с т і доручення складаються на отримання стипендії, заробітної плати та інших платежів, пов'язаних з трудовими відносинами, а також на ведення справи в суді. Такі доручення згідно з чинним законодавством можуть завірятися керівником установи, підприємства, закладу.

С л у ж б о в і доручення видаються здебільшого на отримання грошових і товарно-матеріальних цінностей, здійснення господарських, транспортних операцій тощо. Вони, як правило, виконуються на спеціально виготовлених бланках.

До речі, є ряд доручень, що мають бути обов'язково засвідчені нотаріусом. Це доручення, що потребують нотаріальної форми (наприклад, дарування автомобіля).

 Запам'ятаймо: текст доручення пишеться довільно. Але обов'язковими є відповідні реквізити та узвичаєна форма викладу.

* У Цивільному кодексі України вжитвається термін — *довіреність*.

Їбддддд:

ДОРУЧЕННЯ

м. Київ, п'ятого серпня дві тисячі сьомого року

Я, (*прізвище, ім'я, по батькові*), проживаю за адресою: м. Київ, вул. Шовковична, ____, уповноважую (*прізвище, ім'я, по батькові*), котра проживає за адресою: м. Київ вул. Пушкінська, ____, вести мої справи в судовій установі Шевченківського району м. Києва з усіма правами, наданими законом позивачу, відповідачу, третій особі. У тому числі: з правом повної або часткової відмови від позовних вимог, визнання позову, ухвалення мирової угоди, оскарження рішення суду, пред'явлення виконавчого листа.

Доручення видане на два роки з правом передоручення і дійсне до (*дата, місяць та рік* — прописом).

Дата.

(підпис)

ДОРУЧЕННЯ №

на вивезення за межі України, ввезення в Україну валюти України, іноземної валюти

Видане _____

(прізвище, ім'я, по батькові підзвітної фізичної особи)

паспорт: серія ____, № _____, виданий на вивезення за межі України, увезення в Україну валюти України, іноземної валюти

Це доручення пред'являється відповідному митному органу

М.П.

Підпис керівника

Дата видачі спеціального дозволу “ ____ ” _____ 200 __ р.

Акт

Акт — це документ правової чинності, складений однією або кількома особами на підтвердження певних подій чи фактів. Виділяють акти законодавчі та адміністративні.

Законодавчі містять рішення щодо законів, указів, постанов. Адміністративні ж складаються на підтвердження фактів, подій, вчинків, пов'язаних з діяльністю установ, підприємств, організацій та окремих осіб.

Як правило, акти — це документи постійно діючих експертних комісій, спеціально уповноважених осіб або представників сторонніх організацій.

Акти складаються з різних причин. Це можуть бути підсумки обстеження чи ревізій, прийом та передача головних засобів виробництва, зміна керівництва, інвентаризація тощо. До формуляру акта входять такі реквізити: автор документа; дата і місце складання; номер затвердження; заголовок; підстава; склад комісії; присутні; текст. Виклад і форма тексту регламентовані: вступна й констатуюча частини.

Іноді в констатуючій частині дані повторюються, їх можна оформити через таблиці.

Візується акт усіма особами, які брали участь у його складанні.

ФОРМА:

АКТ

передачі валютних та інших цінностей

Ми, касові працівники, що підписались нижче, уклали даний акт у тому, що _____ передав _____

(прізвище, ініціали) (прізвище, ініціали)

Прийняв _____ Видав _____
(підпис) (підпис)

Перевірив _____
(підпис обліково-операційного працівника)

Зворотній бік

Дата	Прізвище ініціали касового працівника	Найменування цінностей (код валюти)	Видано (сума цифрами)	Розписка про отримання	Прийнято (сума цифрами)

ЗАТВЕРДЖЕНО

1. Взявши за зразок подані ділові папери складіть:
— заяви про влаштування на роботу; про дострокове складання екзаменаційної сесії;

- резюме; прокоментуйте чим зумовлено ваш стиль викладу резюме;
 - характеристику свого товариша по навчанню;
 - автобіографію, зверніть увагу на хронологічну послідовність;
 - договір між підприємствами на постачання сировини; між установами на оренду приміщення; між юридичними особами про виконання будівельно-монтажних робіт;
 - доповідь про особливості мови у професійному спілкуванні;
 - протокол засідання установчих зборів;
 - доручення на керування автомобілем; на купівлю житлового будинку, на одержання документів;
 - акт списання технічного обладнання.
2. Складаючи ділові папери, зважте на ясну, чітку форму викладу тексту, достовірну інформацію та граматичну досконалість.
3. Дбайте про мовне оформлення. Влучно добирайте професійну лексику, грамотно будуйте речення для зв'язку тексту; зважайте на правила пунктограми.
4. Зверніть на форму вживання ключових слів у документах — час і особу.
5. Ураховуйте правопис дієслів та прикметників, що вживаються при займенниках *Ви, Вас, Вам, Вами*.
6. Пам'ятайте про правопис відмінкових закінчень прізвищ. Узгоджуйте їх правопис з контекстом.
7. Прочитайте складені документи. Користь від цього велика.

2. БАНКІВСЬКІ ДІЛОВІ ПАПЕРИ

Важливим елементом ринкової інфраструктури є комерційні банки, їм відводиться велике значення в забезпеченні взаємозв'язку між виробниками продукції та її споживачами. Зростає кількість банківських працівників. А саме від їх фахового вміння залежать найраціональніші рішення, тактичні й стратегічні прогнози, контроль за дотриманням законодавчих норм у проведенні банківських операцій, досягнення стабільного прибутку тощо.

Враховуючи складність і відповідальність банківського бізнесу, одним з головних завдань є підвищення управлінської кваліфікації керівників; професійного рівня працівників; навчання новачків, призначених на нову посаду провідних спеціалістів; підвищення професійної культури (зокрема, спілкування з клієнтами, складання ділових паперів).

Рівень володіння професійною мовою визначає основний критерій: знання фаху і мови. А це — належне виконання службових обов'язків, зміцнення ділових відносин, розширення їх сфери функціонування, зрештою, етика професійного спілкування. Тож питання мови у банківській діяльності є завжди актуальним. Передусім, складання ділових паперів. Мова їх специфічна: суцільна термінологія, цифрові дані, таблиці; домігнativemento складні поширені речення. Тож треба уважно користуватися лексичними засобами, усталеними словосполученнями. Особливої уваги потребує іншомовна термінологія, підпорядкована українському правопису.

Безперечно, складання ділових паперів вимагає від працівників банку бездоганних професійних і загальномовних знань. Адже мова визначає культуру і компетентність фахівця, а це є норма професійного буття.

Згідно із Законом України “Про банки і банківську діяльність” розроблено інструкцію, що є єдиним нормативним документом для всіх банків та установ, що проводять операції з готівкою національної та іноземної валюти, коштовностями та іншими цінностями. Тут добре прислужуються грамотно складені ділові папери. Звернімо увагу на них. Звісно, це лише дециця із великого фонду банківського справочинства.

Љаґає:

Додаток 2
до Інструкції про переміщення валюти України, іноземної валюти, банківських металів, платіжних документів, інших банківських документів і платіжних карток через митний кордон України

Форма 04

Індивідуальна ліцензія №
на ввезення в Україну валюти України

Національний банк України (територіальне управління Національного банку України) дозволяє _____

(прізвище, ім'я, по батькові)

паспорт, серія _____, № _____, виданий _____

увезти в Україну

валюту України _____

(сума цифрами та словами)

Індивідуальна ліцензія дійсна на строк до _____

Ця ліцензія підлягає здаванню відповідному митному органу

М.П.

Підпис керівника банку

(територіального управління банку)

Дата видачі ліцензії “ ____ ” _____ р.

Додаток 5:

Додаток 5

до Інструкції про переміщення валюти України, іноземної валюти, банківських металів, платіжних документів, інших банківських документів і платіжних карток через митний кордон України

Форма 05

Спеціальний дозвіл № _____

на ввезення (пересилання) в Україну іноземної валюти, платіжних документів, банківських металів

Національний банк України (територіальне управління Національного банку України) дозволяє _____

(прізвище, ім'я, по батькові)

паспорт: серія _____, № _____,
виданий _____

(документ, що його замінює)

увезти (переслати) в Україну іноземну валюту _____

(назва іноземної валюти, сума цифрами та словами)

платіжні документи _____

банківські метали _____

(вага у грамах)

Спеціальний дозвіл дійсний на строк до _____

Цей спеціальний дозвіл підлягає здаванню відповідному митному органу

М.П. _____ Підпис керівника банку
(територіальне управління банку)
Дата видачі спеціального дозволу “___” _____ р.

Додаток 4
до Інструкції про переміщення валюти
України, іноземної валюти, банківських
металів, платіжних документів, інших ба-
нківських документів і платіжних карток
через митний кордон України

Форма 01с/Form 01s
(дійсна протягом одного місяця без права передавання/
valid during f month, non-transferable)

_____ (повна назва банку/full name of the bank)

_____ (місцезнаходження банку, № телефону, факсу/
legal address of the bank, phone and fax)

Çðàçĭ ê:

Довідка № _____

на вивезення іноземної валюти та чеків, що виражені
в іноземній валюті, при виїзді в службове відрядження
за межі України

CERTIFICATE № _____
Of Exporting Foreign Currencies and Foreign Currency
Cheques when leaving Ukraine on Business Purposes

Видана _____,
Given to (прізвище, ім'я, по батькові/ surname, first name, second name)
паспорт: серія _____, № _____, виданий _____,
passport issued
(документ, що його замінює/ or a substituting document)

на вивезення
for export of
іноземну валюту
foreign currency

_____ (назва іноземної валюти, сума цифрами та словами/ foreign currency name, amount in figures and words)

чеків, що виражені в іноземній валюті,
cheques denominated in foreign currency
цифрами _____ (назва іноземної валюти, сума

та словами)

_____ (foreign currency name, amount in figures and words)

Продовження документа
при виїзді в службове відрядження за межі України.
for business purposes outside Ukraine.

Ця довідка підлягає здаванню відповідному митному органу
The certificate shall be left at the custom house.

М.П.

Підпис керівника банку
Signature of the bank manager

Дата видачі довідки “ ___ ” _____ 200 __ р.

Додаток 8
до Інструкції про переміщення валюти
України, іноземної валюти, банківських
металів, платіжних документів, інших ба-
нківських документів і платіжних карток
через митний кордон України

_____ (повна назва юридичної особи)

_____ (місцезнаходження, № телефону, факсу, код за ЄДРПОУ)

Їдàçî è:

Доручення №

на вивезення за межі України, ввезення в Україну
валюти України, іноземної валюти

Видане _____

(прізвище, ім'я, по батькові підзвітної фізичної особи)

паспорт: серія _____, № _____, виданий _____

на вивезення за межі України, увезення в Україну валюти України, іноземної валюти

Це доручення пред'являється відповідному митному органу

М.П.

Підпис керівника банку

Дата видачі спеціального дозволу “ ___ ” _____ 200 ___ р.

ЗАДАВАННЯ І ВІДПОВІДІ НА НЕЇХ

1. Розглянувши подані формуляри на окремому аркуші вкажіть потрібні записи.

2. Зверніть увагу на правописні норми числівників у документах; іншомовної термінології, підпорядкованої українському правопису.

3. Прокоментуйте правопис прізвищ, імен, по батькові.

4. Заповнюючи формуляри, пам'ятайте про специфіку даних ділових паперів. Вони не потребують текстового викладу, а є лише носіями конкретних даних, котрі слід записати стисло, ясно, грамотно.

3. ПРОЦЕСУАЛЬНІ ДОКУМЕНТИ

Першорядним елементом кримінально-процесуальної діяльності органів дізнання, досудового слідства, прокуратури та суду є складання процесуальних документів.

Процесуальні документи — це протоколи, постанови, підписки, доручення, повідомлення, описи, обвинувальні висновки, судові рішення, апеляційні та касаційні скарги, апеляційні та касаційні провадження, ухвали, що відображають процесуальні дії та є носіями певної інформації. Вони складаються відповідно до вимог Кримінально-процесуального кодексу України та інших нормативних актів.

Мова процесуальних документів — специфічна. Вона вирізняється своєрідною юридичною термінологією; структурою побудови речень і тексту. Наприклад, часто вживаються словосполучення дієслівного типу, дієприслівникові і дієприкметникові звороти, пряма мова. Однією з особливостей мови про-

цесуальних документів є використання складних поширених речень. Найчастіше це трапляється при складанні обвинувального висновку.

Слід знати, що перевантаження тексту складними поширеними реченнями — небажане.

“Віддавайте перевагу коротким реченням. Дотримуйтесь правила, що кожна нова думка вимагає нового речення... Довгі висловлювання малопереконливі”, — пише відомий юрист-практик П. Пороховщиків.

Текст процесуальних документів має відповідати загальним правилам мови, якою ведеться судочинство. Це означає, що потрібно добре володіти державною мовою, знати її закони і принципи; уміти слугуватися професійною лексикою; дбати про системність і логічність викладу; оформляти папери відповідно до передбаченого порядку.

При складанні процесуальних документів треба уникати лексичних повторів, але терміни повторюються у тексті стільки, скільки цього вимагає справа. Доречно знати, що терміни не замінюються синонімами. Не вживаються терміни, що мають декілька значень. Особливої уваги потребують слова, що передають відомості з фактичного боку злочинів.

Щоб процесуальні документи були бездоганні, дотримуйтесь вимог щодо їх складання. Адже професійна достеменність і мовна норма — це два важливі взаємопов’язані компоненти. Бо лише правдиве відображення і грамотне записання конкретних фактів — створюють істинний документ.

Запам’ятаймо! Правова діяльність здійснюється на основі психологічних, логічних і етичних засад. Це вимагає певних закономірностей і психологічної організації; точних визначень; чітких суджень і обґрунтування їх доказами; переконань та етичних принципів, що сформувалися у правничій сфері. А нормативність літературної мови забезпечує правильне розуміння висловлюваних думок; дотримання відповідних правил при доборі лексики; утворенні граматичних форм, правописі; сполученні слів, побудові речень та складанні тексту кримінально-процесуальних документів.

Ураховуючи, що правова етика містить комплекс заборон і дозволів, зумовлених специфікою розгляду і вирішення кримінально-процесуальних справ, події, адреси, прізвища осіб, дії учасників кримінального процесу — умовні. І будь-який збіг — випадковий.

ДОСУДОВЕ РОЗСЛІДУВАННЯ*

Розгляньмо зразки процесуальних документів у кримінальних справах на досудових стадіях кримінального судочинства. Вони різняться підставами, структурою, текстовим викладом, обсягом. Мають точну, чітку, логічну побудову та унормований текстовий виклад.

1. І ді оаñoаеіі³ аї еої аї òè ñòàà³; її ðòøáííú èðеї ³í àеііí; ñí ðааè

ПРОТОКОЛ усної заяви про злочин

м. Київ

24.05.2006 р.

Складання протоколу
розпочато о 10 год. 15 хв.
закінчено о 10 год. 55 хв.

Слідчий прокуратури Шевченківського району м. Києва юрист 2-го класу С. П. Ковальченко з дотриманням вимог статей 95, 97 КПК України у своєму робочому кабінеті прийняв усну заяву про вчинений злочин від Назарової О. В., 1970 року народження, яка проживає у м. Києві, по вул. Дегтярівській, 6 а, працює директором ПП “Господарочка”.

Особа заявника засвідчена відповідно до паспорта громадянина України серії СН №250297, виданий Шевченківським РУГУ МВС України в м. Києві 28.07.1998 р. Т Заявник О. В. Назарова попереджена про кримінальну відповідальність за ст. 383 КК України щодо завідомо неправдивого повідомлення про вчинення злочину. їй також роз’яснено передбачене ст. 52-1 КПК України право на забезпечення безпеки у випадку наявності реальної загрози її життю, здоров’ю, помешканню чи майну.

(підпис заявника)

О. В. Назарова заявила:

У результаті ревізії, проведеної минулого місяця на приватному підприємстві “Господарочка”, що знаходиться за адресою: м. Київ, вул. Артема, 80, виявлено нестачу коштів у сумі _____ тисяч гривень. Підробивши підпис на фінансових документах, гроші викрала І. С. Болотова, яка працює бухгалтером підприємства.

* Дані зразки процесуальних документів можуть прислужитися фахівцям правоохоронних органів.

Прошу розібратися і притягнути І. С. Болотову до відповідальності та повернути незаконно привласнені гроші.

Протокол мною прочитаний, з моїх слів записано правильно.

Заявник _____ О. В. Назарова
(підпис)

Протокол склав: слідчий юрист

2-го класу _____ С. П. Ковальченко
(підпис)

ПОСТАНОВА
про порушення кримінальної
справи та прийняття її до свого
провадження

м. Київ

30.05.2006 р.

Слідчий слідчого відділу Шевченківського РУ ГУ МВС України у м. Києві капітан міліції В. К. Кравцов, розглянувши матеріали дослідчої перевірки заяви О. О. Круглової, —

ВСТАНОВИВ:

26.05.2006 р., близько 23 год. 15 хв., біля будинку №5 по вул. Білоруській у м. Києві, Ю. В. Горохов відкрито заволодів речами, що належить О. О. Козловій. При цьому завдав їй тілесні ушкодження, що не є небезпечними для життя та здоров'я.

Беручи до уваги, що матеріали містять достатньо даних, котрі вказують на наявність ознак злочину, керуючись статтями 94, 98, ч. 2 ст. 113 КПК України, —

ПОСТАНОВИВ:

1. Порушити кримінальну справу стосовно Горохова Юрія Вікторовича за ознаками злочину, передбаченого ч. 2 ст. 186 КК України.

2. Кримінальну справу прийняти до свого провадження та приступити до проведення досудового слідства.

3. Про прийняте рішення повідомити зацікавлених осіб.

4. Копію постанови направити прокурору Шевченківського району м. Києва.

Слідчий

Капітан міліції _____
(підпис)

В. К. Кравцов

2. Ї ѓі оаһоаеіі³ аі еоі аі ое,
цї һоі һороіһу çààаеіі ео і і еі æаі ü
аі һоаі аі аі һе³аһоаа

ПОСТАНОВА
про прийняття кримінальної справи
до свого провадження

м. Київ

02. 04. 2006 р.

Слідчий слідчого відділу Шевченківського РУ ГУ МВС України у м. Києві лейтенант міліції Н. Г. Зябов, розглянувши матеріали кримінальної справи

№11-2635, порушеної за ознаками злочину, передбаченого ч. 3 ст. 185 КК України,

ВСТАНОВИВ:

20.03.2006 р. близько 14 год. невстановлена особа, зламавши вхідні двері, проникла до квартири 180 по вул. Дегтярівській, 6, у м. Києві, і викрала майно, що належить С. О. Орловій. Завдані матеріальні збитки становлять _____ гривень.

За цим фактом відділом дізнання Шевченківського РУГУ МВС України у м. Києві 21.03.2006 р. порушена кримінальна справа за ознаками злочину, передбаченого ч. 3 ст. 185 КК України, що постановою від 01.04.2006 р. направлена для провадження досудового слідства.

Беручи до уваги, що відповідно до ст. 111 КПК України, провадження досудового слідства у цій кримінальній справі є обов'язковим, а також те, що його провадження доручено мені, керуючись ч. 2 ст. 113 КПК України, —

ПОСТАНОВИВ:

1. Прийняти кримінальну справу до свого провадження та приступити до досудового слідства.

2. Копію постанови направити прокурору Шевченківського району м. Києва.

Слідчий

лейтенант міліції _____

(підпис)

Н. Г. Зябов

ПІДПИСКА

про нерозголошення даних досудового слідства

Я, потерпілий у кримінальній справі № 05-9644 В. В. Калужний, на підставі ст. 121 КПК України, даю цю підписку слідчому слідчого відділу Шевченківського РУ ГУ МВС України в м. Києві старшому лейтенанту міліції О. Д. Казидубу, що зобов'язуюся не розголошувати без його дозволу даних досудового слідства у справі.

Водночас, мені роз'яснено, що у випадку порушення цієї підписки я можу бути притягнутий до кримінальної відповідальності за ст. 387 КК України.

_____ (підпис потерпілого)

Підписку відібрав: слідчий старший лейтенант міліції _____

О. Д. Казидуб

_____ (підпис)

3. І ді оапоаеіі³ аі еоі аі òè,
ùі ñòі ñорòіñу і ді аааааі і у ñè³а÷еò а³é

ПРОТОКОЛ

пред'явлення предмета для впізнання

м. Київ

10.06.2006 р.

Впізнання

розпочато о 16 год. 35 хв.

закінчено о 17 год. 20 хв.

Слідчий слідчого відділу Шевченківського РУ ГУ МВС України в м. Києві капітан міліції С. К. Медовик у зв'язку з провадженням у кримінальній справі № 05-5676, відповідно до вимог статей 85,176 КПК України, склав цей протокол про таке.

Цього дня у приміщенні Шевченківського РУ ГУ МВС України в м. Києві при природному освітленні з дотриманням вимог ст. 175 КПК України у присутності понятих:

1. Шевчук Валентини Олександрівни, яка мешкає в м. Києві по вул. Тургенівській 12, кв. 5,

2. Зінчук Катерини Петрівни, котра мешкає по вул. Ушакова, 20, кв. 10, яким, згідно зі ст. 127 КПК України, роз'яснено їхній обов'язок бути присутніми при провадженні слідчої дії та своїми підписами засвідчити відповідність записів у протоколі, а також

їхнє право робити зауваження з приводу проведеної слідчої дії, що підлягають обов'язковому занесенню до протоколу,

_____ (підпис понятого)

_____ (підпис понятого)

Потерпілому в цій справі В. М. Громову пред'явлено такі предмети:

1) куртку чоловічу шкіряну чорного кольору з двома накладними кишенями, права надірвана, застібка типу “блискавка”, підкладка чорного кольору, виробник — Туреччина, розмір 54;

2) куртку жіночу шкіряну коричневого кольору з двома накладними кишенями, гудзики металеві, підкладка бежевого кольору, виробник компанія “Зималетто”, розмір 48;

3) куртку дитячу, шкіряну червоного кольору, з двома накладними кишенями, застібка типу “блискавка”, підкладка червоного кольору, виробник — ПП “Одеса”, розмір 42.

У відсутності особи, що впізнає, за пропозицією слідчого, поняті на власний розсуд прикріпили до курток номерки 1, 2, 3 та розмістили їх на столі в один ряд.

Після цього до кімнати для впізнання був запрошений потерпілий В. М. Громов. Його попереджено про кримінальну відповідальність щодо завідомо неправдивих показань за ст. 384 КК України.

_____ (підпис потерпілого)

Серед пред'явлених речей, потерпілий В. М. Громов впізнав свою куртку під номером 1, що була викрадена в нього під час квартирного пограбування 20 лютого цього року. Упізнав він її за фасоном, кольором, розміром.

У процесі впізнання застосовувалася фотозйомка фотоапаратом “Кенон”.

Протокол учасникам слідчої дії зачитав уголос слідчий. Заяв і зауважень від учасників слідчої дії не має.

Потерпілий _____
(підпис)

В. М. Громов

Поняті _____
(підпис)

В. О. Шевчук

_____ (підпис)

К. П. Зінчук

Слідчий
Капітан міліції _____
(підпис)

С. К. Медовик

4. Ї ді оапоаеїї³ ай еої ай ое, ъї пди пбрдиїїу чаааці а-аї і у і бааа і³аї қбрааї і ай, і ааеї оаа-аї і ай і а қаоено

ПРОТОКОЛ
роз'яснення підозрюваному (обвинуваченому)
права мати захисника

м. Київ

14. 07. 2006 р.

Слідчий слідчого відділу Шевченківського РУ ГУ МВ (України у м. Києві капітан міліції О. М. Кривенцов, у зв'язку: провадженням у кримінальній справі № 04-7582, порушені за ознаками злочину, передбаченого ч. 2 ст. 309 КК України керуючись ст. 21 КПК України, склав цей протокол пре таке. Згідно зі статтями 21, 43-1 КПК України, роз'яснив підозрюваному В. В. Матвійчуку його право мати захисника та побачення з ним до першого допиту; а також положення статей 44-48, 93 КПК України щодо участі захисника у справі й оплати його праці.

Підозрюваний В. В. Матвійчук, ознайомившись зі своїм правом мати захисника, заявив:

Протокол мною прочитаний, записано правильно.

Підозрюваний _____ (ніднуч) _____ В. В. Матвійчук

Слідчий
капітан міліції _____ (ніднуч) _____ О. М. Кривенцов

Голові адвокатського об'єднання
Шевченківського району м. Києва

Л. Д. Петренку

Копія: обвинуваченому у кримінальній
справі №10-9358 І. В. Давиденко

ПОВІДОМЛЕННЯ

про усунення захисника від участі у справі

Повідомляю, що, відповідно до постанови про усунення захисника від участі у справі від 18.06.2006 р., на підставі п. 2 ч. 2 ст. 61 КПК України (у зв'язку із зупиненням дії свідництва про право на заняття адвокатською діяльністю), згідно з ч. 2 ст. 61 КПК України, захисник Л. Д. Савченко, усунений від участі у кримінальній справі № 10-9358.

Слідчий слідчого відділу Шевченківського РУ ГУ МВС країни у м. Києві лейтенант міліції _____ (ніднуч) _____ В. К. Вікторенко

Голові Шевченківського районного
суду м. Києва Серовій Є. В.

ПОДАННЯ
про усунення захисника від участі у справі

м. Київ

01.06.2006 р.

Слідчий слідчого відділу Шевченківського РУ ГУ МВС України у м. Києві лейтенант міліції О. А. Кириленко, розглянувши матеріали кримінальної справи № 08-3280, порушеної за ознаками злочину, передбаченого ч. 3 ст. 185 КК України, —

ВСТАНОВИВ:

23.04.2006 р. о 12 год. М. В. Ковальов за попередньою змовою з П. П. Чорнобровим, підібравши ключ до замка входних дверей, проникли у кв. № 32 по вул. Артема, 52 у м. Києві. Викравши таємно майно, завдали потерпілому В. В. Басову матеріальних збитків на суму _____ гривень.

06.05.2006 р. за клопотанням підозрюваного М. В. Ковальова до участі у справі був допущений захисник — адвокат С. Є. Прищепа. Зловживаючи своїми правами, адвокат перешкоджає встановленню істини у справі шляхом підкупу свідків І. К. Васиної, Ю. І. Павленко і потерпілого В. В. Маслова. Вони дають неправдиві показання щодо участі його підзахисного у вчиненні злочину. Крім того, захисник С. Є. Прищепа неодноразово не з'являвся для участі у проведенні слідчих дій, що затягує провадження досудового слідства.

Беручи до уваги вищевикладене, з метою усунення обставин, які виключають участь у справі захисника, керуючись ч. 4 ст. 61, ч. 3 ст. 61 КПК України, —

ПРОШУ:

Винести постанову про усунення захисника-адвоката С. Є. Прищепи від участі у цій кримінальній справі.

Для розгляду надаю судді матеріали кримінальної справи №08-3280.

Слідчий

лейтенант міліції _____

(підпис)

О. А. Кириленко

5. Ї ѓі оа̃ñoàèüí³ äî éоі́ áí òè,
ùî ñòî ñóρòüñŷ ï ðèòŷáí áí í ŷ
ŷè î áâèí óâà÷áí î âî

ПРОТОКОЛ
про пред'явлення обвинувачення

м. Київ

03.05.2006 р.

Слідчий слідчого відділу Шевченківського РУ ГУ МВС України у м. Києві лейтенант міліції О. А. Кириленко, у зв'язку з провадженням у кримінальній справі № 08-3280, керуючись ст. 140 КПК України склав цей протокол про таке.

У приміщенні Шевченківського РУ ГУ МВС України у м. Києві обвинуваченому В. Б. Груші та його захисникові В. С. Савіній, згідно зі ст. 140 КПК України, о 13 год. 50 хв. оголошено постанову про притягнення В. Б. Груші, як обвинуваченого у вчиненні злочину, передбаченого ч. 2 ст. 190 КК України, роз'яснено суть обвинувачення та вручено копію постанови про притягнення як обвинуваченого.

Ознайомившись із постановою про притягнення як обвинуваченого й отримавши від слідчого роз'яснення його суті та копію постанови, обвинувачений В. Б. Груша заявив:

Протокол мною прочитаний, записано правильно.

Обвинувачений _____
(підпис)

В. Б. Груша

Захисник _____
(підпис)

В. С. Савіна

Слідчий
лейтенант міліції _____
(підпис)

О. А. Кириленко

6. Ї ді оаñoàëüí³ äî êoí áí òè,
цї ñòì ñóòòüñý çàñòì ñóààí í ý çàoí ä³à
ї ді оаñoàëüí í äî ì òèì oño

ПОСТАНОВА
про застосування запобіжного заходу

м. Київ

27.07.2006 р.

Слідчий слідчого відділу Шевченківського РУ ГУ МВС України у м. Києві капітан міліції С. К. Медовик, розглянувши матеріали кримінальної справи №08-7293 щодо обвинувачення П. В. Прокопова у вчиненні злочину, передбаченого ч. 1 ст. 263 КК України, —

ВСТАНОВИВ:

П. В. Прокопов з лютого 2006 року зберігав за місцем свого тимчасового проживання, у квартирі № 6 по вул. Білоруській, 5, у м. Києві, вогнепальну зброю — пістолет “Вальтер” № 265770 без передбаченого законом дозволу. 2.04.2006 р. неповнолітній син обвинуваченого Д. П. Прокопов виніс пістолет на вулицю. Зброю помітив і вилучив дільничний інспектор міліції.

Беручи до уваги, що обвинувачений П. В. Прокопов не має постійного місця проживання в м. Києві, та зважаючи на те, що він повністю визнав свою вину і раніше не судимий, а від Л. М. Волкова і П. В. Лагоди надійшли клопотання про передачу їм обвинуваченого П. В. Прокопова на поруки, керуючись статтями 148,150,152,165-1 КПК України, —

ПОСТАНОВИВ:

1. Обрати стосовно Прокопова Петра Вікторовича, 1968 року народження, уродженця м. Василькова Київської області, українця, раніше не судимого, котрий тимчасово проживає в м. Києві по вул. Білоруській, 5, кв. 6, і працює водієм таксі — запобіжний захід у вигляді особистої поруки, про що йому оголосити.

2. Копію постанови направити прокуророві Шевченківського району м. Києва.

Слідчий
капітан міліції _____

(підпис)

С. К. Медовик

Постанову мені оголошено 27.07.2006 р. Суть запобіжного заходу роз'яснено. Мені також оголошено, що у випадку порушення покладених на мене обов'язків, до мене може бути застосовано більш суворий запобіжний захід.

Обвинувачений _____

(підпис)

П. В. Прокопов

Крім того, обвинуваченому П. В. Прокопову роз'яснено порядок і термін оскарження цієї постанови в порядку, передбаченому ст. 234 КПК України.

_____ (підпис потерпілого)

Слідчий
капітан міліції _____

(підпис)

С. К. Медовик

ПІДПИСКА про особисту поруку

Я, Волков Любомир Мартинович, 1970 року народження, проживаю у м. Києві по вул. Мала Житомирська, 8, кв. 23; працюю директором рекламного агентства "Обрій", паспорт серії СН №237890, виданий Шевченківським РУ ГУ МВС України у м. Києві 21.02.1997 р. Даю цю підписку слідчому слідчого відділу Шевченківського РУ ГУ МВС України у м. Києві капітану міліції С. К. Медовику у тому, що ручаюся за належну поведінку та своєчасну явку обвинуваченого П. В. Прокопова за викликами слідчого, прокурора, суду.

Відповідно до вимог ст. 152 КПК України, мені роз'яснено суть справи, за якою обрано запобіжний захід, а також попереджено про відповідальність поручителя у випадку неналежної поведінки обвинуваченого П. В. Прокопова.

Поручитель _____

(підпис)

Л. М. Волков

Підписку відібрав: слідчий
капітан міліції _____

(підпис)

С. К. Медовик

7. Ї ðĩ öãñóàëüĩ³ äî êóĩ áĩ òè,
ùĩ ñòì ñóþòññü çóĩ èĩ áĩ í ü òà á³áĩ î äëáĩ í ü
äî ñóäî äî äî ñè³äñòäà

ПОСТАНОВА
про зупинення досудового слідства

м. Київ

21. 06. 2006 р.

Слідчий слідчого відділу Шевченківського РУ ГУ МВС України у м. Києві капітан міліції О. М. Кривенцов, розглянувши матеріали кримінальної справи №04-7740 щодо обвинувачення В. В. Мальовничого у вчиненні злочину, передбаченого ч. 2 ст. 121 КК України, —

ВСТАНОВИВ:

20.05.2006 р. близько 19 год. 30 хв. біля будинку № 16 по вул. Стрілецькій у м. Києві, В. В. Мальовничий вчинив злочин: _____

За фактом 24.06.2006 р. порушено кримінальну справу, а 14.06.2006 р. винесено постанову про притягнення В. В. Мальовничого як обвинуваченого у цій справі. 23.05.2006 р. Винесено постанову про оголошення розшуку обвинуваченого В. В. Мальовничого, проте встановити його місцеперебування до цього часу не вдалося.

Беручи до уваги, що у справі виконано всі слідчі дії, проведення яких можливе за відсутності обвинуваченого, керуючись п. 1 ст. 206 КПК України, —

ПОСТАНОВИВ:

1. Досудове слідство у кримінальній справі № 04-7740 зупинити до встановлення місцеперебування обвинуваченого В. В. Мальовничого.

2. Про прийняте рішення повідомити зацікавлених осіб.

3. Копію постанови направити прокуророві Шевченківського району м. Києва.

Слідчий

капітан міліції _____
(підпис)

О. М. Кривенцов

ПОСТАНОВА
про відновлення досудового слідства

м. Київ

30.08.2006 р.

Слідчий слідчого відділу Шевченківського РУ ГУ МВС України у м. Києві капітан міліції О. М. Кривенцов, розглянувши матеріали кримінальної справи № 04-7740 щодо обвинувачення В. В. Мальовничого у вчиненні злочину, передбаченого ч. 2 ст. 121 КК України, —

ВСТАНОВИВ:

20.05.2006 р. близько 19 год. 30 хв. біля будинку № 16 по вул. Стрілецькій у м. Києві, В. В. Мальовничий вчинив злочин: _____

Після вчинення злочину В. В. Мальовничий зник і під час досудового слідства його місцеперебування було невідоме. З огляду на це, провадження досудового слідства у кримінальній справі 21.06.2006 р. було зупинено на підставі п. 1 ст. 206 КПК України.

Ужитими заходами з розшуку місцеперебування обвинуваченого В. В. Мальовничого було встановлено.

Беручи до уваги, що місцеперебування обвинуваченого В. В. Мальовничого встановлено і підстав для зупинення досудового слідства немає, керуючись ст. 210 КПК України, —

ПОСТАНОВИВ:

1. Досудове слідство у кримінальній справі № 04-7740 відновити.
2. Про прийняте рішення повідомити зацікавлених осіб.
3. Копію постанови направити прокуророві Шевченківського району м. Києва.

Слідчий
капітан міліції _____

(підпис)

О. М. Кривенцов

8. Ї ðî öâñóàèüí³ äî êóì áí òè, ùî ñòì ñóðòóññý çàè³í ÷áí í ý äî ñóâì äî äî ñè³äñòàà

ПОСТАНОВА про закриття кримінальної справи

м. Київ

03.06.2006 р.

Слідчий слідчого відділу Шевченківського РУ ГУ МВС України у м. Києві лейтенант міліції О. А. Кириленко, розглянувши матеріали кримінальної справи № 06-8451, порушеної за ознаками злочину, передбаченого ч. 1 ст. 121 КК України, —

ВСТАНОВИВ:

(текст)

Беручи до уваги, що в цьому випадку відсутня подія злочину, керуючись п. 1 ст. 6, п. 1 ст. 213, ст. 214 КПК України, —

ПОСТАНОВИВ:

1. Кримінальну справу № 06-8451, порушену за ознаками злочину, передбаченого ч. 1 ст. 121 КК України, закрити за відсутністю події злочину.

2. Про прийняте рішення повідомити зацікавлених осіб.

3. Копію постанови направити прокуророві Шевченківського району м. Києва.

Ця постанова може бути оскаржена прокурору Шевченківського району м. Києва, а також до суду Шевченківського району м. Києва протягом семи діб з дня отримання копії постанови чи повідомлення прокурора про відмову у скасуванні постанови.

Слідчий

лейтенант міліції _____
(підпис)

О. А. Кириленко

ПРОТОКОЛ оголошення обвинуваченому про закінчення досудового слідства

м. Київ

26. 09. 2006 р.

Слідчий слідчого відділу Шевченківського РУ ГУ МВС України у м. Києві лейтенант міліції Н. Г. Зябов, визнавши досу-

дове слідство у справі № 11-9074 закінченим, а зібрані докази достатніми для складання обвинувального висновку, з дотриманням вимог ст. 218 КПК України, у приміщенні Шевченківського РУ ГУ МВС України у м. Києві оголосив про закінчення досудового слідства обвинуваченому А. Є. Захаріну.

Водночас обвинуваченому роз'яснено, що він має право ознайомитися з матеріалами кримінальної справи як особисто, так і за допомогою захисника; робити виписки зі справи та заявляти клопотання про доповнення досудового слідства. Крім цього, обвинуваченому роз'яснено його право заявити клопотання про розгляд справи у суді першої інстанції одноособово суддею чи колегіально судом у складі трьох суддів у випадках, передбачених законом.

Обвинувачений А. Є. Захарін заявив: _____

Протокол мною прочитаний. Записано правильно.

Обвинувачений _____ А. Є. Захарін
(підпис)

Слідчий
лейтенант міліції _____ Н. Г. Зябов
(підпис)

ЗАДАВАННЯ І ВІДПОВІДІ НА НЕЇХ

1. Ознайомившись із процесуальними документами, прокоментуйте наступне:

- яка характерна властивість текстового викладу процесуальних документів;
- чим зумовлено стиль їх викладу;
- які речення за будовою й типами синтаксичних зв'язків використано у них;
- які мовні засоби і з яким стилістичним ефектом використано у цих документах;
- виділіть мовні засоби якими наступне речення пов'язується з попереднім; як називається такий зв'язок;
- яка особливість побудови речень даних документів.

КОРИСТУЙМОСЬ ПРОФЕСІЙНОЮ ЛЕКСИКОЮ

Фінансово-економічна термінологія

Акселератор — показник, що вимірює зв'язок між приростом національного доходу і сумою капіталовкладень.

Бартер — обмін товарами на рівну суму між фірмами різних країн, що проводиться на безвалютній основі.

Диверсифікація — збільшення кількості видів і назв продукції й послуг, призначених для експорту.

Ембарго — заборона державою вивезення в будь-яку іншу країну і ввезення у свою товарів, послуг, валютних та інших цінностей.

Коносамент — поширений у зовнішній торгівлі документ, що засвідчує умови договору на морське перевезення вантажу.

Консигнант — власник товару, який продає його за кордон через комісіонера.

Консигнатор — посередник при експорті товарів.

Концесіонер — особа чи організація, яка одержала концесію (договір).

Ліцензіар — продавець ліцензії.

Ліцензіат — покупець ліцензії.

Маржа — різниця між купівельною і продажною ціною товарів.

Оферент — особа, яка надіслала оферту.

Оферта — письмова заява продавця про бажання укласти договір на поставку товару, надання послуг.

Податковий клин — такі податки, як непрямі податки на бізнес та на заробітну плату, що їх фірми відносять на рахунок витрат виробництва і які входять у ціну готової продукції.

Податок на додану вартість — податок на різницю між вартістю проданих підприємством товарів і вартістю товарів, придбаних в інших підприємств.

Податок на прибуток — податок, який стягується у відсотковому обчисленні з прибутку, що обкладається податком.

Продуцент — виробник; країна, яка виробляє певний товар.

Реекспорт — зворотний вивіз із країни товарів, раніше ввезених із-за кордону, без їх переробки.

Реімпорт — купівля і ввезення із-за кордону вітчизняних товарів, які не підлягають там переробці. Сюди не належать

товари, що не продані на аукціонах, повернуті з виставок, ярмарків тощо.

Сальдо — різниця між обсягом експорту й імпорту.

Тантьєма — одна з форм додаткової винагороди вищому керівному персоналу акціонерних товариств, промислових фірм, банків, фінансових компаній та інших підприємств з урахуванням одержуваного ними прибутку.

Тендер — бланк з пропозицією, що розсилається організатором, на поставку певного товару чи надання певних послуг.

Ринкова економіка — економіка, в якій лише рішення власне споживачів, постачальників ресурсів і приватних фірм визначають структуру розподілу ресурсів.

Ринкова політика — урядова політика, мета якої — послабити на ринку владу профспілок і великих фірм, зменшити або усунути дисбаланс на ринку робочої сили.

Ринок — механізм, що зводить разом покупців (пред'явників попиту) і продавців (постачальників) конкретного товару чи послуги.

Роздрібна торгівля — купівля і продаж товарів чи послуг поштучно або в невеликій кількості кінцевим споживачам для їх особистого некомерційного користування.

Товарообіг — загальний обсяг виручки від реалізації продукції фірми.

Фактори виробництва — економічні ресурси: земля, праця, капітал, підприємницькі здібності.

Дискаунт — підприємство роздрібної торгівлі, діяльність якого спрямована на зниження затрат обігу і цін на товар.

Маркетинг — комплексна система заходів з організації управління виробничо-збутовою діяльністю, що ґрунтується на вивченні ринку з метою максимально можливого задоволення потреб покупців.

Ринок внутрішній — сфера товарного обміну, обмежена державними кордонами країни.

Ринок світовий — сфера стійких товарно-грошових відносин між країнами, пов'язаними між собою участю в міжнародному поділі праці.

Сегмент ринку — сукупність споживачів, які однаково реагують на один і той самий набір товарів.

Франчайзі — дрібний підприємець, який відкриває свою справу під керівництвом франчайзера (велика торговельна або промислова фірма).

Банківська термінологія

Активні операції банків — операції, за допомогою яких банки розміщують грошові кошти (купівля цінних паперів, видача позик), які вони мають.

Банкнота — банківський білет; грошові знаки, що випускаються в обіг центральними емісійними банками держав як засіб грошового обігу й платежу.

Валютний курс — ціна грошової одиниці однієї країни, вираженої в грошових одиницях іншої країни.

Вклад — грошова сума, внесена в ощадний банк на збереження певних умовах.

Грошова одиниця — встановлений у законодавчому порядку грошовий знак, один із елементів грошової системи, що слугує для вимірювання і вираження цін усіх товарів.

Інвестори — юридичні й фізичні особи, що купують акції.

Конвертована валюта — валюта, яка вільно необмежено обмінюється на інші іноземні валюти.

Контрольний пакет акцій — кількість акцій, що дає право на управління акціонерним товариством.

Курс акцій — ціна, за якою акція продається.

Лізинг — довгострокова оренда основних фондів. Лізингові компанії закупають устаткування, щоб здавати його в оренду.

Оборотні засоби — грошові кошти підприємства, які використовуються для фінансування господарської діяльності.

Платіжний баланс — співвідношення платежів, які надійшли в дану країну із-за кордону, і платежів, здійснених нею за кордоном протягом певного періоду часу.

Платіжні угоди — міждержавні угоди, які регулюють організацію розрахунків і платежів між двома чи кількома країнами.

Постійний капітал — сума довгострокових зобов'язань і власного капіталу компанії.

Постійний рахунок — рахунок, на якому ведеться облік за окремою статтею балансу.

Поточний рахунок — рахунок у банку для зберігання грошових коштів установ, організацій, підприємств.

Приріст капіталу — приріст капіталу, який отримується в результаті продажу цінних паперів, рухомої і нерухомої власності за вищими цінами ніж ті, за які їх придбали.

Пролонгація — продовження строку дії угоди, позички, векселя тощо.

Ревальвация — підвищення офіційного курсу грошової одиниці щодо іноземних валют.

Статутний капітал — початкова, визначена статутом сума капіталу фірми.

Тверда валюта — валюта, стійка щодо власного номіналу, а також щодо курсів інших валют, забезпечена золотом чи іншими цінностями.

Фіксований валютний курс — офіційно встановлене співвідношення між національними валютами.

Фінансове планування — процес оцінки потреб фірми в грошових ресурсах і вирішення того, як саме задовольнити ці потреби.

Цінні папери — документи, що містять майнові права, які дають право на отримання певної частини доходу. До них належать акції, облігації, векселі.

Чистий прибуток — частина балансового прибутку, яка залишається в розпорядженні підприємства, установи після сплати платежів до бюджету.

Юридична термінологія

Адміністративна юрисдикція — особливий вид правової діяльності органів виконавчої влади, у процесі якого розглядаються індивідуальні адміністративні справи та застосовуються відповідні адміністративні санкції.

Алібі — перебування певної особи в момент скоєння злочину в іншому місці як доказ фізичної непричетності її до злочину. Наявність А. підозрюваного чи обвинуваченого перевіряється за допомогою свідків, письмових документів тощо. А. виключає можливість притягнення особи до відповідальності як безпосереднього виконавця злочину, але не знімає можливої відповідальності її за співучасть у цьому злочині.

Апеляція — одна з форм оскарження судових рішень у цивільних і кримінальних справах до суду вищої (апеляційної) інстанції, що має право переглядати справу.

Варрант — документ, який засвідчує той чи інший юридичний факт, повноваження на здійснення певних дій, певне право, наприклад: судове розпорядження, ордер на арешт, наказ про накладення арешту на майно, доручення на представництво, документ про надання гарантії чи поруки, свідоцтво на одержання дивідендів.

Вірча грамота — документ, який дається послу (посланнику) для акредитації в іноземній державі.

День юриста — професійне свято, котре відзначається щорічно 8 жовтня згідно з Указом Президента України від 16 вересня 1997 року.

Дифамація — публічне поширення справжніх або вигаданих відомостей, які принижують честь, гідність і ділову репутацію громадянина, організації.

Закон — нормативно-правовий акт вищого представницького органу державної законодавчої влади або самого народу, який регулює найбільш важливі суспільні відносини, виражає волю й інтереси більшості населення, втілює основні права людини та інші загальнолюдські цінності і має найвищу юридичну силу щодо інших нормативно-правових актів.

Законність — режим (стан) відповідності дій, поведінки, діяльності посадових осіб, громадян та юридичних осіб законам і підзаконним нормативно-правовим актам держави, який утворюється в результаті неухильного додержання останніх усіма суб'єктами права.

Законодавство — сукупність чинних нормативно-правових актів: законів, постанов, декретів, указів, наказів, інструкцій правотворчих органів, що регулюють правовідносини в державі. Відрізняють 3. в цілому та 3. з окремих галузей права (конституційне 3., адміністративне 3., кримінальне 3., трудове 3., цивільне 3. тощо).

А також діяльність правотворчих органів, у першу чергу — вищого законодавчого органу та вищих органів виконавчої влади держави з правового регулювання суспільних відносин в державі шляхом прийняття законів та інших нормативно-правових актів, їх зміни та скасування.

Касація — у судочинстві форма оскарження і перевірки судом другої інстанції вироків, рішень, ухвал і постанов судів першої інстанції, які не набрали законної чинності.

Легалізація — узаконення, надання законної сили документу, дії, організації.

Легітимація — визнання або підтвердження законності певного права або повноважень особи.

Судова колегія — судове засідання з розгляду кримінальної справи кількома суддями.

Третейський суд — форма недержавного суду, який вільно обирають сторони спору, конфлікту для розгляду конкретних справ.

Юрисдикція — компетенція судових органів щодо розгляду цивільних, кримінальних та інших справ; коло справ, які даний суд має право розглядати і вирішувати; коло питань, що відносяться до ведення держави або державної установи.

Юриспруденція — спеціальна галузь діяльності, що стосується вивчення держави та права і професійної діяльності юриста.

Юстиція — правосуддя; система судових установ, їх діяльність і здійснення правосуддя.

ВИБИРАЙМО ПРАВИЛЬНО СЛОВО

Абонент. Абонемент.

Абонент — той, хто користується абонементом.

Абонемент — документ про право користування чимось.

Авторитетний. Престижний.

Авторитетний — здебільшого вживається у контекстах, що містять позитивну оцінку (*авторитетний адвокат, авторитетна думка*).

Престижний — вживається у сполучуваності (*престижний особняк, престижний автомобіль*).

Адрес. Адреса.

Адрес — письмове привітання на честь ювілею тощо.

Адреса — напис на конверті, бандеролі, поштовому переказі, місце проживання чи перебування особи або місцезнаходження установи.

Адресат. Адресант.

Адресат — той, кому пишуть

Адресант — той, хто пише

Акціонерний. Акціонерський.

Акціонерний — заснований на акціях

Акціонерський — належить або властивий акціонерам

Багато. Чимало. *Багато* — переважно писемного мовлення, а слово *чимало* вживається в різних ситуаціях на позначення поняття часу, кількості, міри й має дещо розмовний характер.

Виборний. Выборчий.

Виборний — вживається, коли йдеться про виборну посаду.

Виборчий — пов'язане з виборами, з місцем, де відбуваються вибори, з правовими нормами виборів. Наприклад: *виборча кампанія, виборче право, виборчий бюлетень*.

Виключно. Винятково.

Виключно, тобто лише, тільки (*виключно для співробітників комерційних банків*).

Винятково вживається у значенні дуже, особливо, надзвичайно (*товарна біржа має винятково важливе значення*).

Вихований. Виховний.

Вихований — має моральні принципи і навички.

Виховний — стосується виховання

Вірно. Правильно.

У сучасній мовній практиці під впливом російської мови дуже активізувався прислівник *вірно* у значенні “правильно”. І тому чуємо й читаємо переважно: *вірно сказав, вірно розв'язав, вірно відповів*.

Літературна норма другої половини ХХ ст. розрізняє вживання слів *вірно* і *правильно*. Нормативна сполучуваність *вірно любити*, а в згаданих вище прикладах треба вживати прислівники *правильно, слушно, справедливо*. Наприклад: *правильно пояснив, слушно зауважив, справедливо довів, правильно розв'язав*.

Відзначати. Відмічати. Слова мають спільне значення. Однак в офіційних документах прийнято вживати *відзначати*. Слово *відмічати* характерне для усного мовлення. Наприклад: *відзначати День писемності; відзначати День Незалежності*.

Відношення (відноситись). Ставлення (ставитись).

Слово *відноситись* означає взаємозв'язок між предметами, явищами, величинами (тобто неістотами), воно вживається в філософії, логіці, мовознавстві, математиці. Слово *ставлення* означає характер поведження людини з ким, з ким-небудь, з чим-небудь.

Внаслідок (унаслідок). У результаті. Прийменник *внаслідок* — пишеться разом. Прийменникова сполука у *результаті* — пишеться окремо. Обидва слова взаємозамінні. Наприклад: *внаслідок (у результаті) проведення слідчих дій*.

Говорити українською мовою. Говорити на українській мові. Слід вживати: *говорити (писати) українською мовою*.

Грати роль. Відігравати роль. *Грати роль* — так кажуть про роботу актора. *Відігравати роль* — мати значення (*В його житті книга відіграла неабияку роль*).

Дипломат. Дипломант. Дипломник.

Дипломат — посадова особа, яка займається дипломатичною діяльністю.

Дипломант — особа, відзначена почесним дипломом за видатні успіхи в якій-небудь галузі.

Дипломник — автор дипломної роботи, підготовленої у вищому навчальному закладі чи коледжі.

Дефект. Недолік. Це синоніми. Слово *дефект* — запозичене, слово *недолік* — українське, має ширшу сферу вживання. Воно позначає упушення, недогляди, помилки в якій-небудь справі, діяльності, роботі. Це вислів ділового спілкування (*усунути недоліки в роботі*). Слово *дефект* вживається, коли маємо на увазі вади, які можна побачити чи фізично відчуті на чомусь чи на комусь конкретно. З цим словом усталилися словосполучення: *дефект мовлення; дефект психіки*. Якщо ж ідеться про людину, зокрема про характер, вдачу, рекомендується вживати слова *вада, гандж*.

Дільниця. Ділянка.

Дільниця — це адміністративно-самостійний об'єкт або виробничий вузол на будівництві, підприємстві, залізниці, шахті, а також *виборча дільниця*.

Ділянка — частина якої-небудь поверхні, земельної площі, галузі, сфера діяльності (*садова ділянка, дослідна ділянка*).

Добиватися. Досягати. Ці слова вживаються на позначення певного результату, але слово *досягати* має ширше застосування в українській мові. Наприклад: *національна культура досягла розвитку*. Слово *добиватися* має вужчу сферу вживання, характеризує переважно діяльність особи, колективу. Наприклад: *добиватися прав, успіхів*.

Додержувати. Додержуватися.

Додержувати, тобто виконувати щось точно, забезпечувати наявність чогось (*додержувати слова, порядку*).

Додержуватися — бути прихильником якихось думок, певних поглядів, переконань.

Досить. Дуже. Слово *досить* у сполучуванні з прикметником і прислівником має вказувати на високий ступінь, величину, міру, кількість чого-небудь. Слово *досить* належить до книжної лексики. Наприклад: *досить оригінальний, досить корисний*.

А слово *дуже* — заступає його в розмовному публіцистичному стилі.

Житель. Мешканець.

Поряд із словом *житель* (*жителі міста, жителі морів*), у сучасній українській мові помітна тенденція широко вживати синонім *мешканець*.

Слово *мешканець* (запозичене з польської) усталилося з назвою особи, яка займає якесь приміщення для житла: *мешканці будинку, мешканці квартири*. Але останнім часом слово *мешканець* активізувалося і як назва особи, що живе в певному місці (тобто в значенні “житель”): *мешканці Києва, мешканці сільської місцевості*.

Мешканці можна сказати і про тварин, які населяють певну місцевість: *мешканці лісу, мешканці морів, мешканці пустелі*.

Замісник. Заступник.

Замісник — посадова особа, яка тимчасово виконує чийсь обов’язки, тобто заміщає відсутнього керівника. *Заступник* — це офіційна назва посади.

З огляду. З погляду.

Часом плутають ці прийменники, хоч вони й мають різні значення і свою сферу вживання. *З огляду* на щось означає “через те, що”, “зважаючи на те, що”. Інше значення передається прийменником *з погляду*. Наприклад: *з погляду старшого віком*. Обидва прийменники надають висловлюванню книжного забарвлення.

Згідно з рішенням. Відповідно до рішення. Обидва варіанти нормативні.

Заходи щодо поліпшення. Заходи до поліпшення. Заходи для поліпшення. Заходи поліпшення. Заходи з поліпшення. Заходи на поліпшення. В українській мові найуживанішою є форма з прийменником **щодо**.

З дня народження. Від дня народження. Тут обидві форми правомірні, однак прийменник *від* уживається рідше.

Закінчити. Завершити. Перевага надається слову *завершити* в офіційному контексті. Наприклад: *завершити збирання хліба...* Але: *закінчити школу, інститут...*

Знаменитість. Авторитет. Слово *знаменитість* вживається, коли йдеться про широку популярність особи. *Авторитет* — загально визнаний вплив, значення особи, організації, колективу; особа, що користується загальним визнанням.

Займати посаду. Обіймати посаду. Заступати на посаду. Дієслова *займати* та *обіймати* — синоніми, проте частіше вживається слово *займати*. Наприклад: *займати посаду банкіра. Заступати* плюс *на*, плюс знахідний відмінок має значення дії в новій функції. Наприклад: *заступати на посаду директора*.

Зняти з посади. Усунути з посади. Дієслово *зняти* означає звільнення з роботи за професією, а *усунути* має відтінок негативного значення. Наприклад: *його усунули з роботи за зловживання службовим становищем*.

Зважати на обставини. Враховувати обставини. Рахуватись з обставинами. Всі ці вирази синонімічні.

Зацікавленість в удосконаленні. Зацікавленість роботою. Перший вираз вживається тоді, коли йдеться про поліпшення якості діяльності. Другий — на позначення особливо позитивного ставлення до чогось (роботи, діяльності, подій чи якогось явища).

Зачитати. Прочитати. Слово *зачитати* вживається, коли йдеться про усне повідомлення, інформування слухачів щодо змісту офіційних паперів. Наприклад: *зачитати заяву, резолюцію, постанову*. Слово *прочитати* усталилось у словосполученнях: *прочитати лекцію; прочитати доповідь, прочитати книжку*.

Істотно. Суттєво. Коли наголошуємо на чомусь вагомому, важливому, то кажемо: *це істотно* або *це суттєво*. Обидва прислівники-присудки походять від прикметників *істотний, суттєвий*.

Сучасна мовна практика надає перевагу слову *істотно*, подекуди обмежуючи синонімічний вислів *суттєво*.

Їх обов'язки. Їхні обов'язки. Займенник *їх* є родовим або знахідним відмінком множини від займенника **вони** (*Керівник*

підприємства пояснює їх обов'язки). Цей займенник виступає й у функції присвійного займенника, тотожного до займенника *їхній* (*їхня доброзичливість заспокоїла нас*). Нині в художній літературі, в діловому мовленні перевага надається займеннику *їхній*.

Економічний. Економний. Слово економічний уживається стосовно понять, пов'язаних з економікою — суспільно-виробничими відносинами, господарською і фінансовою діяльністю: *економічний факультет, економічні закони, економічна система*.

Слово *економний* співвідноситься зі словами економія, економити, і тому має інше значення — “який бережливо, ощадливо витрачає що-небудь, сприяє економії”: *економне витрачання палива, коштів, електроенергії*.

Ефектний. Ефективний.

Ефектний — показний, виразний

Ефективний — результативний

Книга. Книжка. В офіційно-діловому і побутовому мовленні *книгою* називають зшиті в одну оправу аркуші з відповідними записами. *Книжка* — це окремо виданий твір. Але слово *книжка* має й термінологічне значення. Наприклад: *трудова книжка; ощадна книжка; телефонна книжка*.

Митець. Мистець.

В українській мові є обидва ці слова, що розрізняються стилістично. Із входженням у сучасну писемну та усну практику мови української діаспори і повернення джерел, які були вилучені з української культури, активізувалася застаріла форма *мистець*, *мистці*, що набуває статусу нейтрального словотвірного варіанта.

Обидва слова збігаються в значеннях “той, хто працює в якому-небудь виді мистецтва”, “людина, обізнана в якій-небудь справі”. Не варто випускати з уваги складність вимови форми *мистець* при відмінюванні: *мистця, мистцеві, про мистця*. В українській мові є тенденція до спрощення збігу приголосних, через те перевага надається формі *митець*.

Мотив. Мотивація. *Мотив* — підстава для певних дій (*Релігійні мотиви у творчості І. Франка*). *Мотивація* — сукупність мотивів, обґрунтування (*Недостатня увага до мотивації поведінки учня*).

Наступний. Подальший.

Слово *наступний* вживається лише з конкретним поняттям: *наступна зупинка, наступний тиждень*. На означення абстрактного поняття вживається слово *подальший*: *подальше життя, подальша доля*.

Неординарний. Оригінальний. Ці слова близькі за значенням. Слово *оригінальний* поширеніше у вживанні. Наприклад: *оригінальна людина; оригінальний митець; оригінальний витвір; оригінальне оформлення* тощо. Слово *неординарний* вживають, коли якийсь факт виділяється з ряду інших своєю незвичайністю. Але якщо мовиться про речі, створені самостійно, без наслідування зразків, то слово *неординарний* вживати не слід. Прийнятніше слово *оригінальний*.

Наголосити. Підкреслити. Дієслова рівноправні. Наприклад: *доповідач підкреслив, наголосив*. В усному мовленні бажано вживати *підкреслив*, якщо треба щось увиразнити, зосередити слухача на чомусь конкретному, особливому.

Навчальний. Учбовий. Мовна практика не засвідчує слова *учба (учбовий)*. Закономірним в українській мові є слово **навчальний** (*той, що стосується навчання, пов'язаний з ним*): *навчальний підручник, навчальна програма, навчальний рік, навчальний корпус, навчальний автомобіль, навчальна передача*.

Особистий. Особовий.

Особистий — який належить певній особі, стосується окремої особи, виражає її індивідуальність (*особистий підпис, особисте життя*).

Особовий — який стосується людини взагалі. Вживається в усталених словосполученнях: *особова справа, особовий склад військових з'єднань, навчальних закладів*.

У російській мові на позначення цих двох понять є лише один відповідник: *личный*.

Обопільний. Взаємний.

Слова взаємозамінні, мають значення “спільний для обох сторін”. Характерна сполучуваність: *за взаємною і обопільною згодою, обопільне і взаємне бажання, взаємна і обопільна приязнь (допомога)*. Слово *обопільний* характерніше для книжних стилів, особливо офіційно-ділового.

У складних словах уживається частина *взаємо-*: *взаємовигідний*, *взаємовиручка*, *взаємовідносини*, *взаємовплив*.

Офіційний. Офіціальний. В українській мові правомірні обидві форми. Наприклад: *офіційне повідомлення* і *офіціальне повідомлення*. Активніша форма — *офіційний*. Це слово вживається у значенні: урядовий, службовий (*офіційне положення*, *офіційне визнання*); виданий урядовою установою (*офіційні папери*); властивий діловим паперам (*офіційна мова*); витриманий відповідно до встановлених правил (*офіційна зустріч*); діловий, стриманий (*офіційний прийом*).

Опанувувати професію. Опанувати професію. Ці два вислови використовуються залежно від завершеності чи незавершеності дії самого процесу оволодіння професією.

Положення. Становище. Стан.

У російській мові на ці слова існують два відповідники — *положение*, *состояние*. Щоб правильно підібрати потрібне слово, визначаємо значення кожного з них. Слово *положення* вживається у словосполученнях: *горизонтальне положення*, *вертикальне положення*. *Становище* — міжнародне, офіційне; вживається в значенні: знайти вихід з певного становища.

Слово *стан* — у таких словосполученнях: *стан економіки*, *стан фінансів*, *стан справ*.

Присвячувати відкриттю. Приурочувати до відкриття. Ці слова близькі за значенням. Тому іноді плутають форми іменників, залежних від цих слів. Слід пам'ятати, що дієслово *присвячувати* керує безприйменниковим давальним відмінком (*Відкриття виставки “Техніка ХХІ” присвячене Дню Києва*). Дієслово *приурочувати* керує родовим відмінком з прийменником *до* (*Відбулося свято, приурочене до дня народження Т. Г. Шевченка*).

Підприємництво. Підприємство.

Підприємництво — форма діяльності у сфері виробництва товарів і надання послуг із метою отримання прибутку.

Підприємство — реальне підприємство (включаючи землю і капітал), яке виконує одну чи більше функцій у виробництві (виготовленні й збуті) товарів і послуг.

Слова мають різне призначення і різну сферу вживання.

Презентація. Репрезентація. Ці іншомовні слова часто вживаються у мові сучасних засобів масової інформації, книжних текстах, у розмові. Слово *презентація* набуло значення (урочисте представлення, свято, відкриття) і розширило свою сполучність з іменниковими назвами, позначаючи разом святкову подію, урочисте відкриття, представлення чого-небудь, напр., виставки, видання, книжки. *Репрезентувати* означає: виступати представником когось, чогось, відбивати виразні особливості чогось, виражати погляди когось.

Показчик. Показник.

Показчик — напис, стрілка, довідник. *Показник* — наочне вираження (у цифрах, графічно), наприклад: *економічний показник, показник можливостей*.

Рада. Порада. Ці іменники взаємозамінні. Наприклад: *моя рада (порада) — не гаяти часу*. У термінології та справочинстві заміна не допускається. Наприклад: *Верховна Рада; Вчена рада*.

Скасувати. Відмінити.

У сучасній офіційно-діловій мові вживаються обидва слова. *Скасувати* — вживається у словосполученнях: *скасувати* — рішення суду, указ, постанову, договір, закон (у значенні анулювати).

Відмінити — вживається зі словами: відмінити збори, конференцію, лекцію (у значенні перенести на інший день, а не ліквідувати).

Спиратися. Опиратися.

Спиратися на знання, досвід, уміння. *Опиратися* — чинити опір.

Суспільний. Громадський.

Суспільний — прикметник вживається у словосполученнях: *суспільна система, праця; суспільне становище, виробництво, буття*.

Громадський — це обов'язок, порядок, діяч; громадська робота, справа.

Тепер. Зараз. Нині. Сьогодні.

Ці слова різні за лексичним значенням. Слово *тепер* виражає теперішній час. З таким самим значенням вживаються слова *нині, сьогодні*. *Зараз* — характеризує момент розмови, тобто цієї миті, цієї хвилини.

Тактовний. Тактичний. *Тактовний* — який володіє почуттям міри, такту; делікатність у поведінці (*тактовна людина*). *Тактичний* — стосовно тактики. Наприклад: *тактичне мистецтво; тактичний маневр; тактична схема; тактична перевага*.

Трудитися. Працювати. *Трудитися* — вживається лише стосовно діяльності людини (*трудитися з радістю; будемо трудитися на полі*). *Працювати* — слово стилістично нейтральне. Вживають його, коли йдеться про перебування особи на роботі, службі, про час або місце роботи (*працюю вчителем*). Це слово характеризує роботу окремих частин тіла, органів людини; ним позначають роботу машин, механізмів (*агрегат працює; телефон не працює*).

У два етапи. Двома етапами. Перший вираз означає послідовність виконання дії, а другий — спосіб її виконання.

У рамках. У межах.

Ці прийменникові сполуки синонімічні й майже завжди взаємозамінні.

Але коли йдеться про місцевість, географічні поняття, треба використовувати прийменник *у межах*: *у межах країни, у межах міста, села, області* і т. д. Такі сполуки типові для офіційно-ділового стилю.

Щодо питання. Стосовно питання. Стосовно до питань. Усі ці форми прийнятні як в усному мовленні, так і в писемному.

Ѓĭ çă³ë 4

ВИСЛОВЛЮВАННЯ ПРО СЛОВО, МОВУ, КРАСНОМОВСТВО*

Мета розділу — у стислих висловлюваннях відомих людей показати красу і влучність слова, любов і шану до рідної мови, як “...найбільшого і найдорожчого добра в кожного народу”; проілюструвати величність української мови, як мови мудрого і гордого народу; зважити на значимість державної мови, як засобу порозуміння людей у суспільстві.

Висловлювання вибрано з літературних джерел українських письменників, науковців, відомих мовознавців і трохи зачерпнуто зі світової скарбниці великих авторів, блискучих риторів, мислителів.

Знайомство з висловлюваннями допоможе відчувати найглибші пласти духовності, найтонші барви стилістичних відтінків. Принагідно їх можна використати в усній і писемній мові, зокрема, при підготованні доповідей, лекцій, промов; рефератів, курсових і дипломних робіт тощо.

Ласкаве слово, що весняний день.

Прислів'я

КРАСНЕ СЛОВО — ЗОЛОТИЙ КЛЮЧ

“Споконвіку було слово, а Слово в Бога було, і Бог було Слово. Воно в Бога було споконвіку. Усе через Нього повстало, і ніщо, що повстало, не повстало без Нього” (Євангеліє від Іоанна 1:1—4)

* Друкується вибірково за виданням “Золоте джерельце”. Висловлювання про слово, мову, красномовство / Упорядник Руслан Кацавець. — 3-е вид., К., 2007.

Кажу ж вам, що за кожне слово пусте, яке скажуть люди, дадуть вони відповідь судного дня! Бо зо слів будеш виправданий, і зо слів своїх будеш засуджений

(Мф. 12, 36—37)

Зле слово і добрих робить злими, а добре і злих перетворює на добрих

(Прп. Макарій Великий).

Ваше ж слово хай буде: так — так, ні — ні. А що більше над це, то те від лукавого (Євангеліє від Матвія 5:37).

Нехай жодне слово гниле не виходить із уст ваших, але тільки таке, що добре та потрібне збудування, щоб воно подало благодать тим, хто чує (Єф. 4:29).

Не квапся своїми устами, і серце нехай не поспішає вказати слова перед Божим лицем... (Еккл. 5, 1—2)

Блаженні ж і ті, хто слухає Божого Слова і його береже!

(Євангеліє від Луки 11:28)

Хто стереже свої уста, той збереже свою душу... (Книга притч. 13:3)

Нехай нечисленними будуть слова твої! Бо як сон наступає через велику роботу, так багато слів має і голос безглуздового (Еккл. 5, 1—2)

Таємниця духовності слова — у силі й красі духу мовця...

(ієрей Артемій Владимиров).

Блажен, о блажен, хто з перших пелен
Себе присвятив Христові,
День-ніч в його мислить слові

(Г. Сковорода).

Ну що б, здавалося, слова ...
Слова та голос — більш нічого.
А серце б'ється — ожива,
Як їх почує!... Знать, од Бога
І голос той, і ті слова
Ідуть між люди!...

(Т. Шевченко)

Слово — найвеличнійший володар: видом мале й непомітне, а справи творить чудові (*Георгій*).

Діяти зі словом треба чесно. Воно — вищий подарунок Бога людині...

(*М. Гоголь*).

Без поваги, без любові до рідного слова не може бути ні всебічної людської вихованості, ні духовної культури (*В. Сухомлинський*).

Слова — це крила ластівки... тож маємо зробити все для того, щоб не звернулися крила, щоб не обірвалася золота нитка, яка веде з давнини в наші дні

(*Ю. Мушкетик*).

Слово — це діамант: то сяє й сміється... то спалахне, мов зірка провідна, яка народжує надії, мрії, сподівання, або веселкою заграє й так бадьоро запалає, неначе вабить, кличе, і навіть надихає (*Г. Косинка*).

Першим до нас приходить слово (*І. Цюпа*).

Слово... — наймогутніша сила (*І. Вихованець*).

Слово — перше дзеркало духу (*Петрарка*).

Усі слова — співучі струни, коли під майстровим смичком (*М. Рильський*).

Бринить наш сміх у слові... (*М. Годованець*).

Вільне творче слово — це душа кожного народу (*С. Васильченко*).

У рідному слові народ усвідомлює себе як творчу силу (*В. Сухомлинський*).

Вдар словом так, щоб аж дзвеніло міддю! (*П. Тичина*).

Сміле слово — то наші гармати (*П. Грабовський*).

Немає нічого сильнішого за слово (*Меандр*).

Писати хочу слово (*Л. Костенко*).

Нам потрібне слово... (*Л. Костенко*).

Все, чим образили поета акумулюється в словах (*Л. Костенко*).

...Щоб вітер по полю слова розмахав... (*Т. Шевченко*).

І думка стала словом... (*М. Рильський*).

Лиш виведуть те слово із тої в'язі літер, а слово без коріння,
покотиться, втече

(*Л. Костенко*).

Летить моє слово... (*Л. Первомайський*).

Слово має бути сказане так, щоб воно мало акцент доцільності
(*Л. Курбас*).

Слово — це найтонший різець, здатний доторкнутися до най-
ніжнішої рисочки людського характеру. Вміти користуватися
ним — велике мистецтво... Оволодіймо цим різцем так, щоб з-
під наших рук виходила тільки краса! (*В. Сухомлинський*).

Родися слово — справжнє диво... (*В. Крищенко*).

Живи, народу вічне слово (*М. Рильський*).

Щастя й слово мають один вік (*І. Драч*).

Хай слово чесне грім кує (*А. Малишко*).

Слова — єдине, що буде жити вічно (*Гезлітт*).

Слово, яке йде від серця, проникає в серце (*Нізамі*).

Віщуванням серце моє б'ється, — через край із серця рідне
слово ллється

(*П. Куліш*).

Енергія слова — з енергії душі (*О. Гончар*).

Усі діяння наші, думи і сподівання закріплюються у слові
(*І. Вихованець*).

Слово — то дивний витвір людини. Воно народилося в праці,
як і пісня

(*І. Цюпа*).

Щасливий той, хто пізнав у дитинстві чари рідного слова, ви-
ховав у собі жагу пізнання і зберігає її протягом цілого життя
(*І. Вихованець*).

Кожне слово рідної мови має своє обличчя, як у квітки,
у нього неповторний аромат і відтінок барви... (*В. Сухомлин-
ський*).

О владу слів, солодша від шафрана! А ще солодша — влада
над слова... Як впильнувати, щоб вона, бува, не перейшла в роз-
гнузданість тирана, коли вже слово, втративши свободу, стає ра-
бом без імені й лица, і, нанизавшись на перо співця, кружля покі-
рно примхам на догоду?! (*Б. Олійник*).

Так довго сподівана, ждана година настала для рідного слова
мого...

(*Олена Пчілка*).

Чимало скарбниць у світі відкривається, як Сезам казкового
Алі-Баби, словесним ключем (*Ван-Дайк*).

Серед чудес світу, якими надихається людина, є таке, яке з
повним правом можна назвати “божественним даром” — Слово!
(*Г. Сагач*).

Слова — теж вчинки (*А. Франс*).

Обережно: слово (*Д. Білоус*).

...Віще слово (*О. Ющенко*).

...Огненне слово (*Т. Шевченко*).

Велике діло — добре слово (*О. Довженко*).

Рідне слово — це могутній засіб виховання почуттів
(*В. Сухомлинський*).

Найвища майстерність художника слова — у його вірності
життєвій правді
(*О. Гончар*).

Людам потрібне лише те слово художника, яке чарує, яке бен-
тежить, яке здатне сколихнути і серце, і розум (*О. Гончар*).

За допомогою слова ми проникаємо в думки і почуття, які
хвилювали людей за тисячоліття до нас (*І. Вихованець*).

... Й у правильній молитві народиться віра, і постане вона зі
Слова (*Я. Гоян*).

Ти постаєш в ясній обнові, як пісня, линеш, рідне слово (*Д. Білоус*).

У слові новому минуле не в'яне (*Л. Первомайський*).

... Слово — це найефективніша і найстисліша річ, що не зго-
рає у вогні історії
(*Ю. Щербак*).

В словах рідної мови людина відкриває для себе великий і ча-
рівний світ життя (*Є. Чак*).

Кожне слово — це ніби діамантова намистинка на величезно-
му разку нашої пребагатої мови (*І. Цюпа*).

У слові народ втілив красу і багатство навколишнього світу
(*В. Сухомлинський*).

Як часто неправильно вжите слово породжує помилкові су-
дження (*Спенсер*).

Тільки той може осягти своїм розумом і серцем красу, велич і
могутність Батьківщини, хто збагнув відтінки і пахощі рідного
слова (*В. Сухомлинський*).

У безкрайньому океані звуків неповторно звучить мелодія рі-
дного слова
(*І. Вихованець*).

Розум освіченої людини наставляє кожного на шляху до доброчесності, і слово праведника веде до спасіння... (І. Хворостинін).

...Рідне слово, рідний розум, —
Рідна й правда буде

(П. Куліш).

Людина ..., якій нічого не промовляє рідне слово, — це людина без роду й племені (В. Сухомлинський).

Любов до Батьківщини неможлива без любові до рідного слова
(В. Сухомлинський).

О рідне слово! Хто без тебе я? (Д. Павличко).

Отечество собі ґрунтуйте в ріднім слові (П. Куліш).

Я прагну в слові відтворити усю республіку мою (Л. Дмитренко).

Немає магії сильнішої, ніж магія слів (А. Франс).

Слово... є певною мірою стимулом розуму (Т. Майореску).

Слово зробило нас людьми (І. Павлов).

Долю людини повторюють і слова, витворені нею (І. Вихованець).

Завдяки слову ми розуміємо одне одного (І. Цюпа).

Оживить живе є слово рідну Україну (П. Куліш).

...Шевченко дав орлині крила українському слову
(О. Гончар).

Дума — це колос, а слово — це віковичне зерно (В. Швець).

... Весняні барви і кришталевий цвін у кожнім слові
(І. Трьомсин).

... Його слова мов та вода жива (М. Рильський).

Словами серденька не одурити (*Леся Українка*).

Слово ж бо освітлює душу людську, душу дитини (*Ю. Щербак*).

Знайте ціну словам, пам'ятайте, що одне просте слово може виражати всю суть справи..., один вдалий епітет інколи вартий цілої характеристики

(*П. Пороховициков*).

Влучність і доцільність сказаного слова мають часто вирішальне значення для того поняття, яке ним виражене (*Ф. Вейсс*).

Одного неточного, невдало сказаного або хоча б погано вимовленого слова іноді досить, щоб зіпсувати усе враження (*А. Міцкевич*).

...Коли словом занадто захоплюються і відривають його від реальності, воно вже втрачає зв'язок з дійсністю (*Т. Майореску*).

Одне слово, сказане від щирого серця, діє на наш розум сильніше усяких найважливіших доказів,... а особливо, коли воно сказане тоді, коли треба...

(*А. Аміль*).

Слово вражає жорстоких і руйнує фортецю. Це невидима зброя. Без неїх світ належав би грубій силі (*А. Франс*).

Вірно визначаєте слова і ви звільнете світ від половини непорозумінь (*Декарт*).

У величезному мовному запасі вибрати потрібне слово — то велике вміння і, навпаки, якщо ви користуєтесь словом неточним, то це, власне, те саме, коли б замість відточеного олівця на уроці малювання ви користувалися б цвяхом

(*І. Цюпа*).

Всяке слово, якщо за ним не буде справ, уявляється чимось даремним і пустим

(*Демосфен*).

Історія не тільки пишеться словами. Вона твориться словами (*У. Ріганс*).

Не можна щось побудувати словом, якщо те ж саме руйнувати ділом

(Г. Сковорда).

...Треба мати певний такт і глибоке мовне чуття при творенні нових слів

(І. Огієнко).

Святі слова тримають нас на світі і вчать любові до берегів, між якими з віків у віки тече ріка нашого народу, нашої нації, нашої України (Я. Гоян).

Ціна словам однакова від роду: чи присягаєш на вітрах сторіч при свідкові у вірності народу, чи другові, без свідків, віч-на-віч (Б. Олійник).

Я тої думки, що не може бути творцем людина, яка не відчула музики слова

(К. Гордієнко).

Головним творцем слова, його будівничим є народ (І. Вихованець).

Не має мужніших, ніж народ учителів; у нього кожне слово — це перлина, це праця, це натхнення, це людина (М. Рильський).

Народ всевічний, Слово — наш народ (М. Вінграновський).

Хвала тому, хто людям у приполі несе слова, подібні хлібу й солі, і співи, гідні слави сіяча (М. Рильський).

Без слова не було б ні писемності, ні літератури, ані пісні (І. Цюпа).

Як добрий чорний хліб для їжі і як прозора дзвінкова вода для пиття, так нам потрібне пристрасне, вихоплене з-під громів і з-під самого сонця слово, зіткане з мужності і ніжності, з перехресних тривог і хрещатого цвіту надій (М. Стельмах).

Слова — це ті ж зерна, що впали у родючу землю; це хліб наш насущний, без якого неможливе саме життя (Ю. Мушкетик).

Слова мають бути добірні як пшениця, зобрана... на бережанських полях

(Є. Гуцало).

Словам, що блищать чи — затерті, не віриш (Т. Севернюк).

Буде жити наше слово, буде! (П. Куліш).

Святе слово — рідна мати... (П. Куліш).

Слово, моя ти єдина зброя (Леся Українка).

Шукаю слів, як молитов... (Л. Костенко).

Велике те слово, що дружбою зветься (П. Усенко).

Немає нічого могутнішого за слово (А. Франс).

Слово... народжується, коли це потрібно народу (Г. Успенський).

... Орю свій переліг — убогу ниву та сію слово. Добрі жнива колись-то будуть

(Т. Шевченко).

Відроджуйте, творіть, будуйте... рідне слово (І. Трьомсин).

Буква до букви — і склад мій і лад, слів найдорожчих людських зорепад...

(М. Сом).

До словечка, до слов'ятка притулися, може так хоч мови рідної навчишся

(М. Тимчак).

Хай іншим словом володію... Хоч мов я знатиму до ста, на материнській лиш посмію, відкрити до матері вуста (Г. Петрук-Попик).

Возвеличу отих рабів німих. Я на сторожі коло їх поставлю слово

(Т. Шевченко).

Щоб між нами не вгасало проміння величне, ти поставив “на сторожі” Слово твоє вічне (*Леся Українка*).

Трапиться слово зрадливе — геть його, сину, гони! (*Б. Олійник*).

Слова — полова, але огонь в одежі слова — безсмертна, чудотворна фея, правдива іскра Прометея (*І. Франко*).

Зробити рідне слово надбанням духовного світу дитини — це значить разом із звучанням рідного слова влити в молоду душу відчуття краси і емоцій, які вклав народ у слово... протягом століть (*В. Сухомлинський*).

Батьківщина — це твоє рідне слово... (*В. Сухомлинський*).

Відчуття краси слова облагороджує духовний світ людини... У цьому відчутті — одне з джерел людської культури (*І. Цюпа*).

... Батьківщина свого сина кличе, найпростішим, неповторним, вічним словом

(*І.-Б. Антонич*).

Людина! Це ж яке слово! Його треба завжди стоячи говорити і кашкета скидати

(*М. Зарудний*).

Слово “Мати” велике у своїй високості, єдинолюбності, у красі (*І. Вихованець*).

Слово Мама великеє, найкращеє слово (*Т. Шевченко*).

Слово “мама” росте разом з нами, тихо, як тихо ростуть дерева, сходить сонце, розцвітає квітка, як тихо світить веселка і гладить дитину по голівці рідна рука

(*Я. Гоян*).

З усіх два слова “Мати” і “Вітчизна” — існують з віку тільки в однині

(*Б. Олійник*).

Слово “здрасуйте” має чарівну властивість — воно пробуджує почуття взаємного довір’я, зближує людей, відкриває їх душі (*В. Сухомлинський*).

Учитель. Просте, звичайне слово... А скільки воно таїть у собі найкращих, незабутніх спогадів! Скільки пов'язано з ним вдячних перемог і звершень у кожної людини! (*В. Кучер*).

Зусиллями двох поетів — Михайла Старицького і Олени Пчілки — слово “мрія” пишно зійшло на багатобарвній ниві української мови, завітло, зачарувало нас своєю красою (*І. Вихованець*).

Пригадаймо такі слова, як “оксамит”, “перла”, “намистао”, “рушник”... Кожне слово має свій сенс, свою красу... А скільки таких слів існує, і за кожним — глибинна суть і краса (*І. Цюпа*).

Сотні тисяч слів у нашій мові, але першими я б поставив три: народ, праця, хліб. Це три корені, на яких тримається наша держава (*В. Сухомлинський*).

Дніпро! Одне слово — і спадає з тебе полуда зневіри та втоми, одне слово — і вцілюєшся від кривдних ран, очищуєшся від накипу злоби й... повертаєш собі життєдайні сили й жадобу творення. Якщо маш у душі те слово (*Р. Іваничук*).

У слові, а ще в тому, як вона його вимовить, чується мені добра людина. А хіба цього не досить, щоб її шанувати? (*Григір Тютюнник*).

Слово Шевченкове й Франкове, художні шедеври нашої класики хай стануть для нас взірцем і мірилом (*О. Гончар*).

Видається мені, що найбільшим дивом безміру Франкового слова є власне він сам, творець... (*Д. Павличко*).

Він (Григір Тютюнник) знав ціну слова... (*П. Засенко*).

...Небезпечно письменнику жартувати зі словом (*М. Гоголь*).

Рідне слово — то невичерпне, животворне... джерело, з якого дитина черпає уявлення про навколишній світ, про свою родину, про своє село і місто, про весь свій край (*В. Сухомлинський*).

Тільки рідне слово, пізнане й осягнуте у дитинстві, може напоїти душу поезією, ...пробудити естетичну насолоду багатомірністю і багатозначністю мови предків

(Ч. Айтматов).

...Словом добрим і справедливим виховуйте дитину, а подумки пестіть її

(В. Рець).

В руках вихователя слово такий же могутній засіб, як музикальний інструмент в руках музиканта, як фарба в руках живописця... *(В. Сухомлинський).*

...Як без скрипки немає музики, без фарби і пензля — живопису... так без живого, трепетного, хвилюючого слова немає школи, педагогіки *(В. Сухомлинський).*

Слово вчителя — як інструмент впливу на душу вихованця, нічим не замінити

(В. Сухомлинський).

Слово — це ніби той місток, через який наука виховання переходить у мистецтво, майстерність *(В. Сухомлинський).*

За найбільшу творчу знахідку в своїй педагогічній майстерності вважайте ту мить, коли дитина сказала “своє слово”. В цю мить вона піднялась на одну сходинку в своєму інтелектуальному розвитку *(В. Сухомлинський).*

Сонечко, квітка, казка, пісня, хліб, сіль, вода... І з кожним словом світ ширшає, розкриває свої принадні обрії... І пізнаємо ми його за допомогою слова *(І. Цюпа).*

Слухай, слухай першу казку, всі слова її хватай *(Олександр Олесь).*

Рідне слово — тая м’ята, материнка, рута... *(А. Кримський).*

Слова накопичуються на мене легіонами — ...то глибинні, добуті з дна прадавніх криниць; то стерті, як копійки, що роками котяться з рук у руки; то цілком новенькі мовби лише вчора у

якійсь кузні викувані; то рідні і прості, як тато з мамою; то солодкі, як мед... слова напливали на мене, ... літали, як птахи...
(Ф. Федорів).

Хвала тому, хто людям у приполі несе слова, подібні хлібу й солі...
(М. Рильський).

Слово наше рідне! Ти сьогодні зазвучало як початок, як начало, як озброєння всім видне, слово наше рідне... (П. Тичина).

Слово шукатиму дні і ночі в полі, у морі, на купині (В. Підпалій).

О, явись мені, слово — душі освята (Г. Світлична).

У слові просвічує слово, словечко, слівце, словенятко... А слово народжує слово, співає з братами словами (П. Перебийніс).

О слово рідне, — ти стоїш на чаті,
Предковікових пам'яток святині
В ясній блискучій херувимській шаті,
Як меч огнений, в нашій Україні!

(П. Куліш).

...Слова дружнього за гроші не купити (М. Рильський)

Раби — це нація, котра не має Слова. Тому й не може захистити себе
(О. Пахльовська).

У душі виношуємо слово — лагідне й безжальне, ніби криця
(В. Земляний).

Плодів пора весела вересневих,
А слово доспіває в різний час.
І от — гінке і кучеряве древо,
Що звеселить і причарує нас

(О. Ющенко).

Так, воно залізне, ваше слово — криця, гучнодзвонка мідь
(Л. Кисельов).

... Слів дзвінке сучвіття кришталеве увінчує історії сліди
(*О. Ющенко*).

Міцніш за сталь і за граніт слова — їх сяєво у вічність про-
плива (*О. Ющенко*).

Нехай же осіняє нас крилато не слава — Слово отче. Слово злато
(*Р. Лубківський*).

Слово... є одиницею, що невідступно постає перед нашим ро-
зумом, як щось центральне в механізмі мови (*Ф. Соссюр*).

Український народ... невтомно запалював у слові незгасний
вогонь думки і почуття, вічність праці і мрії (*І. Вихованець*).

Простенькі сільські байки, як дрібні, тонкі корінчики, вкорі-
нюють у нашій душі любов до рідного слова (*І. Франко*).

Хіба метал проймеш словом? (*Панас Мирний*).

... І чайкою в серце вривається блискавка слова (*Н. Забіла*).

О слово дзвінке, озивайся в славі до нас ти крізь давні століття
імгливі

(*Л. Первомайський*).

... В поетичному слові криється якесь диво, воно зачаровує і
відкриває красу світу (*І. Цюпа*).

Потрібно докласти чимало зусиль, щоб заховане у слові по-
стало перед нами у всій красі, глибині і неповторності (*І. Вихова-
нець*).

Слово — наше найзіркіше око, наймогутніша сила (*І. Вихова-
нець*).

Слово — найвірніший посланець з минулого в сьогодніня і з
сьогодення у прийдешнє (*І. Вихованець*).

Слово — кільце у безкінечному і безперервному ланцюгу, який
сягає одним кінцем у минуле, адругим — у майбутнє... (*М. Бахтін*)

У слові постають перед нашим зором сторінки давньої історії і здобутки майбутнього (*І. Вихованець*).

Те слово чути крізь ріки і гори, —
Що десь на дні облудної покори
Кипить, як правди вічне джерело

(*Д. Павличко*).

Рідним словом я горджуся, ним говорю, пишу... (*Д. Третяк*).

Слово... Це схованка мудрості народу (*І. Вихованець*).

України великої слово — скарб народу, перейдених літ
(*О. Ющенко*).

Затям собі,... що слово — з музики, ... і мати слова — скрипка
(*І. Драч*).

Поєднання слова з музикою доповнює одне одного: слову музика надає незвичайну силу, — музиці слово — повну визначеність (*Ц. Кюї*).

... Малий Гриць Сковорода сприймав слово як музично-живописний елемент... Слово звучало йому наче музика (*І. Драч, С. Кримський, М. Попович*).

Зустрілося слово, спинилося слово: полюби мене кленово
(*І. Сокульський*).

Ніжна душа нашого народу бринить у слові (*І. Вихованець*).

Слова у мові не хочуть бути самотніми і тому сполучаються у речення для якнайточнішого втілення думки (*І. Вихованець*).

Слово — один з найвеличніших видів зброї людини. Безсиле саме собою, оно стає могутнім та невідворотним коли сказане уміло, щиро й вчасно (*А. Коні*).

Мої зернини — то слова.
Як відберуть їх на насіння,
Мене чекає воскресіння...

(*Д. Павличко*).

Ми змалечку звикаємо до слів, як до повітря, як до хліба звикли...
(Є. Летюк).

Слова одні нам тішать слух і зір, а інші нас відштовхують раптово
(М. Рильський).

Ми слово слали в далечінь... (М. Рильський).
Слова промовлені ні вічі, летіли в груди трудівничі (М. Рильський).

В ці дні хай прозвучать слова про чисту молодість любові...
(М. Рильський).

Добра слава з добрим словом — давні побратими... (А. Малишко).

...Треба привчити людину розуміти тих, хто слухає й оточує її, привчити простежувати долю слова не лише в повітрі, але й в душах тих, до кого слово звернене (А. Луначарський).

О слово! Будь мечем моїм! (Олександр Олесь).

О слово рідне, незрівнянне... (І. Трьомсин).

Лети ж, рідне слово, лети в рідний край! (Олена Пчілка).

У скарбницю рідного слова складає одне покоління за другим... плоди історичних подій, вірування, погляди... словом, весь слід свого державного життя народ дбайливо зберігає... в слові (К. Ушинський).

...Ні одного неविстражданого слова не віддавайте на строгий суд людей
(Н. Забіла).

Пренкрасне слово, але що в ньому, як не від серця йде воно?
(В. Мисик).

Живи народу вічне слово...
Цвіті над нам веселково

(М. Рильський).

Хай жодне слово пусте з уст не злине (М. Рильський).

Є слова, що білі-білі, як конвалії квітки...

С слова, як жар, пекучі і отруйні, наче чад...

(Олександр Олесь).

Ми, буває, прощаєм неточні слова, та неточність у слові — ніколи
(Б. Олійник).

... Тепле слово “дякую”. Вироблені віками... кращі форми повсякденного спілкування — це не звичайна людська забаганка... Це наш повсякденний етикет, наша культура *(В. Скурятівський).*

Вживайте якомога більше слів, які підкреслюють шанобливе ставлення до людей: “даруйте”, “перепрошую”, “дякую”, будь ласка”... *(Іржі Томан).*

Якщо ти хочеш зробити ось так, але не впевнений, що зробиш, ніколи не кажи: даю слово, що зроблю. Краще скажи: хочу примусити себе зробити ось так

(В. Сухомлинський).

Красная мова находит добрі слова.
Прислів'я.

МОВА — ЦЕ ВИТВІР ІСТОРІЇ СУСПІЛЬСТВА

Мова — коштовний скарб народу *(І. Франко).*

Мова — це форма нашого життя, життя культурного й національного, це форма нашого організування *(І. Огієнко).*

Культура мови свідчить про загальний розвиток особистості *(О. Федик).*

Мовна культура — це живодайний корінь культури розумової, усього розумового виховання, високої, справжньої інтелектуальності *(В. Сухомлинський).*

Культура мови — це духовне обличчя людини. Вона свідчить про загальний розвиток особистості... *(О. Федик).*

Мова тоді гарна, коли вона якнайповніше і якнайточніше передає думки... і легко сприймається, зрозуміла” (О. Федик).

Культура мови тісно пов’язана з культурою мислення. Якщо людина ясно, логічно мислить, то й мова в неї ясна, логічна” (О. Федик).

Українська мова в багатстві, витонченості й гнучкості не поступається ані жодній із сучасних літературних мов слов’янства... (М. Драгоманов).

Мова — втілення думки. Що багатша думка, то багатша мова... (М. Рильський).

В мові наша стара й нова культура, ознака нашого національного визнання...

(І. Огієнко).

В народі немає скарбу більшого, як мова (Ю. Мушкетик).

Мова мамина — свята... Її плекали душі і уста мільярдів (М. Адаменко).

Знання рідної мови визначає багатство, широчінь інтелектуальних і естетичних інтересів особистості (В. Сухомлинський).

Мова — це історія народу. Це шлях цивілізації й культури (О. Купрін).

... Через рідну мову стали ми на ноги, ввійшли в сім’ю просвічених Європейських народів (М. Возняк).

Мова є найбільш живий, найбільш різносторонній і міцний зв’язок, що з’єднує сучасні, минулі і прийдешні покоління народу... (К. Ушинський).

Мова... містить у собі вічну і хвилюючу загадку, увібравши у свої мінливі глибини всі таємниці історії та буття народу (Ю. Щербак).

Грамотна, багата мова — не тільки ефективний засіб передачі й сприйняття думок..., а й вияв поваги до людей, з якими спілкуєшся до народу, який створив цю мову (О. Федик).

Славте мову цю чудову на оновленій землі (*П. Тичина*).

Культура мови — це духовне обличчя людини (*О. Федик*).

... Знай, бережи, збагачай велике духовне надбання свого народу — рідну українську мову. Це мова великого народу, великої культури (*В. Сухомлинський*).

Літературна наша мова виділилася вже в сталі форми, а тому ми мусимо навчатися не якоїсь говіркової мови, але мови всеукраїнської, цебто літературної

(*І. Огієнко*).

Мова — це цілюще народне джерело... (*В. Сухомлинський*).

Мова Тараса Шевченка... стала наріжною підвалиною літературної мови

(*І. Огієнко*).

Возвеличемо на диво і розум наш і наш язик (*Т. Шевченко*).

...Нема ніяких підстав сумніватися, ... що з'являться малоросійською (українською — *упор.*) мовою всякі книги..., а також учені трактати з усяких наук

(*М. Чернишевський*).

За ставленням кожної людини до своєї мови можна абсолютно точно судити не тільки про її культурний рівень, але й про її громадську цінність

(*К. Паустовський*).

Убога стилістика найчастіше є породженням убогої думки... (*О. Гончар*).

Найкраща і найголовніша ознака індивідуальності народу — це його мова

(*А. Шумило*).

Той, хто не знає рідної материнської мови або цурається її, засуджує себе на злиденність душі (*В. Сухомлинський*).

Вивчайте, любіть свою мову... як рідного неба блакить (*В. Сосюра*).

Мова народу — це його дух, і дух народу — це його мова
(*В. фон Гумбольдт*).

Ставитись до мови творчо, сміливо, але з безмежною відповідальністю — це чудово вміла робота наша класична література
(*О. Гончар*).

Уклін чолом народу, що рідну мову нам зберіг (*Олександр Олесь*).

Найбільше й найдорожче добро в кожного народу — це його мова, ота схованка його духу, його багата скарбниця (*Панас Мирний*).

Добре знання літературної мови набувається повсякчасним її вивченням та глибоким знанням мови народної (*І. Огієнко*).

Культура мови — тісно пов'язана з культурою мислення
(*О. Федик*).

Мова — дивосвіт, духовна планета, на якій живе виплекана людиною незліченна кількість слів (*І. Вихованець*).

Той, хто зневажливо ставиться до рідної мови, не може й сам викликати поваги до себе (*О. Гончар*).

...Хто не любить рідної мови, солодких, святих звуків свого дитинства, не заслуговує на ім'я людини (*Й. Гейдер*).

А Вкраїні ж мова — мов те сонце дзвінкотуче, мов те золото котуче, вся і давність, і обнова — українська мова (*П. Тичина*).

Як парость виноградної лози, плекайте мову (*М. Рильський*).

Мова — душа кожної національності, її святощі, її найцінніший скарб

(*І. Огієнко*).

О мово українська! Хто любить її, той любить мою Україну
(*В. Сосюра*).

Мужай, наша мово, серед прекрасних братніх мов (*М. Рильський*).

Упродовж віків народ творив і шліфував свою мову, заносючи в мовну скарбницю переплавлені в ніжній душі добірні перлини пізнання, почуття, мрії... Той витворений народом світ мови оточує нас від народження (*І. Вихованець*).

Віками український народ творив це (духовне — *упор.*) багатство, відкладаючи в скабницю рідної мови не тільки звукове позначення явища, події, а й найтонші відтінки почуттів... (*В. Сухомлинський*).

Мова є засіб не виражати окрему думку, а створювати її (*О. Потебня*).

Мова... не тільки виражає собою життєвість народу, а й є власне саме це життя

(*К. Ушинський*).

Покоління людей проходить одне за одним, але результати життя кожного покоління залишаються в мові — в спадщину нащадкам (*К. Ушинський*).

Мова — це лад мислення, це віконця, через які людина бачить світ

(*В. Сухомлинський*).

О мово рідна! Золота колиско, в яких світах би не була я, — з тобою серцем, і по-українськи я вимовляю мамине ім'я (*З. Кучерява*).

Мовлення — ріка, а мова її джерело (*Г. Сковорода*).

Твоя мова — співучий струмок (*П. Тичина*).

Користуватися сумішшю з двох мов — це одно з найтривожніших явищ загальнопедагогічного характеру (*В. Сухомлинський*).

...Треба всіма силами дбати про те, що зветься культурою літературної мови...

(*І. Огієнко*).

Наша рідна українська мова — це основа нашої безмежно багатой культури. Це наш дух... наша душа, наша пісня (*О. Гончар*).

Мова... — це пам'ять народу,... це колективна совість суспільства, увінчана в слові (*Ю. Щербак*).

Літературну мову треба всіма стежками ширити поміж широкі маси, бо з обопільних впливів мови літературної й народної скоріш зростатиме щиро національна культура української мови, як мови цілої нашої нації (*І. Огієнко*).

Свої мови рідної і свого рідного звичаю вірним серцем держітеся. Тоді з вас будуть люди як слід, тоді з вас буде громада шанована і вже на таку громаду ніхто свої лапи не положить (*П. Куліш*).

Мова — могутнє знаряддя... і ораторського мистецтва, і поетичної творчості, і ділового листування, і дипломатичних переговорів (*М. Рильський*).

... Ясний стиль мови має бути і в мові науковій, щоб читач легко розумів автора, без більшого напруження (*І. Огієнко*).

Міра володіння рідною мовою є міра духовності людини та суспільства, отже, — міра загального поступу людини (*П. Кононенко*).

Любов до рідної мови — найприродніше і найглибинніше духовне начало людського життя (*Д. Павличко*).

Мова літературна й мова людова — це дві неблизькі собі мови, але різницю між ними мусимо свідомо зменшувати, завжди пишучи ясно і просто (*І. Огієнко*).

Коли забув ти рідну мову — біднієш духом ти щодня, ти втратив корінь і основу, ти обчухрав себе до пня (*Д. Білоус*).

Мова, що має свою граматику, свої правила, свої звороти в мовленні, неповторні, які не перекласти іншою... Хай спробують передати всю силу, всю велич, витонченість іншою! (*Г. Квітка-Основ'яненко*)

Ніякою чужою мовою не можна краще висловити наших найглибших бажань, які ворушаться в нашій серці як саме рідною мовою (*М. Возняк*).

Без мови немає народу, як сонця без сяйва й тепла (*О. Шелунін*).

Відберіть у людини мову, і вона здичавіє... (*І. Цюпа*).

... Головне достоїнство мови — в ясності (*Стендаль*).

Усне мовлення — одне з найсильніших знарядь людини... Воно є животворним і схоплюється цілком, просякнуте враженнями й поступом людського духу

(*П. Мантегацца*).

Мово наша!...Невичерпна, вічна, молода, як весняне листя (*П. Загребельний*).

Мово рідна! Ти ж — як море — безконечна, могутня, глибинна. Котиш і котиш хвилі своїх лексиконів, а їм немає кінця-краю... (*С. Плачинда*).

...Ти велична і проста, ти стара і вічно нова, ти могутня, рідна мово! (*І. Багрянний*).

...Благозвучна і мелодійна українська мова (*Й. Бодяньський*).

Запашна, співуча, гнучка, милозвучна, сповнена музики і квіткових пахощів — скількома епітетами супроводиться визнання української мови. І, зрештою, всі ці епітети слухні (*О. Гончар*).

...І невже ж, пахуча мово, будеш ти забута? (*А. Кримський*).

Наша мова — як чарівна пісня, що вміщує в себе і палку любов до Вітчизни... і ніжні запахи рідної землі (*П. Тичина*).

Українська мова... це не мова простолюду, як твердять московські невігласи, а мова цілої нації... чие місце на право самостійного розвитку в ряду цивілізованих народів уже завойоване й неможе бути зайняте ніким іншим (*М. Драгоманов*).

...На москалів не зважайте, нехай вони собі пишуть по-своєму, а ми по-своєму. У їх народ і слово, і у нас народ і слово. А чие краще, нехай судять люди

(*Т. Шевченко*).

Тепер вже немає для кого і для чого доводити, що мова українська... є мова, а не наріччя, що вона навряд чи поступиться, наприклад, перед богемською (чеською — *авт.*) щодо багатства слів і виразів, перед польською щодо мальовничості, перед сербською щодо приємності, що це мова, яка будучи ще необробленою, може вже порівнюватися з мовами культурними; щодо гнучкості і багатства синтаксичного — це мова поетична, музикальна, живописна (*І. Срезневський*).

Початок багатьох мовних явищ, треба шукати не з впливу північної мови, а ще на прабатьківщині... (*І. Огієнко*).

Окраса української мови — її милозвучність (*Є. Чак*).

Що за милозвучність та краса, не кажучи вже про класичну простоту та безпосередність натхнення. Се — джерело, з якого на здоров'я довго ще будуть пити нащадки. Влучність вислову надзвичайна, а стислість підчас просто непередавна! (*П. Грабовський*).

Народна мова в своїй цілості — неоціненний скарб для збагачення мови літературної. Треба тільки вміти доцільно використати цей скарб (*І. Огієнко*).

Мова — ... невичерпне духовне багатство (*П. Панч*).

Зовсім не байдуже для духовного розвитку дитини, якою мовою вона говорить у дитячі роки (*К. Ушинський*).

Рідна мова — то неоціненне духовне багатство (*В. Сухомлинський*).

Наша мрія золота, наше гасло і мета: рідна мова в рідній школі

(*Олександр Олесь*).

...Як людина говорить, ми відразу й легко можемо судити про те, з ким маємо справу (*Д. Лихачов*).

Мова є найхарактернішою і найкращою рисою людини (*Л. Паламар*).

Людина, яка не любить мови рідної матері, якій нічого не промовляє рідне слово, — це людина без роду й племені (*В. Сухомлинський*).

Народ без мови — не народ (*П. Перебийніс*).

Без мови нашої, юначе, й народу нашого нема (*В. Сосюра*).

Прийняла я дарунок від нені — то мова, тому скарбу ніколи не скласти ціни

(*Л. Забашта*).

Скільки ж ласки й принадливих мрій
В твоїй милій чаруючій мові

(*Р. Гамзатов*).

Рідна мова на чужині ще милішою стає (*П. Грабовський*).

Мова — єдине знаряддя для засвоєння спадщини минулого, найвищих здобутків людської культури, людської мислі (*І. Вихованець*).

Ця мова — українська — є одна з найбагатших мов слов'янських...ця мова... поетична, музична, мальовнича (*І. Срезневський*).

...Українська мова. Ніжна й тендітна, а міцніша... броні, бо єдне дух і тіло, бо їй в основі — непорочність, ... чистота (*В. Харчук*).

Літературна мова й є ця спільна всенациональна мова, цебто мова, об'єднаної нації, оруддя найдоцільнішого порозуміння для всіх окремих племен з їх говірковими мовами (*І. Огієнко*).

Літературна наша мова мусить бути чистою, без рязячих говіркових привнесень... (*І. Огієнко*).

Літературна мова є відшліфованою формою загальнонародної мови, що має певні норми в граматиці, ...лексичі, вимові, наголосі ... і в своєму писемному й усному різновиді обслуговує культурне життя нації (*О. Пономарів*).

Не з словників люблю я мову. Плінку, як пісня у маю, її чарівну і казкову я із джерел народних п'ю (Ю. Петренко).

Діамант дорогий на дорозі лежав... наша ж мова сія щогодини ясніш! Хай коштовним добром вона буде у нас (В. Самійленко).

Буду я навчатись мови золотої у трави-веснянки, у гори крутої, в потічка веселого, що постане річкою, в пагінця зеленого, що зросте смерічкою

(А. Малишко).

Люблю рідну українську мову — казкову, ніжну, мелодійну... таку прекрасну і барвисту, що насолоджує від народження і до скронь сивини (І. Трьомсин).

У ділової людини і мова ділова, а не марнословна (Л. Паламар).

Знання української мови і використання її при виконанні службових обов'язків має стати нормою, а не залежати від приватного волевиявлення чиновника

(Л. Масенко).

Мова... нерозривно пов'язана із суспільством, і суспільство... здійснює всебічний і різноманітний вплив на її розвиток (Л. Масенко).

... Дбати про мову — це справа совісті сучасної людини, якщо вона громадянин і патріот, а не бюрократ і обиватель (В. Русанівський).

Кожна людина мусить писати так само добре, як і говорити (Д. Лихачов).

Наша мова — це найважливіша частина нашої спільної поведінки у житті

(Д. Лихачов).

За допомогою мови творяться великі дива на землі (І. Цюпа).

Мова — це всі глибинні пласти духовного життя народу, його історична пам'ять, найцінніше надбання віків (О. Гончар).

Як гул століть, як шум віків, як бурі подих — рідна мова...
(*М. Рильський*).

Рідна мова. Вона... з шелесту дерева життя і пізнання зі старого в новий світ

(*В. Харчук*).

Мово наша! Звонкова кринице на середохресній дорозі нашої долі! Твої джерела б'ють десь від магми, тому й вогненна така. А вночі купаються в тобі ясні зорі, тому й ласкава така. (*К. Мотрич*).

Людина, яка втратила свою мову — неповноцінна, вона другорядна в порівнянні з носієм рідної мови (*П. Мовчан*).

Народ, що не усвідомлює значення рідної мови для свого вищого духовного життя і сам її покидає й відрікається, виконує над собою самовбивство

(*П.-Й. Шафарик*).

...Горе наше, що не маємо ще сильної інелігенції, що ще багато людей лічать нашу мову (українську — *упор.*) мужицькою і соромляться скрізь нею говорити, а вона ж дзвінка, а вона ж красна і блискупа... (*І. Карпенко-Карий*).

У мові відбивається інтелігентність людини, її вміння точно і правильно мислити, її повага до інших, її охайність в широкому розумінні цього слова

(*Д. Лихачов*).

Мово рідна!... Скарбе мій єдиний, з тобою я найбагатший і найдужчий в світі

(*С. Плачинда*).

Рідна мова — це музика й малювання (*В. Овсянико-Куликовський*).

Мова народу, народності чи діаспори — то генетичний код національної культури, запорука самобутності та сомозбереження (*В. Овсянико-Куликовський*).

Мова — це... музика, мелодика, фарби, буття, сучасна художня, інтелектуальна і мислиннева діяльність народу (*О. Гончар*).

Доки народ спілкується своєю мовою, доки він зберігає себе
(*Л. Масенко*).

... Щоб мова народу в повазі була, від роду до роду між нами
жила!

(*Ф. Тишко*).

В тобі, мово, неосяжна душа народу (*С. Плачинда*).

Рідна мова є одним із головних засобів, за допомогою яких
створюється соціальний механізм успадкування культури від по-
коління до покоління, тобто вироблення національної культурної
традиції (*В. Русанівський*).

Які чудесні барви у нашій рідній мові... (*Д. Білоус*).

Рідна мова. Вона з гомону полів, лісів і морів отчої землі, ме-
режана сходом сонця,... переткана калиною... і вишневим цві-
том — кожна її ниточка вимочена... в струмках людської звитяги
(*В. Харчук*).

Змалку треба шанувати рідну мову, навчаючись від батька й
матері, від бабусі й дідуся отчого мовного багатства (*І. Цюпа*).

Прилучення дитини до рідної мови — це входження її в суспі-
льство

(*В. Русанівський*).

Мово рідна!... Світлоносна! Ти завжди вабиш, чаруєш, кличеш
на теплі могутні хвилі твої... Бо ти є Вічність. Ти є Правда, Доб-
ро і Краса народу нашого

(*С. Плачинда*)

Мово українська, звідки прилетіла, як тут зросла, розцвіла й
зарясніла? Чи пила ти воду з Дніпра, чи купалася в його ласкавих
водах, чи злітала з його мільйоннокрилим птаством! Мово! Те-
чеш вічно й вільно як Ріка (*П. Загребельний*).

Ця ж бо мова для народу вище всіх пісень, симфоній. Ах, вона
як два крила, між яких летить свобода (*П. Тичина*).

О незвичайна, чародійна мово, хоч пронеслася молодість гро-
мово, твій звук у мене в серці не затих (*Д. Павличко*).

Позбавити людину рідної мови — чи то згідно з її волею, чи
всупереч їй — аморально: це те ж саме, що підрізати коріння її
духовності (*В. Русанівський*).

Мові належить головна об'єднуюча роль у процесах виник-
нення етносу, нації, держави (*Л. Масенко*).

І будуть народи всі йти до країни, де піснею — мова... (*В. Па-
човський*).

Мова єднає між собою представників певного народу у часі і в
просторі

(*В. Русанівський*).

... Й скувался мова, державна й соборна, в шоломі з крицевою
сталі!

(*І. Огієнко*).

О мово, ноче колискова! Прийми мій радісний привіт! Навік
пройшла пора безславна... Цвіти і сяй, моя державна... (*Олек-
сандр Олесь*).

В моїм селі уміють все пробачить,
І навіть те, що довго тут не був
Та мов зілізом обпечуть гарячим,
Коли ти мову матері забув

(*М. Томенко*).

Мова, писемна чи усна, характеризує людину більше, ніж на-
віть її зовнішність... (*Д. Лихачов*).

Дбати про багатство, красу і чистоту рідної мови — це наша
спільна справа

(*М. Рильський*).

Мова наша, мова — літ минулих повість, вічно мудра юність,
сива наша совість

(*Ю. Рибчинський*).

...Що не річка, то мова — з-над Славути-Дніпра: українська
чудова — кобзи сонячна гра (*Д. Білоус*).

Мова — наша зброя (*М. Рильський*).

Мова — це коштовний скарб (*Петро Панч*).

Мово рідна!... Твердине моя, і захисток, і гордість... ти одним-
однісіньким словом зігрівасш, мов сонце, і підносиш над хмара-
ми,... і повертасш до діяння, до життя... (*С. Плачинда*).

Багатій, розбруньковуйся, мово, неосяжний чаруючи світ
(*О. Ющенко*).

Українська мова тепер залунала і гомоном вільним по всьому
розділі, по всій Україні озветься вона (*Олена Пчілка*).

...Я дуже люблю... народну українську мову, звучну, барвисту
й таку м'яку (*Л. Толстой*).

Я непогано розумію українську мову, і в моїй бібліотеці є не-
мало томів українських віршів. Люблю їх перечитувати. Це мо-
ва — співуча, мелодійна — мені дуже подобається (*П. Робсон*).

Вивчайте

цю мову

на знаменах,

в лексиці багряній.

Мова ця

велична і проста!

(*В. Маяковський*).

...Виплекана веснами і серцями чесними наша мова

(*Н. Білоцерківець*).

Хай розквітає веселково у невиданій красі наша мова калино-
ва, наше сонце у росі (*П. Тичина*).

Трембітна мово. Музико. Калино. І споконвічно назавжди
моя. До тебе завше я душею лину... (*З. Кучерява*).

Мово рідна, мова колискова — совісті народної дзвіниці
(*В. Земляний*).

... Серед цієї суєти не згублю тебе я, рідна мово! (*Л. Литвинчук*).

... В залізній мові, в залізнім реченні (*А. Малишко*).

Пам'ятайте серцем: ваша мова — пісня, і в словах любов
(*Л. Кисельов*).

О мово рідна!... Здається звуком сопілки в полі, шептанням
збіжжя на різних нивах, шелестом верб, калини, тополі...
(*І. Кращук*).

Щира втіхо — рідна мово,
Краю отчого окраса, —
Є в тобі огонь Тараса,
Щира втіхо — рідна мово

(*Д. Кононенко*)

Мова невичерпна у творенні словесних форм (*І. Вихованець*).

Мова росте елементарно, разом з душею народу (*І. Франко*).

Мова — універсальна, але користування нею — вкрай індивідуальне

(*П. Мовчан*).

Мова — найбільший духовний скарб, у якому народ виявляє себе творцем

(*І. Вихованець*).

Любіть Україну, ... красу її вічно живу і нову, і мову її солов'їну (*В. Сосюра*).

У мене одна думка: як би нам нашу красну мову так високо підняти, як підняв її Шевченко... (*Панас Мирний*).

Багато є таємниць у світі, і одна з найбільших з-поміж них — мова
(*І. Вихованець*).

Кожен день дає нам урок пізнання. І завжди і скрізь наш учитель — мова

(І. Вихованець).

З раннього дитинства і до глибокої старості людина невіддільно пов'язана з мовою *(І. Вихованець).*

Чарівна криниця — наша мова рідна,
Кривить той душею, хто каже, що бідна,
Вслухайся в звучання, не цурайся слова,
Мелодійна пісня — наша рідна мова

(У. Данильцова).

Рідна мова материнська,
Ти — душа мого народу,
Будь від роду і до роду,
Рідна мова материнська

(Д. Кононенко).

Мова моя українська —
Батьківська, материнська,
Я тебе знаю невивчену —
Просту, домашню, звичну

(В. Бичко).

Солов'їну, барвінкову,
Колосисту — на віки —
Українську рідну мову
В дар дали мені батьки

(В. Лучук).

Синів і дочок багатьох народів
я зустрічав, які перетинали
морські кордони і, на ходив,
багато бачили, багато знали.
Я їх питав із щирою душею:
— Яку ви любите найбільше мову?
І всі відповідали:

— Ту, що нею співала рідна мати колискову
(Д. Білоус).

Рідна мово, перше слово,
Ти в устах моїх плекала,
Першу пісню колискову
Наді мною вознесла

(Б. Стельмах).

Пречиста рідна мова з непам'ятних глибин — співуча, як весілля, живуча як верба... (Б. Стельмах).

Мова козаків... дуже ніжна і сповнена пестливих виразів та незвичайно витончених зворотів (П. Шевальє).

Краса і сила рідної мови таїться не в її фонетичних перевагах, ... а у здатності впливати на почуття людини, ...змушувати бриніти найтонші струни людської душі (Б. Антоненко-Давидович).

Моя мово... ти даєш поету дужі крила, що підносять правду в вишину, вченому ти лагідно відкрила мудрості людської глибину (В. Симоненко).

Забувши мову України,
Забули ви усе святе,
Тож рідна стежка із долини
Для вас тернами заросте

(М. Сом).

Українська мова за своїми виражальними можливостями, лексичними арсеналами, музичними пркметниками, історичними надбаннями... належить до найрозвиненіших мов світу (Д. Павличко).

Нашій мові потрібен вогонь любові, потрібна духовна міць (Д. Павличко).

Рідна мова... життя духовного основа (М. Рильський).

Рідна мова — найдорожчі золоті дукати (Д. Третяк).

Ой яка чудова українська мова!... Є в ній ліс — лісок-лісочок, пуща, гай, діброва... І така ж розкішна і гнучка, як мрія (О. Підсуха).

Серцевиною мови є граматика (*І. Вихованець*).

Синтаксис душа мови (*М. Рильський*).

Переконлива мова — лікує душі (*Платон*).

... Мало знати мову, треба і в самій мові знайти щось. Треба зуміти взорувати її на чистім перводжерелі, треба так її скристалізувати, аби вона лилася невисихаючим струмком... (*Г. Ходкевич*).

Мова — основа культури кожної нації, найбільший її скарб, і силою відібрати її в людини чи народу — все рівно, що відібрати усе минуле й сучасне (*Г. Худьга*).

Давність культури визначається давністю мови (*Г. Худьга*).

Мова в усьому своєму обсязі і кожне окреме слово відповідає мистецтву, притому не тільки за своїми стихіями, а й за способами їх поєднання

(*О. Потебня*).

Надзвичайна мова наша є ще таємницею. В ній всі тони й відтінки, всі переходи звуків від твердих до найніжніших (*М. Гоголь*).

О, що за мова! Тільки скажеш слово — й воно співає так, не наче вітер струни торкнувся... (*М. Браун*).

Мова — наша зброя, якою ми служимо народові (*М. Рильський*).

Красивий, щедрий рідний край і мова наша солов'їна (*І. Січовик*).

Що твої промови, коли ти ні бе ні ме в правилах мови (*С. Олійник*).

Мово твоя, Україно, з мови твоїх солов'їв (*Д. Кремень*).

Розвивайсь і далі, мово наша рідна (*О. Підсуха*).

Вивчайте, любіть свою мову,
Як світлу Вітчизну любіть

(*В. Сосюра*).

Мово рідна! Колискова
Материнська ніжна мово!
Мово сили й простоти

(І. Багрянний).

Живе поезія у мові,
Якої мати вчила нас,
... в усмішці, любові,
В красі звичайній, без прикрас

(М. Рильський).

— Здрастуй, сонце! Добрий день сонце! — Вітють його на рі-
зних, але однакових дзвінких і однаково співучих, однаково пре-
красних і улюблених мовах

(Ю. Збанацький).

Я славлю спільність мов
І славлю їх одмінність
Основу всіх основ —
провічну їх родинність...

(І. Муратов).

Усі ми любимо нашу співучу та дзвінку українську мову. Але
це аж ніяк не означає, що нам є чужими чи далекими мови інших
народів (П. Тичина).

* * *

Зубрить дід англійську мову,
Хоч йому вже близько ста.
З словником казки дитячі —
Помалесеньку чита.
— Пліз гет май шюз мендід, Бабо! —
Раз повів він мудру річ.
Баба злиться: — Що це значить?

— Постав валянки у піч.
В ранці баба діда будить:
— Гей! О'кей!
Шурлей-мурлін!
Дід питає: —
Що це значить?
Правий валянок згорів!

(П. Глазовий).

* * *

Дід приїхав із села,
Ходить по столиці.

І нахмурих брови.
— В Україні живете

Має гроші — не мина
Жодної крамниці.
Попросив він: — Покажіть
Кухлик той, що скраю. —
Продавщиця: — Что? Чего?
Я не розумію.
— Кухлик, люба, покажіть,
Той, що з боку смужка.
— Да какой же кухлик здесь,
Єслі ето кружка? —
Дід у руки кухлик взяв

Й не знаєте мови... —
Продавщиця теж була
Гостра та бідова.
— У меня есть свой язык,
Ні к чему мне мова! —
І сказав їй мудрий дід:
Цим пишатися не слід,
Бо якраз така біда
В моєї корови:
Має, бідна, языка
І не знає мови
(П. Глазовий).

Душа тисячоліть шукає себе в слові
Ліна Костенко.

То я сказав: що хочеш, Часе,
Усе віддам тобі по край —
І юність, й молодості чашу...
Лиш Слова мого не чіпай!
Микола Вінграновський.

МОВНИЙ ПРОСТІР ТРЕТЬОГО ТИСЯЧОЛІТТЯ

Я горджусь тобою, мово

Мова — це духовна криниця отчого дому; доленосна скарбни-
ця рідного краю; національна гордість великого й мудрого на-
роду, бо мова дозволяє йому бути саме народом, а не населенням
певного географічного регіону (*Руслан Кацавець*).

Мово рідна! Ти коріння роду нашого. Які найчарівніші музи-
кальні звуки можуть зрівнятися з тобою?

— Білаша, Штрауса, Чайковського...

Мово рідна, ти линеш в ореолі тих незрівнянних мелодій до
небес,

випромінюєш ніжність, посилаєш тепло, підіймаєш дух, даєш
насолоду...

(*Руслан Кацавець*).

Мова — це відлуння нашого безтурботного дитинства, гордої юності і перших професійних перемог... Врешті — це життя, що переливається мелодіями минулого, сучасного і майбутнього (Руслан Кацавець).

Мова: калинова, солов'їна, п'янка, ніжна, запашна, могутня, велична, проста... Скількома епітетами винагороджують її творці! Здається, не можна сказати те, що б вже не було сказано... Але мовне багатство — невичерпне, ...бо джерело його — духовна криниця (Руслан Кацавець).

Мова — наше коріння і наш обов'язок піклуватися про неї (Руслан Кацавець).

Шануймо українську мову. Вона така прекрасна!
(Руслан Кацавець).

Любити рідну мову — значить поважати себе; знати рідну мову — значить шанувати її; розвивати рідну мову — значить бути її вірним слугою...

(Руслан Кацавець).

Буква за буквою біжать на аркуші паперу. Автор, їх вірний слуга, збирає слово до слова і творить чарівну мову, таку ніжну й мелодійну, що пахне першими зеленими пагінцями й стиглими червоними яблуками. (Руслан Кацавець).

Джерело духовних сил — у слові (Р. Кацавець).

Слово до слова... зрештою, текст, що утворює змістовну, структурно-граматичну єдність речень, в якій розгортаються і конкретизуються думки та слушно упорядковуються на папері... (Руслан Кацавець).

Не бійтесь слів. Завжди кажіть правду (Руслан Кацавець).

...Свої слова підтверджуйте діями (Руслан Кацавець).

Слово! Воно вітає, зустрічає, наставляє, благословляє, допомагає...

Слово! Воно радісне, захоплююче, переконуюче, мудре, горде... А які стилістичні відтінки й образні значення воно відображає? — Все це рідне слово, слово роду твого, зрештою, вільне твоє слово — таке значуще і прекрасне (*Руслан Кацавець*).

Солодке слово “свобода”. Тільки сенс її зрозумілий не всім
(*Руслан Кацавець*).

Хто зневажає рідну мову, стає смішним і збіднілим
(*Руслан Кацавець*).

Мова — це унікальне явище життя і професійної діяльності людини. Вона чітко визначає її національний характер, інтелектуальні і естетичні інтереси; виявляє ділові якості; свідчить про загальний розвиток людини (*Руслан Кацавець*).

Писемна мова — це універсальний засіб спілкування людей, бо саме вона передає часопис від покоління до покоління...
(*Руслан Кацавець*).

Писемна мова — переважно монологічна і має свої особливості. Тож варто знати її лексиксичні і стилістичні можливості, що прислужаться та звільнять від мовного непорозуміння
(*Руслан Кацавець*).

Освіченість людини, її обізнаність у певній галузі виявляється не тільки у доборі лексики, а й у поєднанні слів за відповідними мовними законами, які й визначають мовну культуру
(*Руслан Кацавець*).

Мовні закони визначають специфіку національної мови. Їх розуміння, правильне застосування — свідчить про рівень знань людиною особливостей мови та її норм взагалі
(*Руслан Кацавець*).

Головним засобом формування, вираження і повідомлення думки є речення — основна одиниця спілкування людей
(*Руслан Кацавець*).

Щоб досягти належного мовного рівня, необхідно вміло й грамотно слугуватися варіантами порядку слів у реченні... Порядок слів є одним з важливих способів організації мови у ре-

ченні, що забезпечує можливість найлегшого взаємного розуміння

(Руслан Кацавець).

Безперечно, одне просте слово може бути мірилом вираження сутності справи, ставлення до людини та її вчинків *(Руслан Кацавець).*

Людина може мати гарне вбрання, щедру душу, цікаву роботу, — але це не робить її особистістю, якщо бракує знання мови *(Руслан Кацавець).*

Мова творить Людину *(Руслан Кацавець).*

... Якщо людина не оволоділа тонкощами рідної мови, то чи може бути їй доступною мовна скарбниця іншого народу?
(Руслан Кацавець).

Багата й гарна мова вирізняє освічену, культурну людину; робить її принциповою, високоморальною, підкреслює гордий національний характер *(Руслан Кацавець).*

Мова, якою написані відомі твори українських письменників — неповторне естетичне явище. Насолоджуйтесь нею
(Руслан Кацавець).

Виховану людину, насамперед, вирізняє міра володіння мовою *(Руслан Кацавець).*

Інтелект людини, насамперед, визначає мова. Бо саме через мову розкриваються її внутрішні задатки, професійні здібності, духовні цінності

(Руслан Кацавець).

Мовна культура — це високий рівень професійного, державного і національного спілкування, це розвиток особистості взагалі *(Руслан Кацавець).*

Піднесенню мовної культури дуже сприяють словники. Вони розвивають навички стилістичної майстерності; сповнюють влучними українськими словами, котрі не завжди можна почути, спілкуючись один з одним... Тож і користь від них велика
(Руслан Кацавець).

Мовлення, яке я люблю...

Усне мовлення: чисте, прозоре, зрозуміле, без перекручення і недомовленості... воно переконує, підбадьорює, шанує і звеличує людину... Це мовлення, яке я люблю (*Руслан Кацавець*).

Хто вміє добре говорити, той має більше шансів на успіх
(*Руслан Кацавець*).

Якщо людина вміє гарно говорити, вона знаходить мудрі слова, що є золотим ключем у будь-якій справі (*Руслан Кацавець*).

Розумний говорить гарно, коротко й чітко, а глупий — багато, швидко й убого
(*Руслан Кацавець*).

Я не люблю “езопівської мови”...* (*Руслан Кацавець*).
Уміння говорити і уміння слухати — тримає шальки терезів на одному рівні
(*Руслан Кацавець*).

Мудре слово, сказане у потрібний час, може спрямувати слухача у потрібне русло (*Руслан Кацавець*).

Лагідне, щире слово, інтонаційно увиразнене, може зворушити навіть найсуровішого чиновника зі скам’янілим обличчям
(*Руслан Кацавець*).

Говоріть так, щоб слухачі не залишали аудиторію першими за вас
(*Руслан Кацавець*).

Культурна, вихована людина не нав’язує своєї розмови тому, хто цього не бажає. Тож треба добре відчувати співрозмовника
(*Руслан Кацавець*).

Не варто говорити про те, що мало відоме співрозмовнику. Йому це може бути не цікаво. А ви відчуватимете дискомфорт
(*Руслан Кацавець*).

* *Езопівська мова* — вислів сповнений натяків, замовчувань, алегорій.

Усне мовлення — діалогічне. Це — місток у просторі, що з'єднує людей таїною слова (*Руслан Кацавець*).

Уміння говорити не приходиться само собою. Цьому треба наполегливо учитись. Необхідно добре вивчати мову, збагачувати словниковий склад, виробляти голосові прийоми (*Руслан Кацавець*).

... Ставлення людини до мови — ознака її мовного етикету (*Руслан Кацавець*).

Спілкуючись, треба триматися скромно, впевнено... і гарний мати мовний смак

(*Руслан Кацавець*).

Мовознвча некомпетентність — найбільша вада виступаючого (*Руслан Кацавець*).

...Суттєвою вадою мовця часто буває бідний словниковий запас (*Руслан Кацавець*).

Ознака низької мовної культури — вживання тавтологічних словосполучень

(*Руслан Кацавець*).

Кожне слово гарне, якщо воно нормативне, літературне і доречно вжите

(*Руслан Кацавець*).

Слово — це джерело інформації: як сказано, так інформацію сприйнято

(*Руслан Кацавець*).

Усне мовлення кожної людини свідчить про рівень її освіченості і культури взагалі (*Руслан Кацавець*).

Грамотність, майстерність мовця, його впевненість за трибуною, насамперед, залежать від того, як викладено текст виступу, як його прочитано... Отож виступ має бути заздалегідь підготовленим і бездоганним (*Руслан Кацавець*).

Важливо влучно підібрати слово, правильно наголосити на ньому і таким способом вказати на джерело думки або виразити впевненість, невпевненість, протиставлення... (*Руслан Кацавець*).

Компетентність мовця поєднує добірне слово і грамотне послідовне формування думки... У мові навіть вставне слово, яке граматично не пов'язане з реченням, виражає ставлення мовця до висловлюваної ним думки

(Руслан Кацавець).

Мовець повинен говорити грамотно, чітко, переконливо... щоб думки довести до слухачів *(Руслан Кацавець).*

Виступаючи перед аудиторією, необхідно виробити свою манеру спілкування; подбати про атмосферу приязності, товариськості; передбачити реакцію слухачів

(Руслан Кацавець).

Щоб активізувати увагу слухачів, мовець може використовувати голосові прийоми... Модуляція голосу — це завжди надійний засіб мовлення

(Руслан Кацавець).

Володіти добірним, досконалим літературним мовленням має кожна культурна, вихована людина, яка шанує українську мову і прагне показати знання мовного багатства свого народу

(Руслан Кацавець).

Успіх мовця — це культура усного мовлення, що залежить від знання мови в цілому *(Руслан Кацавець).*

Важливим атрибутом мовця є використання просодичних засобів. Це — висота тону звучання, темп, наголос, паузи — тобто все те, що може прислужитися для творення ритмічного, мелодійного, ладово-гармонійного мовлення

(Руслан Кацавець).

Будь-яке висловлювання має найважливіші щодо змісту слова... Тож головним чинником інтонаційної, ритмічної будови висловлювання є словесний наголос... Компетентний мовець слугує ним для виразнення сказаного

(Руслан Кацавець).

Однією з індивідуальних особливостей мовця є темп його мовлення (швидкий або повільний), що залежить від стилю мовлення *(Руслан Кацавець).*

Стиль мовлення кожної людини залежить від її характеру, стану, професійної діяльності, мовленнєвих обставин... і, звичайно ж, від рівня мовної практики

(Руслан Кацавець).

Дуже важливо вміти вибирати для свого висловлювання необхідний стиль мовлення *(Руслан Кацавець).*

Завжди слід урахувувати мовленнєву ситуацію, за якої відбувається мовлення

(Руслан Кацавець).

Мовець має гарно знати аудиторію, її мотиви, інтереси, переконання *(Руслан Кацавець).*

Кожен виступаючий, відповідно до своєї професійної позиції, аналізує і дає оцінку зібраному матеріалу, формулює свої думки, котрі мають стати слухними, переконливими, бо саме цього чекають слухачі *(Руслан Кацавець).*

Уміння кваліфіковано переконати слухачів у тих чи інших фактах — компетентність мовця *(Руслан Кацавець).*

Щоб переконати слухача, перш за все, треба грамотно й чітко думку сформулювати, а потім сказати так, щоб слухач задумався і погодився *(Руслан Кацавець).*

Засоби мовної виразності (прислів'я, приказки, афоризми) — теж є надійним фактором впливу на слухачів *(Руслан Кацавець).*

Мова виступу гарна, якщо вона проста, врівноважена; зрозуміло передає і доносить реальні думки, явища, події, факти широкому колу слухачів

(Руслан Кацавець).

Щоб мовленнєве спілкування було досконалим, легким у вимові, мелодійним, а значить — успішним, потрібно добре знати мову й дотримуватися її літературної норми *(Руслан Кацавець).*

Мова і професія

Професійне мовлення — це вільне володіння мовою взагалі і мовою професійного спрямування зокрема *(Руслан Кацавець).*

Рівень володіння професійною мовою визначає основний критерій: знання фаху і мови (*Руслан Кацавець*).

Оскільки мова... є засобом пізнання й діяльності, то правильному професійному спілкуванню людина вчиться все своє життя (*Руслан Кацавець*).

Глибокі знання професійної мови — це підвищення ефективності праці, зміцнення ділових відносин, розширення їх сфери функціонування... зрештою, виробнича етика спілкування (*Руслан Кацавець*).

Від уміння слугуватися мовними засобами — залежить ефективність ділових паперів (*Руслан Кацавець*).

Безперечно, мова юридичного спрямування — специфічна... Тож особливої обережності потребує добір слів, що передають відомості з фактичного боку злочинів (*Руслан Кацавець*).

Мова — це засіб не лише спілкування, а й формування нових професійно-ділових відносин у виробничій сфері (*Руслан Кацавець*).

Професійна культура — це не тільки підвищення рівня фахових знань, а й високі вимоги до мови..., бо мова, насамперед, визначає культуру і компетентність фахівця (*Руслан Кацавець*).

Професійна культура вимагає глибокої фахової підготовки, бездоганного знання професійної мови і традицій національної мови (*Руслан Кацавець*).

Мова — елемент соціальної сфери, тобто вона пов'язана з виробництвом, його галузями і процесами..., а значить, є інструментом здобуття знань і засобом діяльності людини (*Руслан Кацавець*).

Мовні знання — один з основних компонентів професійної підготовки (*Руслан Кацавець*).

Мовлення — один з важливих моментів фахівця-початківця (*Руслан Кацавець*).

Як керівник реагує на мовлення молодого фахівця, який шукає роботу, вже майже точно можна сказати про “успіх” чи “не успіх” його працевлаштування

(Руслан Кацавець).

Культура мовлення — важливий чинник ділового спілкування... Вона залежить від того, якими лексичними засобами володіє людина, яку має вимогу, інтонацію, як виявляє емоції та слугується жестами, мімікою... *(Руслан Кацавець).*

... Правдиве відображення і грамотне записання конкретних фактів — це два важливі взаємопов’язані компоненти, що складають професійний діловий документ *(Руслан Кацавець).*

Текст ділових паперів має відповідати загальним правилам мови, якою ведеться справочинство та вимогам щодо складання документів *(Руслан Кацавець).*

Уміння правильно скласти ділові документи свідчить про рівень професійної і мовної підготовки фахівців *(Руслан Кацавець).*

Культура ділових паперів, це зокрема, їх унормований текстовий виклад і усталена форма побудови *(Руслан Кацавець).*

Мовна норма і професійна достеменність — створюють істинний документ

(Руслан Кацавець).

Вивчення термінології, усвідомлення її комунікативної й інформаційної значимості... — обов’язковий компонент професійної і загальномовної культури фахівців *(Руслан Кацавець).*

Володіти мовою професії — означає добре знати закони і принципи національної мови; вміло слугуватися професійною лексикою, термінологією і активно застосовувати ці знання у фаховій діяльності *(Руслан Кацавець).*

Мова професії — це не тільки знання термінів, але й коректне слугування ними; етичне висловлювання, як у колективі, так і в громадських місцях

(Руслан Кацавець).

Яка мова — такий і фахівець (*Руслан Кацавець*).

Грамотно й етично слугуватися мовою фаху — норма професійного буття

(*Руслан Кацавець*).

Мова становить основу професіоналізму... Вона є базою здобуття фаху у вищому навчальному закладі і основним засобом подальшої професійної діяльності (*Руслан Кацавець*).

Àî äàòêè

Кожен, хто вірить в Христа
не буде засоромлений

(Пр. Павло).

Не те, що входить до уст,
людину сквернить,
але те, що виходить із уст,
те людину сквернить

(Євангеліє від Матвія 15:11).

Не судіть, щоб і вас не судили;
бо яким судом судити будете,
таким же осудять і вас, і якою міркою
будете міряти,
такою відміряють вам

(Євангеліє від Матвія 7: 1, 2).

1. Ì î ñòè

Початок Різдвяного посту:

28 листопада — закінчується 7 січня. (6 січня — нічого не їдять до появи Першої зірки).

18 січня

Строгий піст. Навечр'я Богоявлення.

Великий піст (Пасхальний).

Перехідний. Великий піст складається із Чотиридесятниці: (40 денного посту за прикладом посту Ісуса Христа), Лазаревої суботи (в цей день християни згадують, як Спаситель воскресив Лазаря), Вербної неділі (Вхід Господній в Єрусалим) і шести днів страсної седмиці.

Страсна седмиця (Страсний тиждень) — це останній тиждень перед Пасхою. Присвячується спогадам про останні дні земного життя Спасителя. За значимістю всі дні страсної седмиці назива-

ються Великими. Понеділок, вівторок, середа цього тижня присвячені спогадам про останні бесіди Ісуса Христа з народом і учнями.

У Страсний Четвер церква згадує Таємну Вечерю Ісуса Христа. ...Причастивши апостолів, Господь заповів завжди здійснювати це таїнство. Таїнство це здійснюється і здійснюватиметься завжди. За богослужінням — називається Літургією. Цього вечора віруючі причащаються.

У Велику П'ятницю з алтаря на середину Храму виноситься Плащаниця. Відповідно до церковного уставу виконується

Обряд: відбувається обхід Храму (церкви) з плащаницею. Протягом трьох днів Плащаниця знаходиться на середині Храму.

Страсна Субота. Всі в очікуванні півночі: початку світлої пасхальної радості найбільшого свята — Воскресіння Спасителя Ісуса Христа.

Возрадується серце ваше, і радості вашої нікто не відбере у вас
(Ин. 16, 22).

Величає душа моя Господа... (Єванг. від Луки 1:46).

Петрів піст

Перехідний. Седмиця друга П'ятдесятниці. Тривалість посту: найкоротший — 8 днів, найдовший — 6 тижнів, закінчується 12 липня — первоверховних ап. Петра і Павла.

Початок Успенського посту:

14 серпня — закінчується 28 серпня.

За строгістю (Спасівка) різнорозначний великому посту.

Одноденні пости:

Понеділок, середа, п'ятниця.

11 вересня:

Строгий піст. Жінки не беруть ніж в руки. В цей день борщ — вважається великим гріхом.

27 вересня

Строгий піст. Воздвиження чесного і животворчого Господнього.

2. Ćĩ àì áĩ ĩ³ äàðè – áèèćüè³ ñãðòð èĩ æĩ ĩãĩ òðèñðèùĩ èĩ à

Церковна назва	Дата
Пасха. Воскресіння Христове (Найголовніше християнське свято)	Перехідний
Вхід Господній у Єрусалим	Перехідний
Вознесіння господне	Перехідний
Взшестя Святого Духа на Апостолів (День Святої Трійці, Зелені свята).	Перехідний
Різдво Христове	7 січня
Новий рік за старим стилем	14 січня
Святе Богоявлення. Хрещення Господнє. (Водохрещя)	19 січня
Післясвято Богоявлення. Собор Івана Предтечі	20 січня
Прп. Антонія Великого	30 січня
Свт. Григорія Богослова	7 лютого
Перен. мощей свт. Іоанна Золотоустого	9 лютого

Церковна назва	Дата
Собор. Свт. Василя Великого, Григорія Богослова та Іоанна Золотоуста	12 лютого
Стрітєння Господне	15 лютого
Перше і друге знайдення глави Іоанна Предтечі	9 березня
40 мч. що в Севастійському озері мучилися (40 святих мучеників)	22 березня
Прп. Олексія (теплого Олексі)	30 березня
Благовіщення Пресвятої Богородиці	7 квітня
Собор архангела Гавриїла	8 квітня
Георгія побідоносця	6 травня
Ап. і Євангл. Іоанна Богослова	21 травня
Перен. мощей свт. Чудотворця Миколая	22 травня
рівноап. Константина і Єлєни	3 червня
Третє знайдення глави Предтечі Хрестителя Господнього Іоанна	8 червня

Церковна назва	Дата
Різдво чесного славного пророка Предтечі та Хрестителя Господнього Іоанна (Івана Купала)	7 липня
Первоверховних апп. Петра і Павла	12 липня
Собор славних і всехвальних 12 апп.	13 липня
Прп. Антонія	23 липня
Собор архангела Гавриїла	26 липня
Рівноап. вел. кн. Володимира, у хрещ. Василя	28 липня
Прп. Макрини	1 серпня
Пророка Іллі	2 серпня
Мчч. Бориса і Гліба	6 серпня
Успіння прав. Анни, матері Пресвятої Богородиці	7 серпня
Вмч. і цілителя Пантелеймона	9 серпня
Винесення чесних дрів Животворного Хреста Господнього (Маковія, Медовий Спас)	14 серпня

Церковна назва	Дата
Преображення Господне (Спаса)	19 серпня
Успіння Пресвятої Богородиці (Перша Причиста)	28 серпня
Післясвято успіння. Перен. з Єдеси до Константинополя Неркотоворного образу (Убруса) Господа Ісуса Христа.	29 серпня
Усікновення глави Іоанна Хрестителя	11 вересня
Спомин чуда Архистратига Михаїла в Хонах	19 вересня
Різдво Пресвятої Богородиці	21 вересня
Перед воздвиженням. Післясвято Різдва Пресвятої Богородиці	22 вересня
Воздвиження чесного і животворчого Хреста Господнього (Воздвиження)	27 вересня
Іоанна Богослова	9 жовтня
Покрова Пресвятої Богородиці	14 жовтня
Ап. і євангл. Луки	31 жовтня
Казанської ікони Божої Матері	4 листопада

Церковна назва	Дата
Вмч. Дмитрія	8 листопада
Чудотвв. Косми та Даміана	14 листопада
Собор Архистратига Михаїла та інших Небесних Сил безплотних	21 листопада
Ап. Филипа (заговини на Різдвяний піст)	27 листопада
Введення в Храм Пресвятої Богородиці	4 грудня
Вмц. Катерини	7 грудня
Ап. Андрія Первозваного	13 грудня
День тезоіменитства Святійшого Патріарха Філарета	14 грудня
Вмц. Варвари	17 грудня
Прп. Сави Освяченого	18 грудня
Святителя Миколая Чудотворця	19 грудня
Зачаття прав. Анною Пресвятої Богородиці	22 грудня
Свт. Спиридона	25 грудня

Є³òǎđàòóđà

- Вихованець І. Р.* Таїна слова. — К., 1990.
- Данильцова У. Д.* Українська мова на кожен день: довідник. — К., 2005.
- Золоте джерельце.* Висловлювання про слово, мову, красномовство. Навч. посіб. для студентів вищих навчальних закладів / Упорядник *Руслан Кацавець*, — 3-є видання. — К., 2007.
- Єрмоленко С. Я.* Культура мови на щодень. — К., 2002.
- Кацавець Г. М., Паламар Л. М.* Мова ділових паперів. Підручник для студентів вищих навчальних закладів, 2-е видання. — К., 2005.
- Кацавець Р. С.* Мова у професії юриста. Підручник для студентів вищих навчальних закладів. — К., 2005.
- Кацавець Р. С.* Правова культура: мовний аспект. Підручник для студентів вищих навчальних закладів. — К., 2007.
- Кацавець Р. С.* Культура мови у професійному спілкуванні юристів. Навч. посіб. для студентів вищих навчальних закладів. — К., 2007.
- Молдован В. В.* Судова риторика. Навч. посіб. — К., 2006.
- Олійник О. Б., Гребницький Г.* Українська мова та література. Навч. посіб. — К., 2006.
- Паламар Л. М., Кацавець Г. М.* Мова ділових паперів. Посібник для вищих навчальних закладів, 12-те видання. — К., 2002.
- Паламар Л. М., Кацавець Г. М.* Українське ділове мовлення. Навчальний посібник, 3-те вид. — К., 1997.
- Паламар Л. М.* Лінгводидактичні основи формування української особистості. Навчальний посібник. — К., 2007.
- Пономарів О. П.* Культура слова: Мовно-стилістичні порали. — К., 1999.
- Русанівський В. М.* Мова в нашому житті. — К., 1989.
- Сагач Г. М.* Золотослів. — К., 1993.
- Сучасна українська мова: Підручник для студентів / За ред. *Пономаріва О. Д.*, — К., 1997.

Çì ³ñò

Переднє слово	4
Ðì çà³è 1. Ì Í ÆÀ Ó ÑÓÑÌ ²ËÛÍ Î Ì Ó ÆÈÒÒ² . . .	6
Стислі відомості з історії письма	6
Розвиток словникового складу української мови	9
З історії словникової справи в Україні.	12
Літературна мова в житті українського народу.	16
Стильові різновиди сучасної української мови.	19
Іншомовні слова	23
Діалектна лексика: стилістичні можливості	26
Фразеологічне багатство української мови	29
Термінологічна лексика	32
Слово та його значення у мові	35
Словосполучення та його функції в мові.	38
Речення як основна одиниця спілкування	41
Усна і писемна мова	44
Про комунікативні якості мовлення.	47
Про складники невербальної комунікації	49
Мовний рівень публічного виступу	51
Поради щодо творення ритмічного, мелодійного мовлення	55
Вставні і вставлені конструкції та їх значення у тексті Вживання та принцип чергування деяких службових слів	64
Розділові знаки у тексті.	68
<i>Завдання: міркуймо, виконуймо</i>	73
<i>Різдво Христове.</i>	77
<i>Маковія.</i>	79
<i>Отчий край</i>	80

<i>Три скрині</i>	81
<i>Хліб</i>	83
<i>Подорож у дитинство</i>	84
<i>Стара повітка</i>	85
<i>Баштан</i>	86
<i>Рідне село</i>	87
<i>Пшениця вродила</i>	88
<i>Весна</i>	89
<i>Літо</i>	90
Ді çă³è 2. Ĭ ĐĀĀĒĒĀ ÓĒĐĀ Ĭ Ĭ ŃŮĒĬ ĀĬ Ĭ ĐĀĀĬ Ĭ ĒŃŌ	91
Вживання апострофа	91
Правопис префіксів	92
Звертання	93
Правопис закінчень у звертаннях	94
Імена по батькові	95
Складні випадки відмінювання прізвищ	95
Правопис географічних назв у ділових паперах	97
Частини мови	98
Іменник	99
Число іменників	100
Відмінки іменників	101
Відмінювання іменників	102
Правопис закінчень родового відмінка однини іменників II відміни	105
Правопис складних іменників	106
Прикметник	108
Правопис складних прикметників	112
Числівник	113
Порядкові числівники	114
Відмінювання числівників	116
Займенник	118
Розряди займенників	119
Відмінювання займенників	121
Прислівник	124
Правопис прислівників	125

Дієслово	127
Дієприкметник	129
Дієприслівник	131
Прийменник	133
Правопис прийменників	134
Сполучник	135
Правопис сполучників	137
Частки	138
Правопис частки не	139
Правопис частки ні	140

Діґ са³е 3. ДІ ЕҀ І Т АЕ О А²ЕІ АЕО І АІ АДАО	142
--	-----

1. Найвживаніші ділові папери	142
<i>Заява</i>	143
<i>Резюме</i>	145
<i>Характеристика</i>	146
<i>Автобіографія</i>	147
<i>Договір</i>	148
<i>Доповідь</i>	150
<i>Протокол</i>	153
<i>Лист</i>	155
<i>Доручення</i>	156
<i>Акт</i>	157
Завдання: міркуймо, виконуймо	158

2. Банківські ділові папери	159
<i>Індивідуальна ліцензія</i>	160
<i>Спеціальний дозвіл</i>	161
<i>Довідка</i>	162
<i>Доручення</i>	163
Завдання: міркуймо, виконуймо	164

3. Процесуальні документи	164
(досудове розслідування)	166
Завдання: міркуймо, виконуймо	179

Користуйтесь професійною лексикою	180
<i>Фінансово-економічна термінологія</i>	180
<i>Банківська термінологія</i>	182

Юридична термінологія	183
Вибираймо правильно слово	185
Ді сә³ә 4. ÆĖÑĖĬ ÆĖР ÆĬĬ Ĭ Ĭ ß Ĭ ĐĬ ÑĖĬ ÆĬ , Ĭ Ĭ - ÆĬ, ĖĐĬÑĬ Ĭ Ĭ Ĭ ÆÑĬŌĬĬ	195
Красне слово — золотий ключ	195
Мова — це витвір історії суспільства	212
Мовний простір третього тисячоліття:	
<i>Я горджусь тобою мово</i>	231
<i>Мовлення, яке я люблю</i>	235
<i>Мова і професія</i>	238
Додатки	242
Література	249

НАВЧАЛЬНЕ ВИДАННЯ

Кацавець Руслан Сергійович

Українська мова: професійне спрямування

Підручник

Керівник видавничих проектів – *Б.А.Сладкевич*

Друкується в авторській редакції

Дизайн обкладинки – *Б.В. Борисов*

Підписано до друку 31.05.2007. Формат 60x84 1/16.

Друк офсетний. Гарнітура PetersburgС.

Умовн. друк. арк. 16.

Видавництво “Центр учбової літератури”

вул. Електриків, 23

м. Київ, 04176

тел./факс 425-01-34, тел. 451-65-95, 425-04-47, 425-20-63

8-800-501-68-00 (безкоштовно в межах України)

e-mail: office@uabook.com

сайт: WWW.CUL.COM.UA

Свідоцтво ДК №2458 від 30.03.2006